

અસ્વીકરણઃ સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ભવેશ જયંતિ લાખાણી

વિ.

મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય તથા અન્યોઅન્યો.

(ફોજદારી અપીલ નં ૧૪૫૨/૨૦૦૯)

ઓગસ્ટ ૭, ૨૦૦૯

[એસ.બી. સિંઘા અને ડૉ. મુકુન્દકમ શર્મા, ન્યાયમૂર્તી.]

પ્રત્યાર્પણ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ – કલમ ૨(સી), (ડી), (એફ), (જે):

રેડ કોર્નર નોટિસ – ભારતમાં તેના અમલીકરણ અંગે – અમેરિકા સ્થિત અદાલતોમાં ભારતીય નાગરિકોના છૂટાછેડા અને સંતાનની કસ્ટડી સંબંધિત બાબતો – પતિએ કસ્ટડીના આદેશનો ભંગ કરીને સગીર સંતાનને અમેરિકામાંથી ભારતમાં લાવવું – પતિના સંદર્ભે ધરપકડ વોરંટોને આધારે ઇન્ટરપોલ દ્વારા રેડ કોર્નર નોટિસ અને સગીર પુત્રીના સંદર્ભે ચેલો નોટિસ જારી કરવી – વડી અદાલત દ્વારા ઇન્ટરપોલ નોટિસોને સ્થગિત રાખવાનો ઇનકાર – તેની ટકાઉપણું – ઠરાવ્યું: ટકાઉ નથી – પક્ષકારો વચ્ચેનો વિવાદ વૈવાહિક વિવાદ હોવાથી તે ખાનગી વિવાદ છે – અધિનિયમ હેઠળ અથવા અમેરિકા અને ભારત વચ્ચેના પ્રત્યાર્પણ કરારની જોગવાઈઓ હેઠળ કોઈ પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ગુનો બનતો નથી – અમેરિકા સરકાર દ્વારા ભારતની કાર્યપાલક સરકારને પ્રત્યાર્પણ માટે કોઈ વિનંતી કરવામાં આવી નથી – માત્ર રેડ કોર્નર નોટિસ જ પોતે ભારતીય નાગરિકની ધરપકડ કરવા અથવા તેને વિદેશી અધિકારક્ષેત્રમાં સોંપવાનો આધાર બની શકતી નથી – પ્રત્યાર્પણના મામલાઓમાં દેશના સ્થાનિક કાયદાઓ સર્વોપરી છે – પ્રત્યાર્પણ કરાર અધિનિયમની જોગવાઈઓને આધીન છે – પતિ ભારતીય નાગરિક હોવાથી તેને તેના મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણનો હક છે – સી.બી.આઈ. તેની મર્યાદિત સત્તાઓને ધ્યાનમાં લેતા, કોઈ રાજ્યની સંમતિ વિના તે રાજ્યના પ્રદેશોમાં પોતાની અધિકારિતા ઉપયોગમાં લઈ શકતી ન હતી – ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦ –

અનુચ્છેદ ૧૪, ૧૯ અને ૨૧ – ભારત અને અમેરિકા વચ્ચે ૨૧.૦૬.૧૯૯૯ના રોજ કરાયેલ પ્રત્યાર્પણ કરાર – અનુચ્છેદ ૧, ૨, ૪, ૯ અને ૨૧.

ઇન્ટરપોલ દ્વારા જારી કરાયેલ નોટિસોના સંદર્ભમાં સી.બી.આઈ.ની તેની ભૂમિકાની સરખામણીએ કામગીરી – સ્પષ્ટ કરવામાં આવી.

પ્રત્યાર્પણ માટે કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ – અનુસરવાની પ્રક્રિયા – ધરપકડ પહેલાં અને ધરપકડ પછી – સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું.

આંતરરાષ્ટ્રીય ફોજદારી પોલીસ સંસ્થા – ઇન્ટરપોલ:

કાર્યોના – રેડ કોર્નર નોટિસ અને યેલો કોર્નર નોટિસ જારી કરવાની – તેની પ્રક્રિયા – ઇન્ટરપોલની નોટિસોની બંધનકારક પ્રકૃતિ – સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું.

લાલ કોર્નર નોટિસ/પીળી કોર્નર નોટિસ – જારી કરવાની બાબત – લાલ કોર્નર નોટિસ એવી વાંછિત વ્યક્તિની કામચલાઉ કસ્ટડી મેળવવા માટે જારી કરવામાં આવે છે, જેના વિરુદ્ધ કોઈ રાષ્ટ્રીય અથવા આંતરરાષ્ટ્રીય અદાલતે ધરપકડનું વોરંટ જારી કર્યું હોય – તેને ધરપકડના વોરંટ જેટલો કાનૂની પ્રભાવ થતો નથી – તે પ્રત્યાર્પણ માટે વાંછિત વ્યક્તિને કામચલાઉ અથવા અંતિમ રીતે કસ્ટડી કરવા માટે જારી કરનાર સત્તાધિકારીની વિનંતી છે – પીળી નોટિસ ગુમ થયેલી વ્યક્તિને શોધવા અથવા પોતાની ઓળખ આપી શકતા ન હોય તેવી વ્યક્તિઓની ઓળખ સ્થાપિત કરવા માટે જારી કરવામાં આવે છે – ખાસ કરીને અલ્પવયસ્કોને શોધી કાઢવા માટે તે જારી કરવામાં આવે છે।

અપીલકર્તા અને પ્રતિવાદી નં ૬ ભારતના નાગરિકો છે. તેમણે મુંબઈમાં લગ્ન કર્યા અને કેલિફોર્નિયા ખાતે સ્થાયી થયા. આ વૈવાહિક સંબંધમાંથી એક પુત્રીનો જન્મ થયો. જોકે, પક્ષકારો વચ્ચે વૈવાહિક મતભેદ હતો અને પ્રતિવાદી નં ૬ને સતત હેરાન કરવામાં આવતી હતી. યુએસએની અદાલતે એકપક્ષીય આદેશ દ્વારા પ્રતિવાદી નં ૬ના હિતમાં બાળકની કામચલાઉ કસ્ટડી, પ્રતિબંધાત્મક રાહત અને દુર્વ્યવહાર નિવારણનો આદેશ આપ્યો હતો. અપીલકર્તા-પતિએ કથિત રીતે દસ્તાવેજોની બનાવટ કરીને કસ્ટડીના આદેશનું ઉલ્લંઘન કરી બાળકને ભારત લાવ્યો હતો. પ્રતિવાદી નં ૬એ પોલીસ સત્તાવાળાઓ સમક્ષ ફરિયાદ નોંધાવી હતી કે અપીલકર્તાએ બાળકનું અપહરણ કર્યું હતું. યુએસએની અદાલતે છૂટાછેડા અને બાળકની કસ્ટડી બાબતે હુકમનામું પસાર કર્યું હતું. ત્યારબાદ, પ્રતિવાદી નં ૬એ પુનર્લગ્ન કર્યું અને મુંબઈની પરિવાર અદાલત સમક્ષ કસ્ટડી માટે અરજી કરી. અદાલતે અપીલકર્તા વિરુદ્ધ ધરપકડના વોરંટ જારી કર્યા અને બાળકની કસ્ટડી પ્રતિવાદી નં ૬ને સોંપી. તે આદેશ વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલી અપીલમાં મુંબઈ વડી અદાલતે તે આદેશના અમલ પર સ્થગિત થવા મૂકી. પોલીસ અને યુએસએની અદાલતે અપીલકર્તા વિરુદ્ધ ધરપકડના વોરંટ જારી કર્યા, જે ઇન્ટરપોલ મારફતે ભારત સરકારને મોકલવામાં આવ્યા. અપીલકર્તાએ વોરંટ જારી કરવાના આદેશની કાયદેસરતા અને માન્યતાને પડકારી. તેણે પ્રતિવાદીઓ અથવા કેન્દ્ર સરકારના અન્ય કોઈ સત્તાધિકારીને અપીલકર્તાની ધરપકડ કરવા કે તે ધરપકડના વોરંટ સંદર્ભે ઇન્ટરપોલ દ્વારા જારી કરાયેલી રેડ કોર્નર નોટિસ અનુસાર અથવા તેના

અનુસંધાનમાં કોઈ કાર્યવાહી કરવા સામે પ્રતિબંધ મૂકવાનો નિર્દેશ પણ માગ્યો. વડી અદાલતે અરજી ફગાવી દીધી. તેથી હાલની અપીલ કરવામાં આવી છે.

અપીલ મંજૂર કરતાં, અદાલતે

નિર્ધારિત: ૧. વર્તમાન કેસમાં, અપીલકર્તાને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૬૩ હેઠળના ગુનાના આચરણ બદલ પકડી પાડવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવી રહ્યો છે. અપીલકર્તા અને પ્રતિવાદી નં. ૬ વચ્ચેનો વિવાદ મૂળતઃ વૈવાહિક વિવાદ હોવાને કારણે તે ખાનગી વિવાદ છે અને પ્રત્યાર્પણ માટેની વિશિષ્ટ વિનંતિ ન હોય ત્યારે તેમાંથી કોઈ પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ગુનો રચી શકાય તેમ નથી. પ્રત્યાર્પણ સંબંધિત બાબતોમાં કોઈ દેશના નાગરિક કાયદાઓ સર્વોપરી છે. આવા નોટિસો અંગે, તે દેશના નાગરિક કાયદાઓને ધ્યાનમાં રાખીને નિર્ણય લેવો સંબંધિત રાજ્યનું કાર્ય છે. યુ.એસ.એ. સરકાર દ્વારા ભારતની કાર્યપાલક સરકારને કોઈ વિનંતિ કરવામાં આવી ન હોય અથવા બાદમાં દર્શાવેલ સરકાર દ્વારા તેની તરફથી કોઈ સત્તાપ્રદાન કરવામાં આવ્યું ન હોય ત્યારે, વડી અદાલતે પ્રત્યાર્પણ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની જોગવાઈઓ ધ્યાનમાં લેવામાં નિષ્ફળ જઈને ગંભીર ભૂલ કરી. લાલ ખૂણાની નોટિસમાં હસ્તક્ષેપ ન કરવો જોઈએ એવો નિષ્કર્ષ કાઢવામાં પણ તે ભૂલમાં પડી. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ તેના મૂળભૂત અધિકારના ભંગ અંગે અને/અથવા અન્યથા તેના મૂળભૂત અધિકાર અંગે ફરિયાદ કરે છે, ત્યારે તેને ન્યાયિક પુનર્વિલોકનનો અધિકાર પ્રાપ્ત છે.

અપીલકર્તા ભારતીય નાગરિક હોવાને કારણે તેના મૂળભૂત અધિકારોના

અમલીકરણનો હકદાર છે. [ફકરા ૩૯, ૪૯, ૫૩, ૫૭, ૧૨૮ અને ૧૨૯]

[૮૯૫-બી; ૮૯૭-એફ; ૮૯૯-ઈ-એફ; ૯૦૦-ડી-ઈ; ૯૨૭-એ-ડી]

૨.૧. સી.બી.આઈ. પાસે ભારતીય ઇન્ટરપોલ શાખા છે. તે ફ્રાન્સસ્થિત ઇન્ટરપોલ સચિવાલય જનરલ, ઇન્ટરપોલના સભ્ય દેશો અને ભારતની વિવિધ કાયદાનો અમલ કરનારી સંસ્થાઓ વચ્ચે મધ્યસ્થી તરીકે કાર્ય કરે છે. સંધિની જોગવાઈઓ અનુસાર સી.બી.આઈ. હેતુ અને સારથી નેશનલ કન્ટ્રોલ બ્યુરો-એન.સી.બી.ની સત્તાનો ઉપયોગ કરે છે અને તેથી તે પોતાની સત્તા ઇન્ટરપોલ પાસેથી જ પ્રાપ્ત કરે છે. આ રીતે સી.બી.આઈ. ભારત ખાતે ઇન્ટરપોલ દ્વારા નિયુક્ત સંસ્થા છે અને વોરંટને અનુમોદિત કરવું સંધિના અમલીકરણની પ્રક્રિયાનો આવશ્યક અંગ છે. સી.બી.આઈ. પોતાની વેબસાઈટ પર જણાવે છે કે તે પ્રત્યાર્પણ અને ઇન્ટરપોલ નોટિસોની જારીગીરી સંબંધિત તમામ પ્રક્રિયાઓ સંભાળે છે. તેના કાર્યોમાંનું એક કાર્ય એ છે કે કોઈપણ સભ્ય દેશની વિનંતિ પર ઇન્ટરપોલ સચિવાલય જનરલ દ્વારા જારી કરવામાં આવેલી રેડ કોર્નર તથા ચેલો નોટિસોનું ભારતભરમાં પ્રસારણ કરવું. આ આધાર પર આગળ વધવામાં આવે છે કે સી.બી.આઈ. અને તેની સોંપવામાં આવેલી સત્તાધિકારી સંસ્થા, એટલે કે રાજ્ય પોલીસને, કોઈ વ્યક્તિને નજરકેદ હેઠળ રાખવાની; વિદેશી દેશ દ્વારા જારી કરાયેલા ધરપકડ વોરંટ અને રેડ કોર્નર નોટિસના આધારે તેની ધરપકડ કરવાની સત્તા નિર્વિવાદ છે. તે જ રીતે, ચેલો નોટિસ મુજબ ગુમ થયેલ વ્યક્તિને શોધી કાઢવાની સત્તા પણ નિર્વિવાદ છે.

[પરિચ્છેદ ૪૧, ૫૯, ૯૭, ૧૦૦ અને ૧૦૧] [૮૯૫-એફ-જી; ૯૦૧-બી; ૯૧૪-જી; ૯૧૫-સી; ૯૧૫-ડી-ઈ]

૨.૨. રેડ કોર્નર નોટિસ સીમા નિયંત્રણ સત્તાધિકારીઓ તથા અન્ય સંબંધિત સત્તાઓને જારી કરવામાં આવે છે જેથી તેઓ મૂળ દેશમાંથી જારી કરાયેલ વોરંટ સહિતની વિગતો અને દસ્તાવેજોના આધારે ધરપકડ કરી શકે. રેડ કોર્નર નોટિસ વાંછિત વ્યક્તિની કામચલાઉ ધરપકડ મેળવવા માટે જારી કરવામાં આવે છે. તેમ છતાં, તે સ્વયંમાં ધરપકડના વોરંટ જેટલો પ્રભાવ ધરાવતી નથી. તે એવી વ્યક્તિઓ માટે જારી કરવામાં આવે છે જેઓના વિરુદ્ધ રાષ્ટ્રીય અથવા આંતરરાષ્ટ્રીય અદાલતે ધરપકડનો વોરંટ જારી કર્યો હોય. તે માત્ર જારી કરનાર સત્તા દ્વારા વાંછિત વ્યક્તિને પ્રત્યાર્પણ માટે કામચલાઉ અથવા અંતિમ રીતે ધરપકડ કરવાની વિનંતિ માત્ર છે. ધરપકડ પ્રત્યાર્પણ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળ પણ કરી શકાય છે. વિદેશ કાર્ય મંત્રાલય આ અધિનિયમના વહીવટી નિરીક્ષણ માટે કાર્ય કરે છે. ચેલો નોટિસ ગુમ થયેલી વ્યક્તિને શોધવા માટે અથવા પોતાની ઓળખ આપી શકતા ન હોય તેવી વ્યક્તિઓની ઓળખ માટે જારી કરવામાં આવે છે. તે “આંતરરાષ્ટ્રીય ગુમ વ્યક્તિ નોટિસ” છે. તે ખાસ કરીને અવચસ્કોને શોધવા માટે જારી કરવામાં આવે છે. [પરા ૪૧ અને ૭૨] [૮૯૫-જી; ૯૦૫-બી-ડી]

૨.૩. રેડ કોર્નર નોટિસના વિશાળ પ્રમાણમાં પરિણામો થાય છે. તે આ મુજબ છે: (૧) વિનંતી કરનાર દેશ નિર્વાસન માટે વિનંતી કરી શકે છે. (૨) ભારતમાં કાનૂન અમલીકરણ સંસ્થાને “પલાયનશીલ ગુનેગારની ધરપકડ અંગે અનુસંગી કાર્યવાહી

કરવાની” આવશ્યકતા રહે છે. (૩) રેડ કોર્નર નોટિસમાંથી ઉપજતી માહિતી ઇન્ટરપોલ વેબસાઈટ પર સર્વત્ર વિતરણ કરવામાં આવવાની આવશ્યકતા રહે છે. (૪) વિનંતી કરનાર દૂતાવાસ દેખરેખ, ધરપકડ અને કસ્ટડી માટે પોતાની સૂચનાઓનું પાલન કરવા સી.બી.આઈ.ને નિર્દેશ આપશે. (૫) વિનંતી કરનાર દૂતાવાસ સીધા ભારતીય પોલીસનો સંપર્ક પણ કરી શકે છે. (૬) ત્યારબાદ, પ્રત્યાર્પણની કાર્યવાહી અનુસરાઈ શકે છે. તેથી, જ્યારે અધિનિયમ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવે છે, ત્યારે વ્યક્તિની નાગરિક સ્વાતંત્ર્ય પર સીધી અસર પડે છે. તેથી, અધિનિયમની જોગવાઈઓનું કડક અર્થઘટન કરવું જોઈએ. આથી, પ્રત્યાર્પણ માટેની કોઈપણ વિનંતિએ કડક તપાસની કસોટીમાં થી પસાર થવું આવશ્યક છે. સંધિ રાજ્યના સંદર્ભમાં અધિનિયમની કલમ ૨(સી) માં આવેલી તેની વ્યાખ્યાને ધ્યાનમાં લેતાં, પ્રત્યાર્પણપાત્ર ગુનો એવો જ હોવો જોઈએ જે તે સાથેની પ્રત્યાર્પણ સંધિમાં પ્રાવધાનિત હોય. [પરિચ્છેદ ૪૨ અને ૪૩] [૮૯૬-અ-૬]

૨.૪. આ પ્રકારના કેસમાં અધિનિયમની જોગવાઈઓનો અમલ અનિવાર્ય સ્વરૂપનો ગણવો જ જોઈએ. અધિનિયમની જોગવાઈઓ લાગુ કરવાની દ્રષ્ટિએ, વિનંતી કરનાર રાજ્ય અને વિનંતી પ્રાપ્ત કરનાર રાજ્ય વચ્ચેની પ્રત્યાર્પણ સંધિનું અસ્તિત્વ મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે. તે પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ગુનો અને રાજકીય ગુનાઓ સહિતના અન્ય ગુનાઓ વચ્ચે ભેદ કરે છે. કલમો ૪-૧૮ સંબંધિત દેશ દ્વારા વ્યક્તિના પ્રત્યાર્પણ માટેની વિનંતી કઈ રીત અને કઈ પદ્ધતિથી કરવી જરૂરી છે તે અંગેની જોગવાઈ કરે છે. આવશ્યકતાઓ સ્વરૂપે નિર્દિષ્ટ છે અને તેની સાથે મોટી

સંખ્યામાં દસ્તાવેજો જોડવા આવશ્યક છે. [પરા ૪૪] [૮૯૬-એફ-એચ; ૮૯૭-એ-બી]

૨.૫. ભારત સરકારને પ્રત્યાર્પણ માટે કોઈ વિનંતી પ્રાપ્ત થઈ નથી. વિનંતી પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ તે કાર્યવાહી કરી શકતી. માત્ર રેડ કોર્નર નોટિસ પોતાના બળે ભારતીય નાગરિકની ધરપકડ કરવા અથવા તેને વિદેશી અધિકારક્ષેત્રમાં હસ્તાંતરિત કરવાનો આધાર બની શકતી નથી. ભારતીય નાગરિકોને સંબંધિત રેડ કોર્નર કેસોમાં અધિનિયમને બાજુ પર મૂકી શકાય નહીં. તેથી, પ્રત્યાર્પણ સંધિ અધિનિયમની જોગવાઈઓને આધીન છે. [પરિચ્છેદ ૪૫ અને ૪૯] [૮૯૭-બી, એફ, જી]

૨.૬. કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદાની કોઈ સત્તા વિના ધરપકડ કરી શકાય નહિ. તેથી, વ્યક્તિની ધરપકડ અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ કરવામાં આવવી આવશ્યક છે. વિદેશી અધિકારક્ષેત્રમાં કોઈ ગુનાને લઈને વાંછિત વ્યક્તિને નીચે દર્શાવેલ શરતોની પૂર્ણતા થવા પર ધરપકડ કરી શકાય: કે તે ગુનો ભારતીય કાયદા મુજબ પણ ગુનો ગણાતો હોવો જોઈએ, અને તે વ્યક્તિ ભારતમાં અથવા તો પ્રત્યાર્પણ સંબંધિત કોઈ કાયદા હેઠળ, અથવા અન્યથા, ધરપકડ માટે જવાબદાર હોવી જોઈએ. [ફકરો ૫૦] [૮૯૭-એચ; ૮૯૮-એ-સી]

૨.૭. પ્રતિવાદી નં. ૬ પોતે જ સ્વીકારે છે કે તેણે માત્ર નાગરિક ઉપચારોનો જ આશરો લીધો હતો અને કસ્ટડી અદાલતનો આદેશ નાગરિક ઉપચારો હેઠળ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. [ફકરો ૫૨] [૮૯૯-સી-ડી]

૨.૮. ભારત જ્ઞેતવાદના સિદ્ધાંતનું અનુસરણ કરે છે અને એકવાદનું નહીં. અધિનિયમ તેમજ ભારત અને વિદેશી દેશો વચ્ચે કરવામાં આવેલી સંધિઓ આંતરિક કાનૂનને આધિન છે. સંધિનો અમલ કાર્યપાલિકાના હાથમાં હોય છે. પરંતુ એવો અમલ દેશના આંતરિક કાનૂનને અનુરૂપ હોવો આવશ્યક છે. જ્યારે પણ સંધિ અને આંતરિક કાનૂન અથવા સ્થાનિક કાનૂન વચ્ચે વિસંગતિ ઊભી થાય, ત્યારે પાછળનું પ્રબળ રહેશે. [ફકરા ૫૪ અને ૫૫] [૮૯૯-એફ-એચ; ૯૦૦-એ-બી]

એમ/એસ એન્ટરટેઈનમેન્ટ નેટવર્ક (ઈન્ડિયા) લિ. વિ. એમ/એસ સુપર કેસેટ્ટી ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. ૨૦૦૮ (૯) સ્કેલ ૬૯, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૨.૯. આવી નોટિસો અંગે નિર્ણય લેવો સંબંધિત રાજ્યનું કાર્ય છે અને તે નિર્ણય મ્યુનિસિપલ કાયદાઓને ધ્યાનમાં રાખીને લેવો આવશ્યક છે. તેથી, નોટિસોમાં સમાવિષ્ટ વિનંતી સાથે વ્યવહાર કરવા માટે લેવામાં આવતા પગલાં સંબંધિત દેશના આંતરિક કાયદાઓનું પાલન કરતા હોવા જોઈએ. ધરપકડ માટેના આધારરૂપ તરીકે આવી વિનંતીને માન્યતા આપવી એ વિદેશી પ્રશાસનિક નિર્ણયને આંતરરાષ્ટ્રીયકરણ અથવા આંતર-રાષ્ટ્રીય સ્વરૂપ આપવાનું કાર્ય કરે છે. ઇન્ટરપોલ દ્વારા થતી ઔપચારિક સ્વીકાર પ્રક્રિયા આંતરિકીકરણનું એકમાત્ર કારણ બની શકતી નથી. તે તો માત્ર અન્ય રાજ્યો દ્વારા માન્યતા માટેની પૂર્વશરત છે. [પરિચ્છેદ ૫૭] [૯૦૦-ડી-ઈ]

૨.૧૦. અપીલકર્તાને ઇન્ટરપોલ તરફથી તા. ૧૩.૦૬.૨૦૦૭ની નોટિસ મળી, જે ચેલો અથવા વૉચ નોટિસ હતી, તેમજ તા. ૨૧.૦૬.૨૦૦૭ની નોટિસ પણ મળી,

જે રેડ અથવા કસ્ટડી અને ધરપકડ નોટિસ હતી. ચેલો નોટિસ બાળક સંબંધિત હતી, જ્યારે રેડ નોટિસ અપીલકર્તા સંબંધિત હતી. નેશનલ કાઈમ બ્યુરો (એન.સી.બી.)ના સહાયક નિયામકે યુ.એસ. એમ્બેસી (ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ જસ્ટિસ)નું તા. ૪.૦૧.૨૦૦૮નું પત્ર લગભગ તા. ૧૪.૦૧.૨૦૦૮ના રોજ મુંબઈ પોલીસને અપીલકર્તા અને તેની પુત્રીનું સ્થાન શોધવા માટે મોકલ્યું હતું. તા. ૧૮.૦૩.૨૦૦૮ના રોજ ઇન્ટરપોલ દ્વારા જારી કરાયેલ ધરપકડ વોરંટની નોટિસ અપીલકર્તા વિરુદ્ધ ઇન્ટરપોલની વેબસાઈટ પર પ્રસારિત કરવામાં આવી હતી. કહેવાય છે કે મુંબઈ પોલીસે તા. ૩.૦૫.૨૦૦૮ના રોજ અપીલકર્તા અને તેની પુત્રીનું સ્થાન શોધી કાઢ્યું હતું અને આ માહિતી તા. ૬.૦૫.૨૦૦૮ના રોજ યુ.એસ. એમ્બેસીને મોકલવામાં આવી હતી. [પરા ૫૮] [૮૦૦-એફ-એચ; ૮૦૧-એ]

૨.૧૧. ઇન્ટરપોલ દ્વારા જારી કરવામાં આવતી સૂચનાઓને આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રભાવ ધરાવતા વ્યક્તિગત પ્રકરણોમાં વહીવટી નિર્ણયો તરીકે માનવામાં આવતી નથી. તેમનું અર્થઘટન “આંતરરાષ્ટ્રીય વહીવટી કૃત્ય” તરીકે કરવામાં આવતું નથી. તેમાં નિયમનાત્મક સ્વભાવનો અભાવ છે. તે આંતરરાષ્ટ્રીય ધરપકડ વોરંટનું સ્વરૂપ ધારણ કરતી નથી અને સંબંધિત વ્યક્તિઓને કાનૂની રીતે બંધનકારક બને તેવા અન્ય કોઈ સ્વરૂપમાં પણ નથી. તેમ છતાં, તેના પ્રાપ્તિકર્તાઓની સંખ્યા વધવાથી, માનવ અધિકારોના સંદર્ભમાં તેને વાસ્તવિક અસરરૂપ વિશેષ પ્રાસંગિકતા પ્રાપ્ત થાય છે. ઇન્ટરપોલની “લાલ સૂચનાઓ” ઘણી વાર હકીકતમાં આંતરરાષ્ટ્રીય ધરપકડ વોરંટ તરીકે કાર્ય કરે છે અને દેશો આવી સૂચના પ્રાપ્ત થતાં જ તરત જ વોરંટ જારી કરે

છે. જોકે, તેઓ આપું એ સમજણ સાથે કરે છે કે લાલ સૂચના પછી આધારભૂત પુરાવા સાથે પ્રત્યાર્પણ માટેની વિનંતી વિલંબ વિના અનુસરશે. ત્યારબાદ શંકાસ્પદ વ્યક્તિએ પ્રત્યાર્પણની પ્રમાણભૂત પ્રક્રિયામાંથી પસાર થવું પડે છે. તાત્પર્ય એ છે કે “શંકાસ્પદ વ્યક્તિઓની ધરપકડ કરવા માટેના વોરંટને તે અધિકારક્ષેત્રમાં કાનૂની સત્તા હોવી આવશ્યક છે જ્યાં શંકાસ્પદ વ્યક્તિ મળી આવે” અને ઇન્ટરપોલની લાલ સૂચનાઓને આવી સત્તા નથી. તે મુખ્યત્વે પોલીસ એજન્સીઓ વચ્ચે સંચાર સુગમ બનાવવાનું સાધન છે અને ઇન્ટરપોલ પ્રણાલીની સફળતા હજી પણ સંપૂર્ણપણે સ્વૈચ્છિક સહકાર પર નિર્ભર છે. તેમ છતાં, તે બાહ્ય અસરોથી સંપૂર્ણપણે રહિત નથી. અનેક રાજ્યો લાલ સૂચનાઓને કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ માટેની સત્તાવાર વિનંતિ તરીકે માન્ય રાખે છે. જોકે, આવી વિનંતિ રાષ્ટ્રીય પોલીસ સત્તાધિકારીઓ દ્વારા કાર્યવાહી કરવાની માંગ કરતી નથી અને તે માટે કોઈ કાનૂની આધાર પણ પૂરું પાડતી નથી. [પરિચ્છેદો ૭૭, ૭૮ અને ૭૯] [૯૦૬-ઈ-એચ; ૯૦૭-એ-સી]

૨.૧૨. આંતર-રાષ્ટ્રીયકરણ સંસ્થાની સભ્યતા દ્વારા, જનરલ સચિવાલયની દેખરેખ સંબંધિત જોગવાઈ દ્વારા અને માહિતીના આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રભાવની માન્યતા દ્વારા થાય છે. સફળ શોધથી ઇન્ટરપોલની આગળની કાર્યકારી સંડોવણી પણ ઉત્પન્ન થતી નથી. સંબંધિત સત્તાધિકારીઓ અથવા જનતાએ સ્થાનિક પોલીસ કચેરીનો સંપર્ક કરવો હોય છે, અને ત્યારબાદ તે કચેરી જારી કરનાર સત્તાધિકારી સાથે સંપર્ક સાધે છે તથા જરૂરી પગલાંની શરૂઆત કરે છે. તેથી, સામાન્ય રીતે સભ્ય રાજ્ય નોટિસ માટે પહેલ કરે છે અને વાંછિત વ્યક્તિને શોધી પકડી પાડવા

માટે એક અથવા અનેક અન્ય સભ્ય રાજ્યો સાથે સહકાર આપે છે. ઉપલબ્ધ માહિતી માત્ર વિશિષ્ટ સંચાર માર્ગ દ્વારા પ્રસારિત કરવામાં આવે છે. ઇન્ટરપોલની ભૂમિકા સેવા એજન્સીની મર્યાદામાં સીમિત રહે છે. [ફકરા ૮૦, ૮૧ અને ૮૨] [૮૦૭-સી-એફ]

બેટિના શોન્ડોર્ફ-હાઉબોલ્ડ, ઇન્ટરનેશનલ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ લો માં માહિતીનું પ્રશાસન – ઇન્ટરપોલનું ઉદાહરણ, ૯ જર્મન એલ.જે. ૧૭૧૯, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૨.૧૩. ઇન્ટરપોલ દ્વારા નોટિસ જારી કરવા સંબંધિત જોગવાઈઓ; વિદેશી અદાલતો દ્વારા ધરપકડનું વોરંટ, તેના સંદર્ભે એન.સી.બી. અને સ્થાનિક પોલીસને તેના અનુસંધાને કાર્યવાહી કરવાની સત્તા, માત્ર અધિનિયમમાં જ નહીં પરંતુ સંબંધિત સંધિ, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા તેમજ તે બાબતે કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા જારી કરાયેલ વિવિધ સૂચનાઓની જોગવાઈઓમાં પણ સમાયેલ છે. [પરા ૮૧] [૮૧૨-એ-ડી]

૨.૧૪. ફરાર ગુનેગારને પકડી પાડવાની અથવા તેની તપાસ કરવાની સત્તા કલમ ૧૪ વાંચી સાથે કલમ ૧૫ દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવી છે. કલમ ૧૪, અનુમોદિત વોરંટ અથવા અસ્થાયી વોરંટ હેઠળ ફરાર ગુનેગારને પકડી પાડવાની પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરે છે. જે ફરાર ગુનેગારનો હજી સુધી કેસ ચાલવાનો બાકી છે અને જે વ્યક્તિ પહેલેથી જ દોષિત ઠરાવવામાં આવી છે, તેમની ધરપકડ કરવા માટે વિદેશી દેશ દ્વારા વોરંટ જારી કરી શકાય છે. ફરાર ગુનેગારને નીચેની કોઈપણ શ્રેણી હેઠળ

પકડી શકાય છે: અનુમોદિત વોરંટ; અને અસ્થાયી વોરંટ. અનુમોદિત વોરંટ એવો વોરંટ છે જે પ્રથમ તબક્કે તેવા વિદેશી દેશ દ્વારા જારી કરવામાં આવ્યો હોય કે જેના સાથે ભારતનો પ્રત્યાર્પણ કરાર છે અને ત્યારબાદ કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા તેનો અનુમોદન કરવામાં આવ્યો હોય. તેથી, એકવાર વિદેશી દેશ દ્વારા જારી કરાયેલ વોરંટને કેન્દ્રીય સરકાર અનુમોદિત કરે, ત્યારબાદ તે અનુમોદિત વોરંટ બની જાય છે, જેના આધારે વ્યક્તિને પકડી પાડવાની અને તેને ભારતની કોઈપણ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરવાની પૂરતી સત્તા પ્રદાન થાય છે. પકડી પાડવાની સત્તામાં તપાસ કરવાની સત્તાનો પણ સમાવેશ થાય છે. કલમ ૧૫માં ‘પકડી પાડવું’ એવો શબ્દપ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, જેની વ્યાખ્યા ‘કોઈ માણસને કબજે લેવો અથવા પકડી રાખવો; કાનૂની પ્રક્રિયા હેઠળ ધરપકડ કરવાની અથવા જપ્ત કરવાની ક્રિયા’ એવી કરવામાં આવી છે. [ફકરા ૯૩ અને ૯૪] [૯૧૨-જી-એચ; ૯૧૩-એ-ઈ]

૨.૧૫. કોઈ વ્યક્તિને તેના પ્રત્યાર્પણના હેતુસર કસ્ટડી કરવાની આવશ્યકતા બે વર્ગોમાં આવે છે: એવા કેસો જેમાં ભારતનો સંબંધિત દેશ સાથે પ્રત્યાર્પણ કરાર હોય અને એવા કેસો જેમાં એવો કોઈ પ્રત્યાર્પણ કરાર અસ્તિત્વમાં ન હોય. પહેલા વર્ગમાં, અધિનિયમના અધ્યાય ૩ ની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે. કસ્ટડી પોલીસ સત્તાધિકારીઓ દ્વારા અનુમોદિત વોરંટના આધારે કરવામાં આવે છે; ત્યારબાદ કલમ ૧૭ માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવાનું રહે છે, જેના પરિણામે ફરાર અપરાધીને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરવો પડે છે. એકવાર મેજિસ્ટ્રેટને સંતોષ થાય કે ફરાર અપરાધીને તેની સમક્ષ યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત અનુમોદિત વોરંટના આધારે રજૂ

કરવામાં આવ્યો છે અને કે ગુનો પ્રત્યાર્પણપાત્ર છે, ત્યારે મેજિસ્ટ્રેટ ફરાર અપરાધીને કારાવાસમાં મોકલશે. ત્યારબાદ કસ્ટડીમાં મોકલ્યાનું પ્રમાણપત્ર કેન્દ્રીય સરકારને મોકલવામાં આવે છે. [ફકરો ૯૫] [૯૧૪-એ-ડી]

૨.૧૬. સત્તાનો ઉપયોગ સી.બી.આઈ. અથવા પોલીસ અધિકારી દ્વારા કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવા માટે કરવામાં આવે છે, તેમ છતાં ઇ.પ્ર.સં.ની કલમ ૪૧(૧)(જી)ની શરતો અનુસાર કોઈ વોરંટ જારી કરવામાં આવ્યો ન હોય. તે માટે પોલીસ અધિકારીની એવી સંતોષકારક માન્યતા પૂર્વધારિત છે કે કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવામાં આવે, જો તે કોઈ એવા કૃત્યમાં સંકળાયેલો હોય, અથવા જેના વિરુદ્ધ વાજબી ફરિયાદ કરવામાં આવી હોય, અથવા જેના સંબંધમાં વિશ્વસનીય માહિતી પ્રાપ્ત થઈ હોય, જે ભારતની બહાર કોઈ પણ સ્થળે કરવામાં આવ્યું હોય અને જો તે ભારત ખાતે કરવામાં આવ્યું હોત તો ગુનો તરીકે દંડનીય બનત, અને જેના માટે તે, પ્રત્યાર્પણ સંબંધિત કોઈ કાયદા હેઠળ અથવા અન્યથા, ભારતમાં પકડવા અથવા કસ્ટડીમાં લેવા માટે જવાબદાર ઠરે છે. જોકે, સીબીઆઈની વેબસાઈટમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે કલમ ૪૧(૧)(જી) હેઠળ કાર્યવાહી કરવામાં આવે તેવા કિસ્સામાં, બાબતને તરત જ ઇન્ટરપોલ વિંગને મોકલવી જોઈએ જેથી તે ભારત સરકારને આગળ મોકલી શકાય અને તે નિર્ણય લઈ શકે અથવા અન્યથા યોગ્ય કાર્યવાહી કરી શકે. ઉક્ત જોગવાઈઓ મુજબ, કેન્દ્રીય સરકારની મંજૂરીનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. જોકે, નોંધ પર મુકવામાં આવ્યું છે કે કડક અર્થઘટન મુજબ પ્રત્યાર્પણ સંકળાયેલા કિસ્સામાં કલમ ૪૧(જી)નો કોઈ ઉપયોગ ન પણ હોઈ શકે.

કલમ ૪૧(જી) સ્પષ્ટ રીતે ‘પ્રત્યાર્પણ સંબંધિત કોઈ કાયદા’ હેઠળ પોલીસને ધરપકડ કરવાની સત્તાનો વિચાર કરે છે, અને તેથી આ સત્તાનો ઉપયોગ પ્રત્યાર્પણ અધિનિયમની જોગવાઈઓને આધીન રહીને કરવામાં આવે તેવું માની લેવામાં આવ્યું છે. તેથી, ઇ.પ્ર.સં.ની જોગવાઈઓ અધિનિયમની જોગવાઈઓને આધીન છે. [પરિચ્છેદો ૧૦૩ અને ૧૦૬] [૮૧૬-એ-બી, ઈ-એફ]

૨.૧૭. ભારતમાંથી કોઈપણ અન્ય વિદેશી દેશમાં ફરાર ગુનેગારને પ્રત્યાર્પણ કરવું, તે દેશ સાથે કોઈ સંધિ કરવામાં આવી હોય કે ન હોય તે બાબતની પરવા કર્યા વિના, કેન્દ્રીય સરકારના વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્રમાં આવે છે. ભારતમાંથી કોઈપણ અન્ય વિદેશી દેશમાં વ્યક્તિનું પ્રત્યાર્પણ સંસદ દ્વારા બનાવાયેલા અધિનિયમ, એટલે કે અધિનિયમ, હેઠળ આવરી લેવામાં આવે છે. ઇન્ટરપોલના બંધારણને સમયાંતરે સી.બી.આઈ. દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલા ઠરાવોની સરખામણીએ ધ્યાનમાં લેતા, રેડ કોર્નર નોટિસ સ્વયંમાં સક્ષમ અદાલત દ્વારા જારી કરાયેલા ધરપકડ વોરંટનો દરજ્જો આપતી નથી. તે માત્ર જારી કરનાર સત્તાધિકારી દ્વારા તેના ઉપર દેખરેખ રાખવા તથા પ્રત્યાર્પણ હેતુસર વાંછિત વ્યક્તિને તાત્કાલિક અથવા અંતિમ રીતે ધરપકડ કરવા માટેની વિનંતી માત્ર છે. અધિનિયમ અને સંધિની જોગવાઈઓને અમલમાં મૂકવી આવશ્યક છે. જ્યારે પણ ઇન્ટરપોલ તરફથી વિનંતી પ્રાપ્ત થાય ત્યારે સત્તાધિકારીએ કેન્દ્રીય સરકારની તરફથી કાર્યવાહી કરવી જ જોઈએ. ઇન્ટરપોલ સભ્ય રાષ્ટ્રો દ્વારા એન.સી.બી.ની રચનાની જોગવાઈ કરે છે. પ્રાપ્ત થયેલી કોઈપણ વિનંતિના પ્રસંગે સભ્ય રાષ્ટ્રોની અંદર અને/અથવા ઇન્ટરપોલ સાથે

કાર્યસંચાલનના સમન્વય માટે, ઇન્ટરપોલની જોગવાઈઓના અર્થમાં સત્તાધિકારી ગણાય તેવી એન.સી.બી.ની રચના કરવી તમામ સભ્યો માટે આવશ્યક છે. ગુમ થયેલી વ્યક્તિનું સ્થાન શોધવું અને/અથવા ફરાર ગુનેગારના હાલના ઠેકાણા સુધી પહોંચવું સહેલું કાર્ય નથી. ઇન્ટરપોલના શબ્દોમાં જે સત્તાધિકારી અભિપ્રેત છે, તેને રાજ્ય પોલીસ સાથે સહકારમાં કાર્ય કરવું આવશ્યક છે. તે હેતુસર તેને એકથી વધુ રાજ્યોને વિનંતી કરવી પડી શકે છે. ગુમ થયેલી વ્યક્તિ અથવા ફરાર ગુનેગાર એક રાજ્યમાંથી બીજા રાજ્યમાં જઈ શકે છે. આવી સ્થિતિમાં એક રાજ્ય માટે ગુમ થયેલી વ્યક્તિ અથવા ફરાર ગુનેગારને શોધી કાઢવું શક્ય નથી. ફક્ત ત્યારે જ, જ્યારે રાજ્યમાં થયેલા કોઈ ગુનાની બાબતમાં તપાસ ચલાવવામાં આવતી હોય અને તે ભારતીય પ્રદેશમાં અથવા કેન્દ્રીય સરકારના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રની અંદર થયેલો ન હોય, ત્યારે સંબંધિત રાજ્યની સંમતિ મેળવવી આવશ્યક બને છે. [પરા ૧૧૧ અને ૧૧૨] [૯૧૯-જી-એચ; ૯૨૦-એ-ઈ; ૯૨૦-એચ; ૯૨૧-એ]

૨.૧૮. અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળની દેખરેખ માત્ર તે હદે જ, પોતાની જાતે, ગોપનીયતાના અધિકાર સહિત વ્યક્તિગત અથવા ખાનગી અધિકારોનું ઉદ્ધંધન કરતી હોવી જરૂરી નથી. ગોપનીયતાનો અધિકાર, ભારતના બંધારણની કલમ ૨૧ના અર્થમાં હોય કે અન્યથા, મૂળભૂત અધિકાર તરીકે સ્પષ્ટપણે સૂચિબદ્ધ નથી. તેમ છતાં, તેને ‘વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા’નો એક આવશ્યક ઘટક માનવામાં આવ્યો છે. વર્તમાન મામલામાં, અપીલકર્તા અને તેની પુત્રી ક્યાં છે તે અંગે માહિતી આપવાથી

સિવાય, અન્ય કોઈ કાર્યવાહી કરવામાં આવી નહોતી. [પરિચ્છેદ ૧૧૭, ૧૧૮ અને ૧૧૯] [૯૨૧-એચ; ૯૨૨-એ; ૯૨૩-સી]

ખારક સિંહ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય (૧૯૬૪) ૧ એસ.સી.આર. ૩૩૨; ગોવિંદ વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય (૧૯૭૫) ૨ એસ.સી.સી. ૧૪૮; આર. રાજગોપાલ વિ. તમિલ નાડુ રાજ્ય (૧૯૯૪) ૬ એસ.સી.સી. ૬૩૨; પીપલ્સ યુનિયન ફોર સિવિલ લિબર્ટીઝ (પી.યુ.સી.એલ.) વિ. ભારત સંઘ (૧૯૯૭) ૧ એસ.સી.સી. ૩૦૧; મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. મધુકર નારાયણ મર્દોકાર (૧૯૯૧) ૧ એસ.સી.સી. ૫૭; મલાક સિંહ વિ. પી એન્ડ એચ રાજ્ય (૧૯૮૧) ૧ એસ.સી.સી. ૪૨૦, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૨.૧૯. કેન્દ્રીય સરકાર અને વિશેષ કરીને વિદેશ મંત્રાલયે, રેડ કોર્નર અથવા ચેલો કોર્નર નોટિસના અનુસંધાનમાં હાથ ધરવામાં આવતી દેખરેખ અંગે યોગ્ય માર્ગદર્શિકાઓ ઘડવી જોઈએ. વર્તમાન મામલામાં, રેડ કોર્નર નોટિસના અનુસંધાનમાં અપીલકર્તા સામે વધુ કાર્યવાહી કરવામાં આવી નથી અને કરી પણ શકાય તેમ નહોતી. [ફકરા ૧૨૨ અને ૧૨૩] [૯૨૩-જી-એચ; ૯૨૪-એ]

૨.૨૦. કોઈ નાગરિકના પ્રત્યાર્પણ માટેની કાર્યવાહી, અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર નિર્ધારિત પૂર્વશરતો પૂર્ણ થયેલી હોય ત્યારે શરૂ કરી શકાય. અધિનિયમ મુજબ વિદેશી દેશ દ્વારા વિનંતી કરવામાં આવવી આવશ્યક છે, ભલે તેની સાથે સંધિ કરવામાં આવી હોય કે ન હોય. આવી કોઈ વિનંતી ન હોય તો કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરી શકાય નહીં. [ફકરો ૧૨૪] [૯૨૪-બી]

૨.૨૧. સીબીઆઈએ જણાવ્યું કે અપીલકર્તાનું આ નિવેદન કે પ્રથમદષ્ટિએ આ કેસ વૈવાહિક વિવાદમાંથી ઉદ્ભવે છે, તેવા બધા પ્રશ્નોની તપાસ અથવા તો અધિનિયમની કલમ ૫ મુજબ કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા નિયુક્ત પ્રત્યાર્પણ અદાલત દ્વારા, અથવા અરજદારને સંબંધિત દેશમાં પ્રત્યાર્પિત કર્યા પછી કરવાપાત્ર છે. કોઈપણ સ્થિતિમાં, અરજદારની કોઈ ધરપકડ કરવામાં આવી નથી, કારણ કે સીબીઆઈ અમેરિકન સરકાર પાસેથી જરૂરી કાગળોની રાહ જોઈ રહી છે. આંતરરાષ્ટ્રીય બાળ અપહરણના નાગરિક પાસાઓ સંબંધિત હેગ કન્વેન્શનની ભારત પક્ષકાર અથવા હસ્તાક્ષરકર્તા નથી, તે હકીકતથી કોઈ ફરક પડતો નથી. અરજદાર સાથે કોઈ માલવસ્તુ જેવી વર્તણૂક કરવામાં આવી રહી છે એવું કહેવું ખોટું છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની સક્ષમ અદાલત દ્વારા અરજદાર વિરુદ્ધ ધરપકડ વોરંટ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે. આંતરરાષ્ટ્રીય બાધ્યતાઓ હેઠળ, સીબીઆઈને, તેવી વિનંતી કરવામાં આવે ત્યારે, ધરપકડ વોરંટના અનુસંધાનમાં જારી કરાયેલ રેડ કોર્નર નોટિસ પર કાર્યવાહી કરવી આવશ્યક છે. જો ફરાર વ્યક્તિઓને ધરપકડ વોરંટ/રેડ કોર્નર નોટિસના અનુસંધાનમાં પકડવામાં ન આવે, તો આવી વ્યક્તિઓ માટે દંડમાંથી બચી જવું અત્યંત સહેલું બની જાય. અરજદારને અધિનિયમ હેઠળ તેમજ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની ન્યાયિક પ્રક્રિયા હેઠળ હકો ઉપલબ્ધ છે (જો અંતે તેને પ્રત્યાર્પિત કરવામાં આવે તો). આજદિન સુધી સીબીઆઈને અરજદારની ધરપકડ અને પ્રત્યાર્પણ બાબતે યુ.એસ. સત્તાધિકારીઓ પાસેથી કોઈ વિનંતી પ્રાપ્ત થઈ નથી. [પરા ૧૨૫] [૯૨૫-સી-એચ; ૯૨૬-એ-બી]

૨.૨૨. ભારત સરકાર, નવી દિલ્હીનું વિદેશ મંત્રાલયે સોગંદનામા દ્વારા સ્વીકાર્યું કે તે અધિનિયમ તથા ભારત સરકાર અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા વચ્ચેની પ્રત્યાર્પણ સંધિ અનુસાર પ્રત્યાર્પણ માટેની નોડલ એજન્સી છે. રેડ કોર્નર નોટિસ પ્રાપ્ત થવા પર વ્યક્તિની ધરપકડ કરવી એ અચલ પ્રથા નથી, પરંતુ સ્થાનિક પોલીસ દ્વારા તેને શોધી કાઢવા માટે પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે. ધરપકડ અને પ્રત્યાર્પણના પ્રશ્નનો વિચાર દેશી કાનૂનના માળખામાં, જેમાં ભારતીય પ્રત્યાર્પણ અધિનિયમ તથા વિનંતી કરનાર દેશ સાથેની પ્રત્યાર્પણ સંધિનો સમાવેશ થાય છે, તેના અંદર કરવામાં આવશે. કોઈ વ્યક્તિનું પ્રત્યાર્પણ માત્ર ત્યારે જ ઉદ્ભવે જ્યારે પ્રત્યાર્પણ માટેની વિનંતી તે દેશ તરફથી ઔપચારિક રીતે પ્રાપ્ત થાય. પ્રચલિત પ્રથા મુજબ, વૈવાહિક બાબતોને લગતા કેસોમાં એવો અભિપ્રાય લેવાય છે કે આવી બાબતો સામાન્ય રીતે ઢિ-અપરાધિતાની કસોટી પૂર્ણ કરતી ગણાતી નથી. કોઈપણ સ્થિતિમાં, કારણ કે વર્તમાન કેસ દેશી કાનૂનનો છે, તેથી કાનૂન મંત્રાલયનો અભિપ્રાય મંગાવવામાં આવશે અને તેને વિચારણામાં લેવામાં આવશે. તેથી, જ્યારે વિદેશી દેશ તરફથી વિદેશ મંત્રાલયને વિનંતી પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેનું હસ્તક્ષેપ અગત્યનું છે, તે સ્પષ્ટ છે. [પરા ૧૨૫] [૯૨૫-સી-એચ; ૯૨૬-એ-બી]

૨.૨૩. જ્યારે કોઈ નાગરિકના મૂળભૂત અધિકારનું ઉલ્લંઘન થાય ત્યારે, ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની તેમની અસાધારણ સત્તાને ધ્યાનમાં રાખીને તથા ન્યાયપ્રાપ્તિ એક માનવ અધિકાર છે તે પણ દ્રષ્ટિએ રાખીને, માત્ર રેડ કોર્નર

નોટિસ જારી કરવામાં આવી છે એ કારણસર વડી અદાલતો તેમને પરત ધકેલી દેશે નહિ. તેથી, ફોજદારી બાબતોમાં ઉચ્ચ અદાલતોને એ તપાસવાનો અધિકાર છે કે આવી રેડ કોર્નર નોટિસ, જો કોઈ હોય, તો તેને કેવી રીતે અમલમાં મૂકવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે અને/અથવા સ્થાનિક પોલીસ ભારતના નાગરિકને ધરપકડની ધમકી આપે છે કે કેમ, જ્યારે તેઓ સંબંધિત કાયદાની જોગવાઈઓ મુજબ અને તે લાગુ પડે ત્યારે સિવાય એવું કરવા હકદાર નથી. વધુમાં, જો દીવાની અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા કોઈ આદેશના ઉલ્લંઘનને રેડ કોર્નર નોટિસ જારી કરવાની આધારભૂત બાબત બનાવવામાં આવી હોય, તો અદાલત એ અંગે તપાસ કરશે કે તે જ વસ્તુ દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાની કલમો ૧૩ અને જજએ હેઠળ નિર્ધારિત કસોટીઓમાંથી પસાર થઈ છે કે નહીં. [પરિચ્છેદો ૧૨૯ અને ૧૩૦] [૯૨૭-એ-એફ]

૨.૨૪. ચદપિ બોમ્બેની કુટુંબ અદાલતે તમામ હેતુઓ અને ઉદ્દેશ્યો માટે મેસેચ્યુસેટ્સ અદાલતે પસાર કરેલા આદેશ પર અથવા તેના આધારે છોકરીની કસ્ટડી તેની માતાના પક્ષે આપવાનો નિર્દેશ કર્યો હતો, તેમ છતાં બોમ્બે વડી અદાલતે તેની અમલવારી પર સ્થગિત થવા મૂકી હતી. તેથી, સક્ષમ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલત દ્વારા કોઈ અન્ય અથવા વધુ આદેશ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, અપીલકર્તા પોતાની પુત્રીની કાયદેસરની કસ્ટડીમાં છે એમ માનવું જ પડશે. [ફરો ૧૩૧] [૯૨૭-એફ-એચ]

૨.૨૫. રાજ્યએ સી.પી.સી. ની કલમો ૧૩ અને જજએ માં સમાવાયેલ કડક જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, મેસાચ્યુસેટ્સની પ્રોબેટ અને ફેમિલી અદાલત દ્વારા

પારિત કરટડી અને/અથવા પ્રતિબંધક આદેશના અમલીકરણ માટે માંગણી કરી નહોતી. ફેમિલી અદાલતે પણ આ પાસા અંગે વિચારણા કરી નહોતી. કોઈપણ સ્થિતિમાં, કારણ કે બાબત વડી અદાલત સમક્ષ બાકી છે, તેથી અંતિમ નિર્ણય ફક્ત તે જ આપશે. [ફકરો ૧૩૨] [૯૨૮-એ-બી]

પ્રકરણ કાયદો સંદર્ભ:

૨૦૦૮ (૯) સ્કેલ ૬૯	અવલંબિત.	પરા ૫૩
(૧૯૬૪) ૧ એસ.સી.આર. ૩૩૨	ઉલ્લેખિત.	પરિષેદ
૧૧૮		
(૧૯૭૫) ૨ એસ.સી.સી. ૧૪૮	સંદર્ભિત.	ફકરો
૧૧૮		
(૧૯૯૪) ૬ એસ.સી.સી. ૬૩૨	સંદર્ભિત.	પરા ૧૧૮
(૧૯૯૭) ૧ એસ.સી.સી. ૩૦૧	સંદર્ભિત.	ફકરો
૧૧૮		
(૧૯૯૧) ૧ એસ.સી.સી. ૫૭	સંદર્ભિત.	પેરા ૧૧૮
(૧૯૮૧) ૧ એસ.સી.સી. ૪૨૦	સંદર્ભિત.	પરા ૧૨૦

ફોજદારી અપીલી અધિકારક્ષેત્ર : ફોજદારી અપીલ નં ૧૪૫૨ સન ૨૦૦૯.

બોમ્બે સ્થિત ન્યાયિક વડી અદાલતના ફોજદારી રિટ અરજી નં ૬૭૬ ઓફ ૨૦૦૮ માં તા. ૧૧.૦૮.૨૦૦૮ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

ડૉ. રાજીવ ધવન, (એ.સી.), શેખર નાફડે, વિનય નવરે, અભા આર. શર્મા અપીલકર્તાઓ તરફથી.

જી.ઈ. વાહનવટી, એ.જી., કે. રાધાકૃષ્ણન, તુફૈલ એ. ખાન, દેવદત્ત કામત, ડી.એસ. મહરા, બી. કૃષ્ણ પ્રસાદ, નિત્યા રામકૃષ્ણન, સરીમ નવેદ, ત્રિદીપ પૈસ, નિખિલ નચ્ચર, રવિન્દ્ર કેશવરાવ આડસુરે, પ્રતિવાદીઓ તરફથી.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યો હતો દ્વારા

એસ.બી. સિંહા, ન્યાયાધીશ.

૧. પરવાનગી મંજૂર કરવામાં આવે છે. પ્રસ્તાવના કેન્દ્રીય અનુસંધાન બ્યુરો (સીબીઆઈ)ની ભૂમિકાઓ અને જવાબદારીઓનું, પ્રત્યાર્પણ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ (આગળ “અધિનિયમ” તરીકે ઉલ્લેખિત)ની જોગવાઈઓની સરખામણીએ, અર્થઘટન આ અપીલમાં પ્રશ્નરૂપ છે. આ અપીલ બોમ્બેની વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા ફોજદારી રિટ અરજી નં ૬૭૬ ઓફ ૨૦૦૮ માં તા. ૧૧.૦૮.૨૦૦૮ના રોજ આપવામાં આવેલા ચુકાદા અને આદેશમાંથી ઉદ્ભવે છે, જેના દ્વારા અને જેના હેઠળ અહીંના પ્રતિસાદી નં ૬ દ્વારા કરવામાં આવેલી ફરિયાદના સંદર્ભમાં ચુએસએમાં કેસ નં ૨૦૦૬/સીડબ્લ્યુ/૦૬૩૬૮ અને કેસ નં ૨૦૦૬/સીડબ્લ્યુ/૦૬૩૭૦ માં

મેજિસ્ટ્રેટ અદાલત, કલેટન કાઉન્ટી, જ્યોર્જિયા દ્વારા અપીલકર્તા વિરુદ્ધ વોરંટ જારી કરવાના આદેશની માન્યતા અને/અથવા કાયદેસરતાને પડકારતી અપીલકર્તાની અરજી નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. તે અરજીમાં અપીલકર્તાએ પ્રતિસાદીઓ અથવા કેન્દ્રીય સરકારના અન્ય કોઈ તંત્રને અપીલકર્તાની ધરપકડ કરવાથી અથવા તે ધરપકડ વોરંટોના સંદર્ભમાં ઇન્ટરપોલ દ્વારા જારી કરાયેલ રેડ કોર્નર નોટિસને અનુસરીને અથવા તેના અમલ માટે કોઈ કાર્યવાહી કરવાથી રોકવાનો નિર્દેશ પણ માગ્યો હતો. પૃષ્ઠભૂમિના તથ્યો

૨. અપીલકર્તા અને પ્રતિવાદી નં ૬ ભારતના નાગરિકો છે. તે ઓગસ્ટ, ૧૯૯૮ થી મે, ૨૦૦૦ દરમિયાન એમ.એસ. (કમ્પ્યુટર એન્જિનિયરિંગ)માં પોતાના અભ્યાસ માટે મિશિગન ગયો હતો. તેણે ૨૦૦૧ સુધી કેલિફોર્નિયામાં બ્રોડબેન્ડ સોફ્ટવેર નામની કંપનીમાં સોફ્ટવેર એન્જિનિયર તરીકે પણ કામ કર્યું હતું. ત્યારબાદ તે ૨૦૦૧ થી ૨૦૦૩ દરમિયાન કેલિફોર્નિયામાં એન્કોર કોર્પોરેશન તરીકે ઓળખાતી સરકારી કરાર સંસ્થામાં ટેકનિકલ લીડ તરીકે નિમાયેલ હતો.

૩. અપીલકર્તાએ પ્રતિવાદી નં ૬ સાથે ૬.૦૪.૨૦૦૨ના રોજ મુંબઈ ખાતે લગ્ન કર્યા હતા. તેઓ ૧૯.૦૪.૨૦૦૨ના રોજ કેલિફોર્નિયા ગયા અને ૨૦૦૫ સુધી ત્યાં રહ્યા. ઉક્ત વૈવાહિક સંબંધમાંથી ઈશા નામની પુત્રીનો જન્મ ૨૬.૦૪.૨૦૦૩ના રોજ થયો હતો. તેમ છતાં, અપીલકર્તા અને પ્રતિવાદી નં ૬નું વૈવાહિક જીવન સુખમય નહોતું. પ્રતિવાદી નં ૬ના જણાવ્યા મુજબ, તેને સતત હેરાનગતિ કરવામાં આવતી હતી. તેણે અપીલકર્તાના દબાણ હેઠળ

હોવાના આક્ષેપ સાથે ૧.૦૭.૨૦૦૩ના રોજ કાયમી આશ્રય મંજૂર કરવા માટે અરજી કરી હતી. ત્યારબાદ પ્રતિવાદી નં ૬ કથિત રીતે યુ.એસ.એ.ના શેરોન, મેસાચુસેટ્સ ખાતે પોતાની બહેનના ઘરે રહેવા ગઈ હતી. યુ.એસ.એ.માં કાર્યવાહી

૪. તેણીએ ૨૬.૦૪.૨૦૦૫ના રોજ શેરોન પોલીસ વિભાગ સમક્ષ ફરિયાદ દાખલ કરી હતી. અંદાજે ૦૮.૦૫.૨૦૦૫ના રોજ તેણીએ મેસાચુસેટ્સની પ્રોબેટ અને ફેમિલી અદાલત સમક્ષ છૂટાછેડા મંજૂર કરવા માટે અરજીફરિયાદ દાખલ કરી હતી. ઉક્ત કાર્યવાહીમાં તેણીએ પોતાની પુત્રીની કસ્ટડી અંગેના આદેશો માટે પણ માંગણી કરી હતી.

૫. મેસેચુસેટ્સની પ્રોબેટ અને ફેમિલી અદાલતે ૧૦.૦૫.૨૦૦૫ના રોજ પ્રતિવાદી નં ૬ના પક્ષમાં અને અપીલકર્તા વિરુદ્ધ બાળકની અસ્થાયી કસ્ટડી, પ્રતિબંધ તથા દુર્વ્યવહાર નિવારણ અંગે એકપક્ષીય આદેશ પસાર કર્યો હતો. ઉક્ત આદેશની તામીલ અપીલકર્તા પર ૨૦.૦૫.૨૦૦૫ના રોજ કરવામાં આવી હોવાનું કહેવામાં આવે છે. એવો આક્ષેપ છે કે તેણે ન તો ઉક્ત વચગાળાના કસ્ટડી આદેશનો વિરોધ કરવા અદાલત સમક્ષ હાજરી આપી અને ન તો તેમાં કોઈ ફેરફાર માગ્યો. પ્રતિવાદી નં ૬એ નોકરી સ્વીકારી અને મેસેચુસેટ્સમાં પોતાના બાળક સાથે રહેતી રહી. તેણીનો એવો દાવો છે કે તેણી જે સ્થળનો કસ્ટડીકસ્ટડી ધરાવતી હતી તે સ્થળ પરથી તેનો ભારતીય પાસપોર્ટ અપીલકર્તાએ ચોરી લીધો હતો.

૬. સ્વીકાર્ય રીતે, અપીલકર્તા અદાલતના કસ્ટડી સંબંધિત આદેશોના ઉલ્લંઘન કરીને ૧૫.૦૪.૨૦૦૬ના રોજ બાળક સાથે ભારતમાં આવ્યો હતો.

૭. અપીલકર્તાનો એવો દાવો છે કે પ્રારંભિક વૈવાહિક મતભેદ હોવા છતાં પક્ષકારોએ સાથે રહેવું શરૂ કર્યું હતું. એવો નિર્ણય લેવાયો હતો કે તે બાળક સાથે ભારત પરત ફરે, જેના માટે પ્રતિવાદી નં ૬ એ અંદાજે ૧૪.૦૪.૨૦૦૬ના રોજ નોટરી સમક્ષ સોગંદનામું પુષ્ટિ કરીને લેખિત સંમતિ પણ આપી હતી, જેમાં એવું દર્શાવ્યું હતું :

"હું, હેતલ જી. ઠક્કર ...મારા સંતાન ઈશા બી. લાખાણીને મારા પતિ તથા તેના પિતા, ભાવેશ લાખાણી સાથે ભારત પ્રવાસ કરવા માટે અધિકૃત કરું છું.

તેઓ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા છોડીને અંદાજે ૧૪ એપ્રિલ, ૨૦૦૬ના રોજ પ્રસ્થાન કરશે અને અંદાજે (નિર્ણિત નથી)ના રોજ પરત ફરશે..."

૮. તેમ છતાં, પ્રતિવાદી નં ૬ નો દાવો છે કે અપીલકર્તાએ, ઉક્ત સોગંદનામું સહિત ખોટા અને બનાવટી દસ્તાવેજો ઉભા કરીને, બાળકને અમેરિકા સંયુક્ત રાજ્યની બહાર લઈ ગયો હતો; જે વાત તે હકીકત પરથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે બાળક પાસે પહેલેથી જ પાસપોર્ટ હતો. અપીલકર્તાએ બાળકનું અપહરણ કર્યું હતું એવી આધારધારણા પર, પ્રતિવાદી નં ૬ એ પોલીસ સત્તાધિકારીઓ સમક્ષ કરેલી ફરિયાદના આધારે તેની વિરુદ્ધ ધરપકડના વોરંટો જારી કરવામાં આવ્યા હતા. નૉર્ફોલ્ક કન્ટ્રી પ્રોબેટ એન્ડ ફેમિલી અદાલત, કેન્ટન, મેસાચુસેટ્સ દ્વારા

૨.૫.૨૦૦૬ ના રોજ છૂટાછેડાની ડિકી તેમજ બાળકની કસ્ટડી બાબતનો આદેશ પણ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. પરિવાર અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી ૯. ત્યારબાદ પ્રતિવાદી નં ૬ એ અશ્વિન મહ્ટા સાથે લગ્ન કર્યા. નિર્વિવાદ રીતે, તેણીએ ૧૧.૦૫.૨૦૦૭ના રોજ મુંબઈની પરિવાર અદાલત સમક્ષ બાળકની કસ્ટડી માટે અરજી દાખલ કરી હતી. ૧૫.૦૫.૨૦૦૭ના રોજના આદેશ દ્વારા પરિવાર અદાલતે અપીલકર્તાને ઈશા સાથે અદાલતમાં હાજર રહેવા નિર્દેશ કર્યો. પરિવાર અદાલતની ઉક્ત નોટિસના અનુસંધાને, ૧૫.૦૫.૨૦૦૭ના રોજ તેના પિતા અદાલત સમક્ષ હાજર થયા અને જણાવ્યું કે અપીલકર્તા ઈશા સાથે મુંબઈની બહાર ગયો હતો. તેથી, મામલો ૧૮.૦૫.૨૦૦૭ સુધી મુલતવી રાખવામાં આવ્યો. તે દિવસે અપીલકર્તાના પિતા ફરી હાજર થયા અને અદાલતને જાણ કરી કે અપીલકર્તા સાથે સંપર્ક સાધી શકાયો નહોતો. તેથી, પરિવાર અદાલતે અપીલકર્તા સામે ધરપકડ વોરંટ જારી કર્યો અને બાળકની કસ્ટડી પ્રતિવાદી નં ૬ ને સોંપવાનો નિર્દેશ કર્યો. નિર્વિવાદ રીતે, અપીલકર્તાએ વડી અદાલત સમક્ષ અપીલ દાખલ કરી હતી, જેને પરિવાર અદાલત અપીલ (સ્ટેમ્પ) નં ૧૧૭૨૪ ઓફ ૨૦૦૭ તરીકે નોંધવામાં આવી હતી. મામલામાં બોમ્બે વડી અદાલત દ્વારા સ્થગિત થવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો, જે હજી પણ અમલમાં છે. વડી અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી

૧૦. આ દરમિયાન એટલાન્ટા સિટી પોલીસ અને અમેરિકન અદાલતે અપીલકર્તા વિરુદ્ધ ધરપકડ વોરંટ જારી કર્યો હતો, જે ઇન્ટરપોલ મારફતે ભારત

સરકારને મોકલવામાં આવ્યો હતો. અપીલકર્તાએ ઉક્ત વોરંટની કાયદેસરતા અને/અથવા માન્યતા અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવતી રિટ અરજી દાખલ કરી હતી, જેને પડકારાયેલ તા. ૧૧.૦૮.૨૦૦૮ના ચુકાદા કારણે નામંજૂર કરવામાં આવી છે.

૧૧. વડી અદાલતે પોતાની સમક્ષ એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત કર્યો કે શું રેડ કોર્નર નોટિસ પર તે દ્વારા સ્થગિત થવા આપી શકાય. અધિનિયમની જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરીને એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો :—

૧) ભારતનો જે રાજ્ય સાથે કોઈ સંધિ નથી એવા રાજ્યમાં ઇચ્છિત ફરાર ગુનેગારના મામલા પર કાર્યવાહી કરતી વખતે, મેજિસ્ટ્રેટ તે મામલાની તપાસ એ જ રીતે કરી શકે છે જાણે કે તે મામલો સેશન્સ કોર્ટ અથવા વડી અદાલત દ્વારા વિચારણાપાત્ર હોય.

૨) તેમ છતાં, કોઈ સંધિ-રાજ્યમાં વાંછિત ફરાર ગુનેગારનો વિચાર કરતાં, આવી તપાસ અને આવી વિચારણા ખુદી નથી.

૩) મેજિસ્ટ્રેટને ન તો પુરાવા નોંધવાની સત્તા છે અને ન તો તે ફરાર ગુનેગારને મુક્ત કરી શકે. તે સ્થિતિમાં, જો બે શરતો, અર્થાત્, (૧) વોરંટ વિધિવત્ પ્રમાણિત છે કે કેમ; અને (૨) ફરાર ગુનેગાર પ્રત્યાર્પણ ગુનાથી સંકળાયેલ છે કે કેમ, પૂર્ણ થાય, તો મેજિસ્ટ્રેટને ફરાર ગુનેગારને જેલમાં મોકલવો આવશ્યક બને છે.

૪) અધિનિયમની કલમ ૨૯ હેઠળની પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને માત્ર કેન્દ્રીય સરકાર જ ફરાર ગુનેગારને મુક્ત કરી શકે છે.

પ) મેજિસ્ટ્રેટ હકીકતો અંગે વ્યાપક તપાસ કરી શકતા નથી.

ક) પ્રત્યાર્પણ સંધિ પરસ્પર બાધ્યતાઓનો તાત્પર્ય દર્શાવે છે.

ગ) અધિનિયમ પ્રત્યાર્પણ સંધિની પવિત્રતાને માન્યતા આપે છે.

ઘ) ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૦૫એની જોગવાઈઓ આ સ્વરૂપના કેસમાં લાગુ પડશે નહીં.

ઙ) વડી અદાલત રેડ કોર્નર નોટિસમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકતી નથી.

૧૦) વડી અદાલતે એવો દૃષ્ટાંત સ્થાપિત કરવો જોઈએ નહીં કે જેનો ઉપયોગ વૈશ્વિક પરિમાણ ધરાવતા ગુનાઓની તપાસમાં અવરોધ ઊભો કરવા માટે થઈ શકે અને જે ગુનાઓની તપાસ માટે રેડ કોર્નર નોટિસો અત્યંત મહત્વપૂર્ણ સાધન છે.

પક્ષકારો દ્વારા રજૂ કરાયેલ દલીલો :

૧૨. શ્રી શેખર નાઈડે, અપીલકર્તા તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે આ દલીલ રજૂ કરી કે :

(૧) મેસેચ્યુસેટ્સની પ્રોબેટ અને ફેમિલી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ લગ્નવિરુદ્ધ અને બાળકની કસ્ટડી બાબતનો કથિત હુકમનામું સંપૂર્ણપણે અધિકારક્ષેત્રવિહોળું હોવાથી અને તેથી રદબાતલ હોવાથી; તે જ ભારતની કોઈપણ અદાલતમાં સ્વીકાર્ય નથી.

(૨) પ્રતિવાદી નં. ૬એ તબક્કે તબક્કે પોતાનો અભિપ્રાય બદલી નાખ્યો હોવાથી, તેના આધારે કાર્યવાહી કરવા માટે ભારતની અદાલતો દ્વારા તેના પર કોઈ વિશ્વાસ મુકવો શક્ય ન હતો.

(૩) બાળક સંબંધિત અમેરિકન અદાલતો દ્વારા પસાર કરાયેલ કથિત કસ્ટડીનો આદેશ બોમ્બેની વડી અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ કસ્ટડીના આદેશ સાથે વિરુદ્ધાભાસમાં હોવાથી, અપીલકર્તાને પ્રત્યર્પિત કરવા માટે નિર્દેશિત કરી શકાય તેમ નહોતું.

(૪) અમેરિકન અદાલતે અદાલત સાથે છેતરપિંડી કરીને પ્રાપ્ત કરેલો આદેશ હોવાથી, નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ ની કલમ ૪૪એ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતા, ઉક્ત ચુકાદાઓનો ભારતમાં અમલ કરાવી શકાય નહીં.

(૫) પ્રતિવાદી નં ૬ એ બાળકની કસ્ટડી માટે સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૩માં સમાયેલ જોગવાઈઓનો આશ્રય લઈ ફેમિલી અદાલતનો દરવાજો ખટખટાવ્યો હોવાથી, તે મેસાર્યુસેટ્સની પ્રોબેટ અને ફેમિલી અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશો પર આધાર રાખીને અથવા તેનાં આધારે કાર્ય કરી શકતી ન હતી અને તેનાં આધારે બાળકની કસ્ટડી આપવાનો નિર્દેશ પણ આપી શકતી ન હતી.

બોમ્બે વડી અદાલતના ચુકાદા સંબંધે, આ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી :

(૧) તેણે આ બાબતનું વિચાર કરવું જોઈએ હતું કે અરજદાર સામે અમેરિકન અદાલત દ્વારા જે કથિત ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે, તે ન તો ઉક્ત અધિનિયમના અર્થમાં પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ગુનો છે અને ન તો યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા અને ભારત વચ્ચે કરવામાં આવેલી પ્રત્યાર્પણ સંધિની જોગવાઈઓ હેઠળ પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ગુનો છે।

(૨) એ બાબતનો વિચાર કરવો જોઈએ હતો કે અધિનિયમમાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ જોગવાઈના અમલીકરણ માટે ભારતીય નાગરિકને અનુચ્છેદ ૧૯ અને અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળ ખાતરી આપવામાં આવેલા અધિકારો સાથે કોઈ સમાધાન કરી શકાય નહીં.

(૩) એ બાબત ધ્યાનમાં લેવામાં આવવી જોઈતી હતી કે આંતરરાષ્ટ્રીય બાળ અપહરણના નાગરિક પાસાઓ અંગેની હેગ કન્વેન્શન માટે ભારત પક્ષકાર અથવા હસ્તાક્ષરકર્તા નથી.

(૪) અરજીકર્તા અને પ્રતિવાદી – પત્ની વચ્ચેનો વિવાદ મૂળતઃ અવયસ્ક બાળકની કસ્ટડીને સંબંધિત દીવાની સ્વરૂપનો હતો, તે બાબતનો વિચાર કરવો જોઈએ હતો.

(૫) ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ ઇન્ટરપોલની સૂચનાઓ પર સ્થગિત થવા આપવાનો વડી અદાલતે કયો ઇનકાર સ્પષ્ટપણે ભૂલભર્યો છે, અને તેથી ન્યાયભંગ સર્જાય છે.

(૬) એ બાબતનો વિચાર કરવો આવશ્યક હતો કે અરજદાર, જે સમાજમાં પોતાની સ્વતંત્ર પ્રતિષ્ઠા અને માન-મરાતબો ધરાવે છે, તેને ભારત અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ વચ્ચેની કોઈપણ સંધિના હિતાર્થે કોઈ વેપારવસ્તુ સમાન ગણાવી શકાય નહીં.

(૭) અમેરિકાની અદાલતો દ્વારા જારી કરાયેલ વૉરંટના આધારે અરજદારને સ્પર્શતા પહેલાં, અરજદાર સામેના આક્ષેપોની યોગ્ય તપાસ કરવી અનિવાર્ય હતી, તે બાબતનો વિચાર કરવો જોઈએ હતો.

(૮) ભારતના બંધારણની જે જોગવાઈઓ તેના નાગરિકોને મૂળભૂત અધિકારો પ્રદાન કરે છે, તે શ્રેષ્ઠ સ્થાન ધરાવે છે અને તેથી ઉક્ત અધિનિયમની જોગવાઈઓ અથવા ભારત સરકાર અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ વચ્ચે અમલમાં મૂકાયેલ પ્રત્યાર્પણ સંધિની જોગવાઈઓ કરતાં પ્રબળ છે, તે બાબતનો તેણે વિચાર કરવો જરૂરી હતો.

(૯) કે, વડી અદાલતનો સમગ્ર અભિગમ કાનૂની ઔપચારિકતાવાદી હતો, કારણ કે વડી અદાલત આ મામલામાં સંકળાયેલા મૂળભૂત બંધારણીય પ્રશ્નોની તપાસ કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ હતી.

૧૩. સુશ્રી નિત્યા રામકૃષ્ણન, પ્રતિવાદી નં ૬ વતી હાજર રહેલ વિદ્વાન વકીલે બીજી બાજુ દલીલ કરી હતી કે :-

૧) અધિનિયમની યોજના ધ્યાનમાં રાખીને, ખાસ કરીને અપીલકર્તાને પ્રત્યાર્પિત કરવો જોઈએ કે નહીં તે પ્રશ્ન વડી અદાલત સમક્ષ મુદ્દો ન હતો, આ

તબક્કે આ સર્વોચ્ચ અદાલતે પડકારાયેલ આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં, વિશેષ કરીને એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને કે યુ.એસ.એ.ની સત્તાવાળાઓ દ્વારા હજી સુધી પ્રત્યાર્પણ માટે કોઈ વિનંતી કરવામાં આવી નથી.

૨) સક્ષમ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા આદેશના ભંગમાં બાળકને દેશની બહાર લઈ જવું અપહરણ સમાન ગણાશે અને તે દષ્ટિએ અપીલકર્તાએ પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ગુનો કર્યો હોવાનું માનવું પડશે.

૩) અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલની એ દલીલ કે તેમને વૈવાહિક અદાલતની નોટિસ તામિલ કરવામાં આવી નહોતી, તે હકીકતમાં ખોટી છે, કારણ કે કેસના અભિલેખો સ્પષ્ટપણે સ્થાપિત કરે છે કે માત્ર નોટિસ જ નહીં, પરંતુ પ્રતિવાદી નં ૬ના પક્ષમાં કસ્ટડી મંજૂર કરતી અદાલતની આજ્ઞા પણ અપીલકર્તાને ૨૦મી મે, ૨૦૦૫ના રોજ તામિલ કરવામાં આવી હતી, જે ૨૪મી મે, ૨૦૦૫ સુધી લંબાવવામાં આવી હતી.

૪) જોકે અપીલકર્તા તા. ૮મી જુલાઈ, ૨૦૦૫ના રોજ અદાલત સમક્ષ હાજર રહ્યા હતા, છતાં તેમણે ન તો આદેશમાં કોઈ ફેરફાર માંગ્યો હતો અને ન તો બાળકની કસ્ટડી માંગી હતી.

૫) પ્રતિવાદી નં ૬ પાસે અમેરિકન પાસપોર્ટ હોવાથી અપીલકર્તાએ બાળકને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા બહાર લઈ જવા માટે દસ્તાવેજોની બનાવટ કરી

હતી અને તે દ્રષ્ટિએ અપીલકર્તાએ પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ગુનો કર્યો હોવાનું માનવું જરૂરી છે.

૬) અધિનિયમની કલમ ૧૩ને કલમ ૨૯ સાથે વાંચતાં તેની જોગવાઈઓ ધ્યાનમાં રાખતાં, વડી અદાલત સમક્ષ દાખલ રિટ અરજી સંપૂર્ણપણે અકાળ ગણાવી જોઈએ, કારણ કે અહીંના અપીલકર્તા દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી બધી દલીલો, જો કેન્દ્રીય સરકાર અધિનિયમની કલમ ૫ મુજબ કોઈ મેજિસ્ટ્રેટને તપાસ હાથ ધરવા વિનંતી કરવું યોગ્ય સમજે, તો મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ઉઠાવી શકાય તેવી છે.

૭) અપીલકર્તા મુંબઈની કૌટુંબિક અદાલત સમક્ષ હાજર પણ રહ્યા ન હોવાથી, આક્ષેપિત ચુકાદામાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં.

શ્રી રાધાકૃષ્ણન, ભારત સંઘ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે રજૂ કર્યું :-

(૧) અપીલકર્તા દ્વારા વડી અદાલત સમક્ષ દાખલ કરાયેલી રિટ અરજીમાં કરવામાં આવેલી પ્રાર્થનાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, વડી અદાલતને રેડ કોર્નર નોટિસ અથવા ચેલો નોટિસમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની કોઈ અધિકારિતા નહોતી;

(૨) સી.બી.આઈ.ને એ બાબતે જાણ કરવામાં આવી હતી કે ફરાર ગુનેગાર મુંબઈમાં હતો, તેમ છતાં તેને કસ્ટડીમાં લેવામાં આવ્યો નહોતો.

(૩) અધિનિયમના ભાગ ૩માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખતાં, જેના મુજબ પ્રત્યાર્પણનો આદેશ પસાર કરતાં પહેલાં મેજિસ્ટ્રેટને એ બાબતે સંતોષ થવો આવશ્યક છે કે અપીલકર્તા પલાયનશીલ અપરાધી છે કે નહીં, અને વધુમાં તેની કલમ ૨૯ના પ્રકાશમાં કેન્દ્ર સરકાર, અર્થાત્ પ્રતિવાદીને, જો તેનાં મતે મામલો તુરંચ સ્વરૂપનો જણાય તો કોઈપણ પલાયનશીલ અપરાધીને મુક્ત કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે.

(૪) અપીલકર્તા ક્યાં છે તે અંગે યુ.એસ. સત્તાધીશોને માહિતી આપ્યા હોવા છતાં, સી.બી.આઈ. તરફથી કેન્દ્ર સરકારને પ્રત્યાર્પણ માટે કોઈ વિનંતી પ્રાપ્ત ન થઈ હોવાથી, રિટ અરજી અસમયે કરવામાં આવેલી ગણવી આવશ્યક છે.

૧૪. ડૉ. રાજીવ ધવન, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ, જેઓને આ મામલામાં અમારી સહાય કરવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી, તેમણે નીચેના તર્કો ઉઠાવ્યા :

(૧). કોઈપણ સભ્ય દેશની વિનંતિએ ઇન્ટરપોલ સચિવાલય જનરલ દ્વારા જારી કરવામાં આવેલી રેડ કોર્નર નોટિસો સાથે વ્યવહાર કરવાની સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશનને કોઈ સત્તા નથી.

(૨). કોઈ ભારતીય નાગરિકની નાગરિક સ્વતંત્રતાઓના ઉદ્ધંધનમાં રેડ કોર્નર નોટિસ જારી કરી શકાય નહીં અને વિશેષ કરીને દાંપત્ય સંબંધિત કેસમાં, જેના પરિણામે નીચે મુજબ અસર થઈ શકે છે –

અ) કસ્ટડી;

બ) ધરપકડ;

ક) વેબસાઈટ પર નામનું પરિભ્રમણ; અને

ડી) એવું નિરીક્ષણ, જે કાયદાનું ઘોર ઉલ્લંઘન ઠરે, કારણ કે અપીલકર્તાની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા, જે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૯ અને ૨૧માં નિહિત છે, તેમાં કાયદાની કોઈપણ સત્તા વિના હસ્તક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હોત. કારણ કે આ ક્ષેત્રમાં કોઈ કાયદો કાર્યરત નથી, રાજ્યની કાર્યવાહી અને વિશેષ કરીને કેન્દ્રીય અનુસંધાન બ્યુરોની કાર્યવાહી, ભારતના નાગરિકોની નાગરિક સ્વતંત્રતાઓનો ભંગ કરતી હોવાથી, અસંવિધાનિક અને અમાન્ય છે.

(૩). કાર્યપાલક સત્તા વિધાનસત્તા સાથે સમવર્તી છે, પરંતુ જ્યાં જ્યાં વિધાનસત્તા અસ્તિત્વમાં હોય ત્યાં તેને એવી રીતે ઉપયોગ કરવાની પરવાનગી આપવી જોઈએ નહીં કે જેથી કોઈ વ્યક્તિના હક્કમાં, અને વિશેષ કરીને નાગરિકોના ખાનગી હક્કોમાં, હસ્તક્ષેપ થાય.

(૪). પોલીસ અધિકારીઓને માર્ગદર્શન આપવા માટે ઘડવામાં આવેલી કોઈપણ કાર્યપાલક અથવા વિભાગીય સૂચનાઓ કાયદો ન હોવાને કારણે, તેના આધારે નાગરિકના મૂળભૂત અધિકારને મર્યાદિત કરવા માટે કોઈ કાર્યપાલક સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકાય નહીં

(૫). સેન્ટ્રલ બ્યૂરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશનની રચના દિલ્લી સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટેબ્લિશમેન્ટ અધિનિયમ, ૧૯૪૬ (આગામીમાં જેને "ડીએસપીઈ અધિનિયમ" તરીકે ઓળખવામાં આવશે) ની જોગવાઈઓ અનુસાર કરવામાં

આવેલ હોવાથી, અને તેમાં સમાવિષ્ટ તેની સત્તાઓની મર્યાદાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, રાજ્યની સંમતિ વિના તે રાજ્યના પ્રદેશોની અંદર પોતાનું અધિકારક્ષેત્ર વાપરી શકતું નહોતું.

(૬). ઈન્ટરપોલ દ્વારા જારી કરાયેલ રેડ કોર્નર નોટિસ અથવા ચેલો કોર્નર નોટિસના અનુસંધાને અથવા અન્યથા, સી.બી.આઈ.ને દેખરેખ રાખવાની કોઈ અધિકારક્ષેત્રતા ન હતી.

(૭). સી.બી.આઈ. કાયદાની રચના હોવાથી, તે ડી.એસ.પી.ઈ. અધિનિયમની જોગવાઈઓથી બંધાયેલ હોવાનું માનવું જરૂરી છે અને તે સ્વતંત્ર વિશિષ્ટ સ્વરૂપની સત્તા તરીકે કાર્ય કરી શકતી નથી.

(૮). સી.બી.આઈ.ને મર્યાદિત પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર હોવાથી, તેની સેવાઓનો ઉપયોગ તેના પ્રાદેશિક પરિધિની બહાર કરી શકાતો નથી.

(૯). વડી અદાલતે પડકારાયેલ ચુકાદો પસાર કરતાં સ્પષ્ટ ભૂલ કરી હતી, એટલા અંશે કે તેણે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની સંબંધિત જોગવાઈઓ, જે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા (સુધારા) અધિનિયમ, ૧૯૮૩ મુજબ અમલમાં મૂકવામાં આવી હતી, તેનો વિચાર કર્યો નહોતો

(૧૦). ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની સમાવિષ્ટ કલમ ૧૦૫એ થી ૧૦૫એલ મુજબ, તે બાબતે અદાલતે પસાર કરેલા વિશિષ્ટ આદેશ અનુસાર સિવાય સી.બી.આઈ. કાર્યવાહી કરી શકી ન હોત.

(૧૧). પતિ-પત્ની વચ્ચેનો વૈવાહિક વિવાદ અને ખાસ કરીને બાળકની કસ્ટડી અંગેનો વિવાદ મૂળભૂત રીતે દીવાની સ્વરૂપનો વિવાદ હોઈ, અધિનિયમની જોગવાઈઓનો આશ્રય લેવામાં આવી શક્યો ન હોત.

(૧૨). કોઈપણ સ્થિતિમાં, રેડ કોર્નર નોટિસના કેસોમાં આ અધિનિયમની જોગવાઈઓનો આશરો લેવામાં આવી શકતો નથી અને તેના કારણે વિદેશીઓ અધિનિયમ હેઠળની દેશનિકાલ સંબંધિત જોગવાઈઓનો દુરુપયોગ થવો જોઈએ નહીં.

(૧૩). વડી અદાલતે વિવાદિત ચુકાદો આપતાં, નિષ્કર્ષ તેમજ નિર્દેશો બંને બાબતોમાં ગંભીર ભૂલ કરી હતી, કારણ કે તે નાગરિક સ્વાતંત્ર્યના પાસાને તેમજ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની જોગવાઈઓને સંપૂર્ણપણે ધ્યાનમાં લેવામાં નિષ્ફળ ગઈ હતી.

૧૫. શ્રી જી.ઈ. વહાણવટી, ભારત માટેના વિદ્વાન એટોર્ની જનરલ, જેમને વિદેશ મંત્રાલય પાસેથી યોગ્ય સૂચનો મેળવી આ બાબતમાં અમને સહાય કરવા પણ વિનંતી કરવામાં આવી હતી, જે અમારી તારીખ ૨૪મી માર્ચ, ૨૦૦૮ના આદેશ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે, તેઓ પણ એવી દલીલ કરશે કે વડી અદાલતનો ચુકાદો ટકી શકાતો નથી કારણ કે તેણે નીચેના મુદ્દાઓ પર વિચાર કર્યો નથી :

ક) રેકૉર્ડ પર એવું દર્શાવવા માટે કંઈપણ ઉપલબ્ધ નથી કે અપીલકર્તાએ ભારત અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઑફ અમેરિકા વચ્ચે કરવામાં આવેલી પ્રત્યાર્પણ સંધિની જોગવાઈઓના અર્થમાં પ્રત્યાર્પણપાત્ર ગુનો કર્યો હતો;

બ) વૈવાહિક વિવાદ સામાન્ય રીતે અધિનિયમના કાર્યક્ષેત્રમાં આવતો નથી;

ગ) અધિનિયમની જોગવાઈઓ તેમજ પ્રત્યાર્પણ સંધિનો અમલ માત્ર ત્યારે જ ઉદ્ભવશે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ ફરાર ગુનેગાર હોય અને તેણે પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ગુનો કર્યો હોય, અને અન્યથા નહીં.

પ્રત્યાર્પણ સંધિ

૧૬. ભારત પ્રજાસત્તાકની સરકાર અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઑફ અમેરિકા ની સરકાર વચ્ચેની પ્રત્યાર્પણ સંધિ ૨૧મી જુલાઈ, ૧૯૯૯ના રોજ અમલમાં આવી હતી. તે ૧૪મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૯ની તારીખના રાજપત્રમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવી હતી. તેની કલમ ૧ના કારણે કરારકર્તા રાજ્યો એ *daarin* ની જોગવાઈઓ અનુસાર એકબીજાને એવા વ્યક્તિઓનું પ્રત્યાર્પણ કરવા સંમત થયા હતા, જેઓને વિનંતી કરનાર રાજ્યની સત્તાધિકારીઓ દ્વારા પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ગુનાના સંબંધમાં ઔપચારિક રીતે આરોપિત કરવામાં આવ્યા હોય, આરોપ મુકવામાં આવ્યો હોય અથવા દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હોય, ભલે એવો ગુનો સંધિ અમલમાં આવે તે પહેલાં કે પછી કરવામાં આવ્યો હોય.

૧૭. કલમ ૨ માં પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ગુનાની વ્યાખ્યા એવી રીતે કરવામાં આવી છે કે તેનો અર્થ એવો ગુનો થાય છે, જે બંને કરારકારી રાજ્યોના કાયદા હેઠળ

સ્વતંત્રતાના અપહરણ દ્વારા, જેમાં કારાવાસનો પણ સમાવેશ થાય છે, એક વર્ષથી વધુ અવધિ માટે અથવા તેથી વધુ કઠોર દંડથી દંડનીય હોય.

૧૮. જો કોઈ ગુનો પરિછેદ ૧ માં વર્ણવાયેલા કોઈપણ ગુનાને આચરવાના પ્રયાસ, અથવા ષડયંત્ર રચવું, અથવા તે કરવા માટે સહાય કરવી કે પ્રેરણા આપવી, અથવા સલાહ આપવી કે કરાવવો, અથવા તે ગુનાના આચરણ પહેલાં કે પછી સહભાગી બનવું, એવો બનેલો હોય, તો એવો ગુનો પણ પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ગણાશે.

૧૯. કલમ ૪ રાજકીય ગુનાઓની વ્યાખ્યા આપે છે. કલમ ૪ ના ખંડ (૨) માં અન્યો ઉપરાંત એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે ગેરકાયદેસર માદક દ્રવ્યો સાથે સંબંધિત ગુનાઓને રાજકીય ગુનો માનવામાં આવશે નહીં.

૨૦. પ્રત્યાર્પણની કાર્યવાહી અને આવશ્યક દસ્તાવેજો અંગે કલમ ૮માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, જેનો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ છે :

"કલમ ૮ – પ્રત્યાર્પણની પ્રક્રિયાઓ અને આવશ્યક દસ્તાવેજો :–

૧. પ્રત્યાર્પણ માટેની તમામ વિનંતીઓ રાજનૈતિક માર્ગ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવશે.

૨. પ્રત્યાર્પણ માટેની તમામ વિનંતીઓનું સમર્થન નીચે મુજબ કરવામાં આવશે :

(એ) દસ્તાવેજો, નિવેદનો, અથવા અન્ય પ્રકારની માહિતી, જે માંગવામાં આવેલી વ્યક્તિઓની ઓળખ અને સંભવિત સ્થાને વિશે વર્ણન કરે છે;

(બી) ગુનાના તથ્યો અને કેસના કાર્યવાહી સંબંધિત ઇતિહાસનું વર્ણન કરતી માહિતી ;

(સી) પ્રત્યાર્પણ જે ગુનામાં વિનંતી કરવામાં આવી છે તે ગુનાના આવશ્યક તત્વો વર્ણવતી કાનૂની જોગવાઈઓનું નિવેદન ;

(ડી) ગુનાના દંડનું વર્ણન કરતી કાયદાની જોગવાઈઓનું નિવેદન; અને

(ઈ) આ લેખના ફક્ત ૩ અથવા ફક્ત ૪ માં, જે લાગુ પડતું હોય તે મુજબ, નિર્દિષ્ટ દસ્તાવેજો, નિવેદનો અથવા અન્ય પ્રકારની માહિતી.

૩. જે વ્યક્તિને ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી માટે સોપણી માટે માંગવામાં આવે છે, તેની સોપણી માટેની વિનંતીને નીચે મુજબનો આધાર પણ આપવો પડશે :

(એ) વોરંટ અથવા ધરપકડના આદેશની નકલ, જે ન્યાયાધીશ અથવા અન્ય સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા જારી કરવામાં આવેલ હોય ;

(બી) આક્ષેપપત્રની નકલ, જે હોય તો, અને

(સી) તેવી માહિતી, જે તે વ્યક્તિએ જે ગુનો વિનંતી પ્રાપ્ત રાજ્યમાં કર્યો હોત તો તેના વિરુદ્ધ વિચારણા માટે કેસ સોપવાનો ન્યાયસંગત આધાર પુરો પાડે."

કલમ ૧૦ એ જોગવાઈ કરે છે કે પ્રત્યાર્પણ માટેની વિનંતી સાથે સંલગ્ન દસ્તાવેજો પ્રત્યાર્પણ કાર્યવાહી દરમિયાન પુરાવા તરીકે સ્વીકારવામાં આવશે અને પુરાવા તરીકે ગ્રાહ્ય ગણાશે, જો યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ તરફથી આવેલી વિનંતિના કિસ્સામાં, તેઓ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં નિવાસ કરતા રિપબ્લિક ઓફ ઇન્ડિયાના મુખ્ય રાજદ્વારી અધિકારી અથવા મુખ્ય વાણિજ્યદૂત અધિકારી દ્વારા પ્રમાણિત કરવામાં આવ્યા હોય, અથવા તેઓ વિનંતી પ્રાપ્ત કરનાર રાજ્યના કાયદાઓ દ્વારા માન્ય કોઈ અન્ય રીતથી પ્રમાણિત અથવા પ્રમાણીકૃત કરવામાં આવ્યા હોય.

સંધિનો અનુચ્છેદ ૧૨ નીચે મુજબ છે :

" કામચલાઉ ધરપકડ

૧. તાત્કાલિકતાની સ્થિતિમાં, પ્રત્યાર્પણ માટેની વિનંતી રજૂ થાય તે પહેલાં માંગવામાં આવેલ વ્યક્તિની કામચલાઉ ધરપકડ કરવાની વિનંતી કરારબદ્ધ રાજ્ય કરી શકે છે. કામચલાઉ ધરપકડ માટેની વિનંતી રાજદ્વારી માર્ગ દ્વારા મોકલી શકાય છે. આવી વિનંતી મોકલવા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય ફોજદારી પોલીસ સંસ્થા (ઇન્ટરપોલ) ની સુવિધાઓનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

૨. અસ્થાયી ધરપકડ માટેની અરજીમાં નીચે મુજબનો સમાવેશ થવો જોઈએ :

(એ) ઇચ્છિત વ્યક્તિનું વર્ણન;

(બી) જો જાણીતું હોય, તો શોધવામાં આવતી વ્યક્તિનું સ્થાન;

(સી) ગુનાના સમય અને સ્થળનો, શક્ય હોય તો, સમાવેશ કરતાં કેસની હકીકતોનું સંક્ષિપ્ત નિવેદન;

(ડી) ભંગ કરવામાં આવેલા કાયદાઓનું વર્ણન;

(ઈ) માંગવામાં આવેલી વ્યક્તિ વિરુદ્ધ ધરપકડના વોરંટના અસ્તિત્વ અંગેનું નિવેદન અથવા દોષિત ઠરાવનો નિષ્કર્ષ અથવા દોષિત ઠરાવનો ચુકાદો; અને

(એફ) જે વ્યક્તિની પ્રત્યાર્પણ માટે માંગ કરવામાં આવી છે, તેના સંદર્ભમાં પ્રત્યાર્પણ માટેની વિનંતી અનુસરશે એવું નિવેદન.

૩. વિનંતી કરનાર રાજ્યને તેની અરજીના નિરાકરણ વિષે અને કોઈ ઇનકાર કરવામાં આવ્યો હોય તો તેના કારણો વિષે વિલંબ વિના જાણ કરવામાં આવશે.

૪. આ સંધિ અનુસાર કામચલાઉ રીતે ધરપકડ કરવામાં આવેલી વ્યક્તિને, કામચલાઉ ધરપકડની તારીખથી સાઠ (૬૦) દિવસની અવધિ પૂર્ણ થયા પછી, જો વિનંતી પ્રાપ્ત રાજ્યની કાર્યકારી સત્તાને પ્રત્યાર્પણ માટેની ઔપચારિક વિનંતી અને કલમ ૯ હેઠળ આવશ્યક આધાર દસ્તાવેજો પ્રાપ્ત થયા ન હોય, તો તેને કસ્ટડીમાંથી મુક્ત કરવામાં આવી શકે છે.

૫. આ કલમના ફકરા (૪) અનુસાર જે વ્યક્તિને કસ્ટડીમાંથી મુક્ત કરવામાં આવી હોય તે હકીકત, જો પ્રત્યાર્પણ માટેની વિનંતી અને તેને આધાર આપતા

દસ્તાવેજો પાછળની તારીખે પહોંચાડવામાં આવે, તો તે વ્યક્તિની અનુવર્તી પુનઃધરપકડ અને પ્રત્યાર્પણને પ્રતિકૂળ અસર કરશે નહીં."

કલમ ૧૭ એ જોગવાઈ કરે છે કે સંધિ હેઠળ પ્રત્યર્પિત કરવામાં આવેલ વ્યક્તિને, તેમાં નિર્દિષ્ટ ગુનાઓ સિવાય, વિનંતી કરનાર રાજ્યમાં કસ્ટડીમાં રાખી શકાય નહીં, તેનો કેસ ચલાવી શકાય નહીં અથવા તેને દંડિત કરી શકાય નહીં.

છેલ્લે, અનુચ્છેદ ૨૧ ની જોગવાઈઓનું પણ અવલોકન કરવું અનિવાર્ય છે, જે નીચે મુજબ છે: "અનુચ્છેદ ૨૧ – પરામર્શ

૨૧. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ અને રિપબ્લિક ઓફ ઇન્ડિયાની સક્ષમ સત્તાઓ વ્યક્તિગત કેસોની પ્રક્રિયા સાથે સંબંધિત બાબતોમાં તથા સંધિના અમલીકરણ માટેની પદ્ધતિઓ જાળવી રાખવા અને તેમાં સુધારો લાવવા માટે, પરસ્પર સીધી રીતે અથવા ઇન્ટરપોલની સુવિધાઓ મારફતે પરામર્શ કરી શકે છે." વધુમાં, આ નોંધવું યોગ્ય છે કે ઇન્ડિયાએ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા સાથે બે સંધિઓ કરી છે. પ્રથમ સંધી ૧૯૯૯ માં કરવામાં આવી હતી અને બીજી ૨૦૦૧ માં. તેમ છતાં, ૨૦૦૧ ની સંધી એક દેશ દ્વારા બીજા દેશમાં પરસ્પર કાનૂની સહાયતા પ્રદાન કરવા સાથે સંબંધિત છે અને વર્તમાન કેસમાં યથાર્થ રીતે લાગુ પડતી નથી. અધિનિયમ

૨૨. ફરાર ગુનેગારોના પ્રત્યાર્પણ સંબંધિત કાયદાને એકત્રિત કરીને તેમાં સુધારો કરવા તેમજ તે સંબંધિત અથવા તેના અનુસંગિક બાબતો માટે જોગવાઈ

કરવા માટે આ અધિનિયમ ઘડવામાં આવ્યો હતો. તે એક વિશેષ અધિનિયમ છે.

અધિનિયમની કલમ ૨(સી) માં "પ્રત્યાર્પણ ગુનો" ની વ્યાખ્યા નીચેના શબ્દોમાં કરવામાં આવી છે : "(સી) "પ્રત્યાર્પણ ગુનો" નો અર્થ થાય છે – (૧) કરારબદ્ધ રાજ્ય એવા વિદેશી રાજ્યના સંબંધમાં, તે રાજ્ય સાથેની પ્રત્યાર્પણ સંધિમાં જોગવાઈ કરાયેલ ગુનો; (૨) કરારબદ્ધ રાજ્ય સિવાયના વિદેશી રાજ્યના સંબંધમાં એવો ગુનો, જે ભારતના અથવા કોઈ વિદેશી રાજ્યના કાયદાઓ હેઠળ ઓછામાં ઓછા એક વર્ષથી ઓછી ન હોય તેવી મુદતની કેદથી દંડનીય હોય, અને તેમાં સંયુક્ત ગુનોનો પણ સમાવેશ થાય છે;" કલમ ૨(ડી) માં "પ્રત્યાર્પણ સંધિ" નો અર્થ એવા સંધિ, કરાર અથવા વ્યવસ્થા તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે, જે ભારતે ફરાર ગુનેગારોના પ્રત્યાર્પણ સંબંધે કોઈ વિદેશી રાજ્ય સાથે કરી હોય, અને તેમાં ૧૫મી ઓગસ્ટ, ૧૯૪૭ના દિવસે પહેલાં કરવામાં આવેલ ફરાર ગુનેગારોના પ્રત્યાર્પણ સંબંધિત એવી સંધિ, કરાર અથવા વ્યવસ્થાનો પણ સમાવેશ થાય છે, જે ભારત પર વિસ્તરે છે અને ભારત માટે બાધ્યકારક છે; "ફરાર ગુનેગાર" ની વ્યાખ્યા અધિનિયમની કલમ ૨(એફ) હેઠળ એવી વ્યક્તિ તરીકે કરવામાં આવી છે, જેને કોઈ વિદેશી રાજ્યના અધિકારક્ષેત્રમાં પ્રત્યાર્પણ ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હોય અથવા જે તે માટે દોષિત ઠરાવવામાં આવી હોય, અને તેમાં એવી વ્યક્તિનો પણ સમાવેશ થાય છે, જે ભારતની અંદર રહીને કોઈ

વિદેશી રાજ્યમાં પ્રત્યાર્પણ ગુનો કરવા માટે કાવતરું કરે છે, તેનો પ્રયાસ કરે છે અથવા ઉશ્કેરે છે અથવા સહઅપરાધી તરીકે તેના આચરણમાં ભાગ લે છે. "કરારબદ્ધ રાજ્ય" ની વ્યાખ્યા અધિનિયમની કલમ ૨(જે) હેઠળ એવા વિદેશી રાજ્ય તરીકે કરવામાં આવી છે, જેના સાથે પ્રત્યાર્પણ સંધિ અમલમાં હોય. અધિનિયમનો પ્રકરણ ૨ એવા વિદેશી રાજ્યોને ફરાર ગુનેગારોના પ્રત્યાર્પણ સાથે સંબંધિત છે, જેઓ પર પ્રકરણ ૩ લાગુ પડતું નથી. અધિનિયમનો પ્રકરણ ૩ એવા વિદેશી રાજ્યોને ફરાર ગુનેગારોની પરત મોકલવાની બાબત સાથે સંબંધિત છે, જેઓ પાસે પ્રત્યાર્પણ કરારો છે. ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા :

૨૩. ૧૯૯૪માં, સંસદે શીર્ષક ધરાવતો પ્રકરણ ૭અ ઉમેર્યો :

ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ માં "કેટલાક વિષયો અંગે સહાય માટેની પરસ્પર વ્યવસ્થાઓ તથા સંપત્તિની જમી અને જમીદારા રાજ્યહિતે કબજે કરવાની પ્રક્રિયા".

આ અધ્યાય ગ્રેટ બ્રિટન અને નોર્થર્ન આયર્લેન્ડના યુનાઇટેડ કિંગડમની સરકાર વચ્ચેના કરારને સુગમ બનાવવા માટે સમાવેશમાં લાવવામાં આવ્યો હતો. આનો હેતુ ગુનાની તપાસમાં સહકાર સુનિશ્ચિત કરવા તેમજ પુરાવા, દસ્તાવેજો અને સાક્ષીઓને સુરક્ષિત કરવા માટે હતો.

તે મુખ્યત્વે સંપત્તિની જમી/કબજે અંગેના પ્રશ્ન સાથે સંબંધિત છે (કલમ ૧૦૫સી થી જે અને કલમ ૧૦૫એ(બી) થી (ઈ)). તેમાં "વ્યક્તિઓના

હસ્તાંતરણને સુનિશ્ચિત કરવા માટે સહાયતા" (કલમ ૧૦૫બી) અંગેની જોગવાઈઓ પણ સમાવિષ્ટ છે. અત્રે અમે ધરપકડ અને હસ્તાંતરણ સંબંધિત પાછળોક્ત જોગવાઈઓ સાથે સંબંધિત છીએ.

નીચે મુજબની સીમારેખાત્મક આવશ્યકતાઓ એ છે કે આ પરસ્પર પ્રક્રિયાઓ આ મુજબ છે :

(૧) માત્ર કરારબદ્ધ રાજ્યોના સંદર્ભમાં જ લાગુ પડે છે. કલમ ૧૦૫એમાં અર્થઘટન કલમનો સમાવેશ થાય છે. કેટલીક સંબંધિત જોગવાઈઓ નીચે મુજબ છે : "આ પ્રકરણમાં, જો સંદર્ભથી અન્યથા આવશ્યક ન બને, તો –

(એ) "કરારબદ્ધ રાજ્ય" નો અર્થ એવો ભારતની બહારનો કોઈપણ દેશ અથવા સ્થળ થાય છે, જેના સંદર્ભમાં કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા તેવા દેશની સરકાર સાથે સંધિ દ્વારા અથવા અન્યથા વ્યવસ્થાઓ કરવામાં આવી હોય;"

ગ

(૨) આ વ્યવસ્થાઓની પ્રક્રિયા હાથ ધરવા માટેની વૈધાનિક પ્રક્રિયાઓ તથા સ્થાપિત સંસ્થાઓ કાયદેસર રીતે નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. આપણી હેતુસર સંબંધિત ધારા ૧૦૫બી નીચે મુજબ છે : "૧૦૫બી – વ્યક્તિઓના હસ્તાંતરણને સુનિશ્ચિત કરવામાં સહાય. -- ----

(૩) જ્યારે ભારતમાં આવેલી કોઈ અદાલતે, ફોજદારી બાબતના સંબંધમાં, કોઈ કરારબદ્ધ રાજ્યની અદાલત, ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા કોઈ

વ્યક્તિની ધરપકડ માટેનો એવો વોરંટ પ્રાપ્ત કર્યો હોય કે જેમાં તેને તે અદાલતમાં અથવા કોઈ અન્ય તપાસ એજન્સી સમક્ષ હાજર રહેવા અથવા હાજર રહીને કોઈ દસ્તાવેજ અથવા અન્ય વસ્તુ રજૂ કરવા જરૂરી કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે તે વોરંટનો અમલ એવો કરવામાં આવશે જાણે કે તે તેના સ્થાનિક અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદાઓમાં અમલ માટે ભારતમાં આવેલી બીજી અદાલત તરફથી તેને પ્રાપ્ત થયેલો વોરંટ હોય.

(જ) જ્યાં ઉપકલમ (૩) અનુસાર કરારકર્તા રાજ્યમાં સ્થાનાંતરિત કરાયેલ વ્યક્તિ ભારત ખાતે કેદી હોય, ત્યાં ભારતની અદાલત અથવા કેન્દ્ર સરકાર તે અદાલત અથવા સરકાર યોગ્ય માને તેવી શરતો લાદી શકે છે."

કોઈપણ પરસ્પર વ્યવસ્થામાં :

(એ) એવી વિનંતી જે અદાલત, ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ કરી શકાય તે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવશે (કલમ ૧૦૫બી (૧) અને (૨)).

(બી) જે સ્વરૂપમાં આવી વિનંતી કરી શકાય તે કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવશે (કલમ ૧૦૫બી(૧)).

(સી) યોગ્ય વિચારવિમર્શ કર્યા પછી, ભારતની બહાર કોઈ વ્યક્તિનું હસ્તાંતરણ એ આધારે કરવામાં આવશે કે "ભારતની અદાલત અથવા કેન્દ્ર સરકાર એવી શરતો લાદી શકે છે, જેને તે અદાલત અથવા સરકાર યોગ્ય માને" (કલમ ૧૦૫બી(૪))

ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૧(જી) અહીં પણ પ્રાસંગિક બને છે. તે નીચે મુજબ છે :- "૪૧. પોલીસ ક્યારે વોરંટ વિના ધરપકડ કરી શકે. - (૧) ૨૪. કોઈપણ પોલીસ અધિકારી મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ વિના અને વોરંટ વિના, કોઈપણ વ્યક્તિની ધરપકડ કરી શકે છે -

(એ)

(જી) જે કોઈ એવી વ્યક્તિ છે કે જે ભારતની બહાર કોઈ પણ સ્થળે કરવામાં આવેલા કોઈ આવા કૃત્યમાં સંકળાયેલી રહી હોય, અથવા જેના વિરુદ્ધ વાજબી ફરિયાદ કરવામાં આવી હોય, અથવા વિશ્વસનીય માહિતી પ્રાપ્ત થઈ હોય, અથવા તે તેવા કૃત્યમાં સંકળાયેલી હોવાનું વાજબી શંકા અસ્તિત્વમાં હોય, જે કૃત્ય જો ભારતમાં કરવામાં આવ્યું હોત તો તે ગુનો તરીકે દંડનીય બનત, અને જેના માટે તે પ્રત્યાર્પણ સંબંધિત કોઈપણ કાયદા હેઠળ અથવા અન્યથા ભારતમાં તેને પકડી પાડવા અથવા કસ્ટડીમાં રાખવા માટે જવાબદાર બને છે;"

પ્રશ્નો : પક્ષકારોની પરસ્પર વિરોધી દલીલોના પ્રકાશમાં, અમારી વિચારણા માટે ઊભા થતા નીચેના પ્રશ્નો આ મુજબ છે :

(૧) શું સર્વસત્તાધિકારની સંકલ્પનાને ધ્યાનમાં લેતાં ભારતની કાર્યપાલક સરકાર મેસાચ્યુસેટ્સની પ્રોબેટ અને પરિવાર અદાલત દ્વારા જારી કરવામાં આવેલ વોરંટનો અમલ કરાવી શકે છે -

(૨) દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ જજએ અને ૧૩ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, શું વિદેશી ચુકાદો ભારતમાં અમલમાં મૂકી શકાય એવો છે -

(૩) શું ડીપીએસઈ અધિનિયમ હેઠળ સ્થાપિત સીબીઆઈને ઇન્ટરપોલની સૂચનાઓનો વ્યવહાર કરવાની સત્તા છે -

વૈવાહિક વિવાદ અને અદાલતની પુનર્વિચારની સત્તા :

૨૫. અપીલકર્તા અને પ્રતિવાદી નં ૬ વચ્ચેનો વિવાદ મૂળતઃ વૈવાહિક વિવાદ હોવાથી, તે ખાનગી વિવાદ છે. જો કોઈ ફોજદારી ગુનાઓ બનેતા હોય, તો તેઓ અદાલતના આદેશના ભંગ સાથે સંબંધિત હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે, જેમાં ફૂટરચનાનો ગુનો થયાનો પણ ઉલ્લેખ છે. ‘ચેલો કોર્નર નોટિસ’નો ઉપયોગ સ્પષ્ટપણે ગુમ થયેલા નાબાલિગોને શોધી કાઢવા માટે થાય છે. ઇન્ટરપોલે પ્રતિવાદી નં ૬ ની નાબાલિગ પુત્રી ઇશા સંબંધે ૧૩.૬.૨૦૦૭ના રોજ પીળી અથવા નજર રાખવાની સૂચના જારી કરી હતી. જોકે, અપીલકર્તાને શોધવા અને તેની કસ્ટડી કરીને ધરપકડ કરવા માટે તેણે ૨૧.૬.૨૦૦૭ના રોજ લાલ અથવા કસ્ટડી અને ધરપકડની સૂચના જારી કરી હતી. તેના અનુસંધાનમાં અથવા તેની આગળની કાર્યવાહીરૂપે, સહાયક નિયામક, નેશનલ ક્રાઇમ્સ બ્યુરો (એન.સી.બી.) એ યુ.એસ. દૂતાવાસ (ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ જસ્ટિસ) પાસેથી પ્રાપ્ત ૪.૧.૨૦૦૮ તારીખનું પત્ર મુંબઈ પોલીસને ૧૪.૦૧.૨૦૦૮ના રોજ અપીલકર્તા અને તેની પુત્રીને શોધી કાઢવા માટે

મોકલ્યું હતું. અપીલકર્તાને મુંબઈ પોલીસે ૩.૫.૨૦૦૮ના રોજ શોધી કાઢ્યો હતો અને તે માહિતી યુ.એસ. દૂતાવાસને ૮.૫.૨૦૦૮ના રોજ મોકલવામાં આવી હતી.

૨૬. સી.બી.આઈ.એ પણ આ અદાલત સમક્ષ પોતાનું પ્રતિસોગંદનામું દાખલ કર્યું છે, જેમાં જણાવાયું છે કે ઇન્ડિયન ઇન્ટરપોલ વિંગ, ઇન્ટરપોલ સચિવાલય જનરલ, ફ્રાન્સ, ઇન્ટરપોલના સભ્ય દેશો અને ભારતની વિવિધ કાયદો અમલવારી એજન્સીઓ વચ્ચે સંપર્કસૂત્ર તરીકે કાર્ય કરે છે. તેના કાર્યો પૈકીનું એક કાર્ય એ છે કે ભારતની અંદર કોઈપણ સભ્ય દેશની વિનંતિએ ઇન્ટરપોલ સચિવાલય જનરલ દ્વારા જારી કરાયેલી રેડ કોર્નર નોટિસ તેમજ ચેલો કોર્નર નોટિસોનું પ્રસારણ કરવું. રેડ કોર્નર નોટિસ સરહદી નિયંત્રણ સત્તાધિકારીઓ અને અન્ય સંબંધિત સત્તાધિકારીઓને જારી કરવામાં આવે છે, જેથી તેઓ મૂળ દેશ તરફથી જારી કરાયેલા વોરંટ સહિતની વિગતો અને દસ્તાવેજો સાથે ધરપકડ કરી શકે. ઉલ્લેખિત અધિનિયમ હેઠળ પણ ધરપકડ કરવામાં આવી શકે છે. વિદેશ બાબતોનું મંત્રાલય આ અધિનિયમના વહીવટી નિરીક્ષણ માટે કાર્ય કરે છે.

રેડ કોર્નર નોટિસના અનેક પરિણામો હોય છે, જેમાંથી કેટલાક આ મુજબ છે :

(૧) વિનંતી કરનાર દેશ નિષ્કાસન માટે વિનંતી કરી શકે છે.

(૨) ભારતમાં કાયદા અમલવારી એજન્સીએ "પલાયનશીલ ગુનેગારની ધરપકડ અંગે અનુસંગી કાર્યવાહી હાથ ધરવી" આવશ્યક છે.

(૩) રેડ કોર્નર નોટિસમાંથી ઉદ્ભવતી માહિતી ઇન્ટરપોલની વેબસાઇટ પર સર્વત્ર વિતરણ કરવી આવશ્યક છે.

(૪) વિનંતી કરનાર દૂતાવાસ સર્વેલન્સ, ધરપકડ અને કસ્ટડી બાબતે પોતાની સૂચનાઓ અમલમાં મૂકવા માટે સી.બી.આઈ.ને સૂચના આપશે.

(૫) વિનંતી કરનાર દૂતાવાસ ભારતીય પોલીસનો સીધો સંપર્ક પણ કરી શકે છે.

(૬) ત્યારબાદ પ્રત્યાર્પણની કાર્યવાહી અનુસરવામાં આવી શકે.

૨૭. તેથી, નિર્વિવાદ રીતે, જ્યારે અધિનિયમ હેઠળની કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવે છે, ત્યારે વ્યક્તિની નાગરિક સ્વતંત્રતા પર સીધી અસર થાય છે. તેથી, અધિનિયમની જોગવાઈઓનું કડક અર્થઘટન કરવું જોઈએ. તેથી, પ્રત્યાર્પણ માટેની કોઈપણ વિનંતિ કડક તપાસની કસોટીમાંથી પસાર થવી જ જોઈએ. અધિનિયમની કલમ ૨(સી) માં આપેલી તેની વ્યાખ્યાને ધ્યાનમાં રાખતાં, સંધિ-રાજ્ય સંબંધિત પ્રત્યાર્પણપાત્ર ગુનો એવો જ હોવો જોઈએ જે તે સાથેની પ્રત્યાર્પણ સંધિમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવેલો હોય.

૨૮. તેથી, આ પ્રકારના કેસમાં અધિનિયમની જોગવાઈઓનો અમલ અનિવાર્ય સ્વભાવનો હોવાનું માનવું જરૂરી છે. અમે ઉપર અગાઉ નોંધ્યું છે કે અધિનિયમની જોગવાઈઓ લાગુ કરવાની દૃષ્ટિએ, વિનંતી કરનાર રાજ્ય અને વિનંતી પ્રાપ્ત કરનાર રાજ્ય વચ્ચેની સંધિનું અસ્તિત્વ અત્યંત મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. તે પ્રત્યાર્પણપાત્ર ગુનો અને રાજકીય ગુનાઓ સહિતના અન્ય

ગુનાઓ વચ્ચે ભેદ ઉભો કરે છે, અલબત્ત આ શરતને આધીન રહીને કે ગેરકાયદેસર કરસંબંધિત ગુનાઓને રાજકીય ગુનો ગણવામાં આવવાના નથી. કલમો ૪-૧૮ તે પદ્ધતિ અને રીત માટે જોગવાઈ કરે છે કે જેના દ્વારા સંબંધિત દેશમાં કોઈ વ્યક્તિના પ્રત્યાર્પણ માટે વિનંતી કરવી આવશ્યક છે. આ આવશ્યકતાઓ સ્વભાવથી નિશ્ચિત છે અને તેમની સાથે મોટી સંખ્યામાં દસ્તાવેજો જોડાયેલા હોવા આવશ્યક છે.

વકીલમંડળ સમક્ષ એ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે કલમ ૨-૧૮ ની જોગવાઈઓનું પાલન કરીને અથવા અન્યથા, અપીલકર્તાના પ્રત્યાર્પણ માટે ભારત સરકારની કાર્યકારી સરકાર સમક્ષ હજી સુધી કોઈ વિનંતી કરવામાં આવી નથી.

અહીં રેડ/ ચેલો કોર્નર નોટિસના અમલીકરણના સંદર્ભમાં સંધિની જોગવાઈઓ નોંધવી અનિવાર્ય છે.

સંધિનો અનુચ્છેદ ૧ એવી જોગવાઈ કરે છે કે કરારકર્તા રાજ્યો એકબીજાને તે વ્યક્તિઓનું પ્રત્યાર્પણ કરવા સંમત થાય છે, જેઓ પર પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ગુનાનો આરોપ મૂકાયેલો હોય, જેઓ સામે એવો ગુનો દાખલ કરવામાં આવેલો હોય અથવા જેઓ એવા ગુનામાં દોષિત ઠરાવવામાં આવેલાં હોય.

કલમ ૨ પ્રત્યાર્પણયોગ્ય પદ અંગે જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૪ રાજકીય ગુનાઓ અંગે જોગવાઈ કરે છે, જે સંધિના કાર્યક્ષેત્રની બહાર આવે છે. કલમ ૯ પ્રત્યાર્પણની પ્રક્રિયાઓ અને આવશ્યક દસ્તાવેજો અંગે જોગવાઈ કરે છે.

૨૯. તેમાં કોઈ શંકા કે વિવાદથી પર છે કે ભારત સરકારને પ્રત્યાર્પણ માટે કોઈ વિનંતી પ્રાપ્ત થઈ નથી. તે માત્ર વિનંતી પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ કાર્યવાહી કરી શકે. વકીલમંડળમાં આ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે માત્ર રેડ કોર્નર નોટિસ પોતે જ કોઈ ભારતીય નાગરિકની ધરપકડ કરવા અથવા તેને વિદેશી અધિકારક્ષેત્રમાં સોંપવા માટે આધાર બની શકતી નથી. વધુમાં, આ બાબતમાં પણ કોઈ વિવાદ નથી કે ભારતીય નાગરિકોને સંબંધિત રેડ કોર્નર કેસોમાં અધિનિયમને બાજુ પર મૂકી શકાય નહીં. તેથી, પ્રત્યાર્પણ સંધિ અધિનિયમની જોગવાઈઓને આધીન છે. આ પણ સ્વીકારાયેલું છે કે અપીલકર્તા ભારતીય નાગરિક હોવાને કારણે તેના મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણનો હકદાર છે.

૩૦. કાયદાની કોઈપણ સત્તા વિના કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરી શકાતી નથી, એવી કાનૂની સ્થિતિ ફરીથી નકારી કાઢવામાં આવી નથી કે વિવાદિત કરવામાં આવી નથી. તેથી, કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ જ કરવામાં આવવી જોઈએ. વિદેશી અધિકારક્ષેત્રમાં થયેલા ગુનામાં ઇચ્છિત વ્યક્તિની ધરપકડ નીચેની શરતો પૂર્ણ થવા પર કરી શકાય:

(૧) કે ભારતીય કાયદા અનુસાર પણ ગુનો એક જ ગણવો જોઈએ, અને

(૨) તે વ્યક્તિ ભારત ખાતે ધરપકડને પાત્ર હોવી જોઈએ — ભલે તે પ્રત્યાર્પણ સંબંધિત કોઈપણ કાયદા હેઠળ હોય, અથવા અન્યથા.

અવો ધરપકડનો અમલ માત્ર અધિનિયમની કલમો ૬, ૧૬ અને ૩૪બીના પરિપ્રેક્ષ્યમાં મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા જારી કરાયેલા વોરંટના અનુસંધાને જ થઈ શકે છે,

અથવા અધિનિયમની કલમ ૧૫ હેઠળ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અનુમોદિત વિદેશી દેશ દ્વારા જારી કરાયેલા ધરપકડ વોરંટના આધારે થઈ શકે છે. આ બાબત પણ શંકા કે વિવાદથી પર છે કે જ્યાં કોઈ સંધિ નથી એવા કેસમાં, ધરપકડ માટેનો વોરંટ માત્ર મેજિસ્ટ્રેટ જ જારી કરે છે, અલબત્ત આ શરતે કે કેન્દ્ર સરકારે અધિનિયમની કલમ ૫ અનુસાર મેજિસ્ટ્રીયલ તપાસનો આદેશ આપેલો હોય. સંધિ-રાજ્યમાંથી ઉદ્ભવેલો એવો ધરપકડનો આદેશ પણ અધિનિયમની કલમ ૧૬ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા તેની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને જારી કરાયેલા ‘કામચલાઉ વોરંટ’ હેઠળ માન્ય છે, જ્યારે આવી માહિતી હોય કે ફરાર વ્યક્તિને પકડી લેવો જોઈએ; તે શરતે કે તેના આધારે થતી કસ્ટડી માત્ર કેન્દ્ર સરકાર પાસેથી અનુમોદિત વોરંટ મેળવવા માટે જરૂરી હોય એટલા સમય સુધી જ ચાલુ રહી શકે. ધરપકડ કરાયેલા તમામ વ્યક્તિઓને તાત્કાલિક મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવાના રહે છે, ત્યારબાદ તેને જામીન મંજૂર કરવાની સત્તા રહેશે. કલમ ૩૪બી મુજબ, આ રીતે ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને ૬૦ દિવસની અવધિ પૂર્ણ થયા પછી જામીન પર મુક્ત કરવો પડશે. જો દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૧(જી)ને ધ્યાનમાં લેતા, ઉક્ત અવધિની અંદર પ્રત્યાર્પણ માટેની વાસ્તવિક વિનંતી આવશ્યક હોય, તો કેન્દ્ર સરકાર મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા જારી કરાયેલ વોરંટ મેળવ્યા વિના પ્રત્યાર્પણની વિનંતીની પૂર્વકલ્પનામાં તાત્કાલિક ધરપકડ કરવાનો નિર્દેશ આપી શકતી નથી અથવા એવી ધરપકડ અમલમાં મૂકી શકતી નથી.

કલમ ૧૨માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે તાત્કાલિક કસ્ટડી સંબંધિત જોગવાઈઓ અનુસાર, તાત્કાલિકતાના કેસમાં કરારકર્તા રાજ્ય, પ્રત્યાર્પણ માટેની વિનંતી રજૂ થાય ત્યાં સુધી માંગવામાં આવેલી વ્યક્તિની તાત્કાલિક કસ્ટડી માટે વિનંતી કરી શકે છે. તેમાં વધુમાં એ પણ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે આવી વિનંતિ મોકલવા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય ફોજદારી પોલીસ સંસ્થા (ઈન્ટરપોલ)ની સુવિધાઓનો ઉપયોગ કરી શકાય.

૩૧. તેમ છતાં, જ્યારે કલમ ૧૨ના અર્થમાં કામચલાઉ ધરપકડ માટેની વિનંતિ સંપ્રેષિત કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે અધિનિયમની કલમ ૩૪બીની આવશ્યકતા પૂર્ણ કરવી આવશ્યક છે. વિદેશી દેશ તરફથી આવેલી આવી વિનંતિ સાથે જરૂરી દસ્તાવેજો સંલગ્ન હોવા જોઈએ અને માત્ર ઈન્ટરપોલનો સંદેશ પૂરતો ગણાશે નહીં. આ વાત ફરીથી કહેવી યોગ્ય રહેશે કે ધરપકડ માત્ર ત્યારે જ કેન્દ્ર સરકારના અનુસંધાને કરવામાં આવી શકે જ્યારે આવી વિનંતિ વિદેશી દેશ દ્વારા કરવામાં આવી હોય અને અન્યથા નહીં. પ્રતિવાદી નં ૬ પોતે સ્વીકારે છે કે તેણીએ માત્ર દીવાની ઉપાયોનો જ આશ્રય લીધો હતો અને કસ્ટડી અદાલતનો આદેશ દીવાની ઉપાયોની હદમાં આપવામાં આવ્યો હતો. અધિનિયમની કલમ ૨૮, જેમ અહીં અગાઉ સૂચવવામાં આવ્યું છે, કોઈ પણ ફરાર ગુનેગારને મુક્ત કરવાની કેન્દ્ર સરકારની સત્તા અંગે જોગવાઈ કરે છે, જો તે આ નિષ્કર્ષે પહોંચી હોય કે તેને સમર્પણ કરવું અથવા પરત મોકલવું અન્યાયી અથવા અનુકૂળ ન હોય.

૩૨. તેથી, અમારી દષ્ટિએ, વડી અદાલતે ગંભીર ભૂલ કરી હતી, જેટલા અંશે તેણે અધિનિયમની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લીધી નહોતી, જ્યારે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા ની સરકારે ભારત સંઘની કાર્યપાલક સરકારને આ બાબતમાં કોઈ વિનંતી કરી નહોતી અને ન તો પછીની સરકાર દ્વારા આ અંગે કોઈ અધિકૃતતા આપવામાં આવી હતી. ભારત એકતાવાદ નહીં પરંતુ દ્વૈતવાદના સિદ્ધાંતનું અનુસરણ કરે છે. તેમ છતાં, અમે ઉતાવળે એટલું ઉમેરવાનું યોગ્ય માનીએ છીએ કે આ અદાલતે, કેટલાક પ્રસંગોએ, કાયદાની વ્યાખ્યા કરવાની હેતુસર, ભારત જે સંધિઓમાં પક્ષકાર છે તે જ નહીં પરંતુ વિવિધ આંતરરાષ્ટ્રીય પરિષદોમાં પસાર કરાયેલા ઘોષણાપત્રો, કરારો અને ઠરાવો પણ ધ્યાનમાં લીધા છે. {જુઓ એમ/એસ એન્ટરટેઇનમેન્ટ નેટવર્ક (ઇન્ડિયા) લિ. વિ. એમ/એસ સુપર કેસેટ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ., ૨૦૦૮(૩) આર.સી.આર.(સિવિલ) ૩૫૯ : ૨૦૦૮(૪) આર.એ.જે. ૭૭ : [૨૦૦૮(૯) સ્કેલ ૬૯]}.

૩૩. નિઃસંદેહ, આ અધિનિયમ તેમજ ભારત અને વિદેશી દેશો વચ્ચે કરવામાં આવેલા કરારો, બંને આપણા દેશના નાગરિક કાયદાને આધીન છે. કોઈ કરારનો અમલ કાર્યપાલિકાના હાથમાં રહેલો હોય છે. પરંતુ એવો અમલ દેશના આંતરિક કાયદા સાથે સુસંગત હોવો આવશ્યક છે. જ્યારે પણ, જેમ સર્વવિદિત છે, કોઈ કરાર અને આંતરિક કાયદા અથવા નાગરિક કાયદા વચ્ચે વિસંગતિ ઊભી થાય, ત્યારે પાછળનો કાયદો પ્રબળ રહેશે.

૩૪. વધુમાં, આ બાબત સ્વીકારાયેલ છે કે વૈવાહિક વિવાદ પોતે એવો પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ગુનો બનતો નથી અને તેથી તેને કોઈ અસર આપી શકાય નહીં. જોકે, આ કેસ પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ગુનાને સંબંધિત છે કે નહીં, તે બાબત અધિનિયમ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નક્કી કરવી રહેશે.

૩૫. અમે ઉપર અહીં નોંધ્યું છે કે સંધિ પોતે જ એ જોગવાઈ કરે છે કે તે સંબંધિત દેશના સ્થાનિક કાયદાઓને આધીન છે. તેથી, આવા નોટિસોના સંબંધમાં નિર્ણય લેવાનો અધિકાર સંબંધિત રાજ્યનો છે અને તે સ્થાનિક કાયદાઓને ધ્યાનમાં રાખીને લેવો પડે છે. તેથી, નોટિસોમાં સમાવાયેલ વિનંતી પર કાર્યવાહી કરવા માટે લેવાતા પગલાં સંબંધિત દેશના સ્થાનિક કાયદાઓનું પાલન કરતા હોવા જોઈએ. ધરપકડના આધાર તરીકે આવી વિનંતીની માન્યતા આપવાથી વિદેશી વહીવટી નિર્ણયનું આંતરરાષ્ટ્રીયકરણ અથવા આંતર-રાષ્ટ્રીયકરણ સર્જાતું નથી. ઇન્ટરપોલ દ્વારા થતી ઓપચારિક સ્વીકાર પ્રક્રિયા આંતરીકરણનું એકમાત્ર કારણ બની શકતી નથી. તે તો માત્ર અન્ય રાજ્યો દ્વારા માન્યતા માટેની પૂર્વશરત છે.

૩૬. તેમ છતાં, અમે ઉમેરવું યોગ્ય ગણીએ છીએ કે, નિર્વિવાદ રીતે, અપીલકર્તાને ઇન્ટરપોલ તરફથી તા. ૧૩મી જૂન, ૨૦૦૭નું એક નોટિસ મળ્યું હતું, જે ચેલો અથવા વોચ નોટિસ હતું, તેમજ તા. ૨૧મી જૂન, ૨૦૦૭નું એક નોટિસ મળ્યું હતું, જે રેડ અથવા કસ્ટડી અને ધરપકડ નોટિસ હતું. ચેલો નોટિસ બાળક સંબંધિત હતી, જ્યારે રેડ નોટિસ અપીલકર્તા સંબંધિત હતી.

નેશનલ કાઈમ બ્યુરો (એન.સી.બી.)ના સહાયક નિયામકે યુ.એસ. એમ્બેસી (ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ જસ્ટિસ)નું તા. ૪થી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૮નું પત્ર અંદાજે તા. ૧૪મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૮ના રોજ મુંબઈ પોલીસને અપીલકર્તા અને તેની પુત્રીને શોધવા માટે મોકલ્યું હતું. તા. ૧૮મી માર્ચ, ૨૦૦૮ના રોજ ઇન્ટરપોલ દ્વારા જારી કરાયેલા ધરપકડ વોરંટની સૂચના અપીલકર્તા વિરુદ્ધ ઇન્ટરપોલની વેબસાઈટ પર પ્રસારિત કરવામાં આવી હતી. એવું કહેવાય છે કે મુંબઈ પોલીસે તા. ૩૭ મે, ૨૦૦૮ના રોજ અપીલકર્તા અને તેની પુત્રીનું સ્થાન શોધી કાઢ્યું હતું અને તે માહિતી તા. ૮મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ યુ.એસ. એમ્બેસીને પાઠવવામાં આવી હતી.

૩૭. સી.બી.આઈ. પાસે ઇન્ટરપોલ શાખા છે, તે તેના પ્રતિવાદી સોગંદનામાથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે, અને અપીલકર્તાને શોધવા સંબંધે યુ.એસ. દૂતાવાસ તેનો તેમજ મુંબઈ પોલીસનો પણ સંપર્કમાં હતો, તે બાબત પણ વિવાદાસ્પદ નથી. જોકે, ઇન્ટરપોલ દ્વારા જારી કરવામાં આવેલી સૂચનાઓના પરિપ્રેક્ષ્યમાં સી.બી.આઈ.ની ભૂમિકા સામે તેની કાર્યપદ્ધતિ અંગે વિચારણા કરીએ તે પહેલાં, ઇન્ટરપોલની રચનાને નોંધ પર મૂકવી યોગ્ય રહેશે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાના પ્રકરણ ૭૬ની લાગુપાત્રતા

ગ્રેટ બ્રિટન અને નોર્થર્ન આયર્લેન્ડના યુનાઈટેડ કિંગડમની સરકાર વચ્ચે પરસ્પર સહાયતા માટે જોગવાઈ કરતી સંધિનું અસરકારક અમલીકરણ કરવા માટે, દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાનો અધ્યાય ૭એ ઘડવામાં આવ્યો હતો, જેમ કે તેના

હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનમાં પણ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. ઉક્ત જોગવાઈઓ સંસદ દ્વારા એ હેતુથી નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી કે કેટલીક બાબતોમાં સહાયતા માટેની પરસ્પર વ્યવસ્થાઓની જોગવાઈઓના અમલીકરણ તથા જોડાણ કરવાની પ્રક્રિયા પર વિચારણા કરી શકાય.

કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા જારી કરવામાં આવેલી સૂચનામાં જેવાં ઉમેરાઓ, અપવાદો અથવા મર્યાદાઓ નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવ્યા હોય, તે મુજબ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૦૫અ થી અનુગામી જોગવાઈઓ લાગુ પડે છે.

નિર્વિવાદ રીતે, જ્યાં કોઈ પરસ્પર વ્યવસ્થા અસ્તિત્વમાં હોય ત્યાં નીચેની બાબતોનું પાલન કરવું આવશ્યક છે :

(૧) કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા તે અદાલત, ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ નિર્દિષ્ટ કરવો આવશ્યક છે, જેને અરજી કરી શકાય.

(૨) આવી વિનંતી જે સ્વરૂપમાં કરવામાં આવવાની છે તે સ્વરૂપ ફરીથી કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા નિર્દિષ્ટ કરવાનું આવશ્યક છે.

(૩) કોઈ વ્યક્તિને ભારતની બહાર ખસેડવાનો આદેશ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા યોગ્ય રીતે મનનો ઉપયોગ કર્યા બાદ જ અગાઉથી થવો આવશ્યક છે, અને તે પણ ફરીથી આ શરતાધીન રહેશે કે અદાલત અથવા કેન્દ્રીય સરકાર તેમને યોગ્ય અને યથોચિત જણાય તેવી શરતો લાદી શકે.

વિદ્વાન વકીલશ્રી દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે આંતરરાષ્ટ્રીય સૌજન્યના સિદ્ધાંતો સંબંધિત વિવાદ અંગે

(એ) કોઈ માનવસત્તાનું અન્ય દેશમાં કોઈપણ હસ્તાંતરણ મૂળભૂત રીતે સંરક્ષિત નાગરિક સ્વતંત્રતાઓના મૂળને સ્પર્શે છે.

(બી) ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાનો અધ્યાય ૭અ મનનપૂર્વકની યોગ્ય વિચારણા સાથે અદાલત અને કેન્દ્રીય સરકારના હસ્તક્ષેપની આવશ્યકતા દર્શાવતી મર્યાદાઓથી ઘેરાયેલો છે.

(સી) સરકાર અથવા સી.બી.આઈ.ના માત્ર આગ્રહ પર, જેને કોઈપણ સ્થિતિમાં કોઈ ભૂમિકા ભજવવાની નથી, યાંત્રિક રીતે બદલી કરી શકાતી નથી.

(ડી) અધિનિયમનો અમલ બાકાત થતો નથી અને તેને ટાળી શકાતો નથી.

(ઈ) અદાલત સમન્યાયસંગત તેમજ અન્ય પરિબળોની મૂલવણી કરી શકે છે. સત્તા પ્રદાન કરતી શરતમાંથી આ અભિપ્રેત થાય છે.

(એફ) તે હદ સુધી, અધ્યાય ૭ક ની જોગવાઈઓનું વાંચન એવું કરવામાં આવશે કે તે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૨૧ સાથે સુસંગત બને.

અમારા મત મુજબ, તેમ છતાં, આ રજૂઆતો ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાના અધ્યાય ૭અના સ્પષ્ટ ખોટા વાંચન સમાન છે, જે પ્રત્યાર્પણની પરિસ્થિતિઓમાં લાગુ પડતું નથી. ઇન્ટરપોલ ((ધ ઇન્ટરનેશનલ ક્રિમિનલ પોલીસ ઓર્ગેનાઇઝેશન).

૩૮. ઇન્ટરપોલ વિશ્વનું સૌથી મોટું આંતરરાષ્ટ્રીય પોલીસ સંગઠન છે, જેના ૧૮૭ દેશો સભ્ય છે. તેની રચના ૧૯૨૩ માં કરવામાં આવી હતી. ઇન્ટરપોલની સ્થાપનાનો હેતુ 'બધી ફોજદારી પોલીસ સત્તાઓ વચ્ચે શક્ય તેટલી વ્યાપક પરસ્પર સહાયતા સુનિશ્ચિત કરવી અને તેને પ્રોત્સાહન આપવું' એવો હતો. તે સરહદપાર પોલીસ સહકારને સુગમ બનાવે છે અને આંતરરાષ્ટ્રીય ગુનાને રોકવા અથવા તેનો મુકાબલો કરવા જે સંસ્થાઓ, સત્તાઓ અને સેવાઓનું ધ્યેય છે, તેવી બધીને સમર્થન આપે છે તેમજ સહાય કરે છે. સંબંધિત દેશો વચ્ચે પરસ્પર રાજદ્વારી સંબંધો ન હોય તેવી સ્થિતિમાં પણ, ઇન્ટરપોલનો હેતુ આંતરરાષ્ટ્રીય પોલીસ સહકારને સુગમ બનાવવાનો છે. સંબંધિત દેશના વર્તમાન સ્થાનિક કાયદાઓની મર્યાદાને ધ્યાનમાં રાખીને અને માનવ અધિકારોની સર્વજનીન ઘોષણામાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓને ધ્યાને લઈને તે દ્વારા કાર્યવાહી કરવામાં આવે છે. તેના છ વિભાગો છે, એટલે કે –

૧) સામાન્ય સભા; ૨) કાર્યકારી સમિતિ; ૩) સામાન્ય સચિવાલય; ૪) રાષ્ટ્રીય નિયંત્રણ બ્યુરો; ૫) સલાહકારો; અને ૬) ઇન્ટરપોલ ફાઇલોના નિયંત્રણ માટેનું આયોગ.

૩૯. અહીં આપણો સંબંધ માત્ર નેશનલ સેન્ટ્રલ બ્યુરો સાથે છે. ઇન્ટરપોલના દરેક સભ્ય દેશ દ્વારા રાષ્ટ્રીય કાયદા અમલ અધિકારીઓથી સજ્જ નેશનલ કન્ટ્રોલ બ્યુરો (એનસીબી) જાળવવામાં આવે છે. વિદેશસ્થ તપાસો અને ફરાર આરોપીઓના સ્થાને અંગે સહાયની જરૂરિયાત ધરાવતા જનરલ સેક્રેટરિયેટ,

રિજનલ અધિકારીઓ અને અન્ય સભ્ય દેશો માટે એનસીબી નિયુક્ત સંપર્ક બિંદુ છે. તે રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તર વચ્ચે કાર્યકારી કેન્દ્ર અને જોડાણ મંચ તરીકે કાર્ય કરે છે.

આ બાબતમાં કોઈ વિવાદ નથી કે ઇન્ટરપોલના બંધારણની કલમ ૩૨ અનુસાર દરેક સભ્ય દેશ પાસે પોતાના દેશમાં કાર્યસંચાલનના સમન્વય માટે તથા અન્ય સભ્ય દેશો સાથે તેમજ ઇન્ટરપોલના જનરલ સેક્રેટેરિયટ સાથે માહિતી અને આંકડાઓના આદાન-પ્રદાન માટે જવાબદાર એક એન.સી.બી. હોવું આવશ્યક છે.

૪૦. ઇન્ટરપોલનું બંધારણ રાજકીય, સૈનિક, ધાર્મિક અથવા જાતિવિષયક સ્વરૂપના કોઈપણ હસ્તક્ષેપ અથવા પ્રવૃત્તિઓને પ્રતિબંધિત કરે છે. આંતરરાષ્ટ્રીય પોલીસિંગ અંતે સભ્ય રાજ્યના પોલીસ દળોની સમન્વિત કાર્યવાહી પર નિર્ભર રહે છે, જેથી જ્યારે અને જેમ તેવી જરૂરિયાત ઊભી થાય ત્યારે આવશ્યક માહિતી અથવા સેવાઓ પ્રાપ્ત કરી શકાય.

૪૧. વધુમાં, અમે નોંધ પર મુકીએ છીએ કે ઇન્ટરપોલનું બંધારણ મહાસભાના ઠરાવ દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું, એટલે કે એ.જી.-૨૦૦૫-રેસ-૦૫. પ્રારંભમાં તેની સ્થિતિ ગેરસરકારી સંસ્થા (એન.જી.ઓ.) તરીકે નિરીક્ષકની હતી. જાહેર આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદામાં, તેની સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને, ઇન્ટરપોલને પોતાની સ્વતંત્ર કાનૂની વ્યક્તિત્વ ધરાવતી આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થા તરીકે માનવામાં આવે છે. સંસ્થાના નાણાકીય વ્યવસ્થાપન માટેનું યોગદાન

સભ્ય રાજ્યો દ્વારા આપવામાં આવે છે. સભ્ય રાજ્યો મહાસભામાં અનેક પ્રતિનિધિઓ રાખી શકે છે. ઇન્ટરપોલ નોટિસો

૪૨. આંતરરાષ્ટ્રીય નોટિસો જારી કરવાની સંગઠનાત્મક પદ્ધતિ તેના કાર્યનિર્વાહની કટિરૂપ આધારશિલા બને છે. સભ્ય દેશો નોટિસોના માધ્યમથી ગુનાથી સંબંધિત મહત્વપૂર્ણ માહિતી પરસ્પર વહેંચે છે. આવી નોટિસો ગંભીર ગુનાઓ માટે વાંછિત વ્યક્તિઓ, ગુમ થયેલ વ્યક્તિઓ, અજ્ઞાત મૃતદેહો વગેરે અંગે સંબંધિત હોય છે. આવી નોટિસોમાં સંબંધિત વ્યક્તિઓની ઓળખ અંગેની સર્વાંગી વિગતો સામેલ હોય છે, જેમાં શારીરિક વર્ણન, અંગુઠાના નિશાન, વ્યવસાય અને અન્ય તમામ સંબંધિત માહિતી, તેમજ તે ગુનો પણ સામેલ હોય છે જેના માટે તે વ્યક્તિ સામે આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હોય, તે આરોપ કયા કાયદા હેઠળ મૂકવામાં આવ્યો હતો અથવા દોષિત ઠરાવ મેળવવામાં આવ્યો હતો તે કાયદાનો ઉલ્લેખ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. ઇન્ટરપોલ દ્વારા જારી થતી નોટિસો છ પ્રકારની હોય છે – લાલ નોટિસ; પીળી નોટિસ; વાદળી નોટિસ; લીલી નોટિસ; કાળી નોટિસ અને નારંગી નોટિસ. તે ઇન્ટરપોલ-યુનાઇટેડ નેશન્સ વિશેષ નોટિસનો પણ અવકાશ રાખે છે.

૪૩. અહીં અમે માત્ર રેડ અને યેલો નોટિસો વિષે જ સંબંધિત છીએ. રેડ કોર્નર નોટિસ કોઈ ઇચ્છિત વ્યક્તિની કામચલાઉ ધરપકડ મેળવવા માટે જારી કરવામાં આવે છે. જોકે, માત્ર તેનાથી જ ધરપકડના વોરંટ જેવો પ્રભાવ થતો નથી. તે એવી વ્યક્તિઓ માટે જારી કરવામાં આવે છે કે જેમના વિરુદ્ધ કોઈ

રાષ્ટ્રીય અથવા આંતરરાષ્ટ્રીય અદાલતે ધરપકડનો વોરંટ જારી કર્યો હોય. તે પ્રત્યાર્પણ માટે ઇચ્છિત વ્યક્તિને કામચલાઉ અથવા અંતિમ રીતે ધરપકડ કરવા બાબતે જારી કરનાર સત્તાધિકારીની માત્ર એક વિનંતી છે. જોકે, ચેલો નોટિસ ગુમ થયેલી વ્યક્તિને શોધવા માટે અથવા પોતાની ઓળખ આપી શકતા ન હોય એવા લોકોની ઓળખ સ્થાપિત કરવા માટે જારી કરવામાં આવે છે. તે “આંતરરાષ્ટ્રીય ગુમ થયેલ વ્યક્તિ નોટિસ” છે. તે ખાસ કરીને અપ્રાપ્તવયસ્કોને શોધી કાઢવા માટે જારી કરવામાં આવે છે. નોટિસ જારી કરવાની પ્રક્રિયા

જ્ઞ. ઇન્ટરપોલના આર.પી.આઈ. (પોલીસ માહિતીની પ્રક્રિયા અને સંચારને શાસિત કરતાં નિયમો) ના અનુચ્છેદ ૧૦.૫ મુજબની નોટિસ, ગ્રીન અને ઓરેન્જ નોટિસના કેસમાં જેમ થાય છે તેમ, જનરલ સેક્રેટેરિયટ દ્વારા સત્તાધિકૃત એકમની વિનંતિ પર અથવા પોતાની પહેલથી જારી કરી શકાય છે. સામાન્ય રીતે, રેડ અથવા ચેલો નોટિસના રચયિતા એન.સી.બી.ઓ. હોય છે. નોટિસો જારી કરવા અથવા પ્રસારીત કરવા પૂર્વે, ખાસ કરીને એન.સી.બી.ઓ. સિવાયના અન્ય કચેરીઓને, જનરલ સેક્રેટેરિયટે આ બાબતનું મૂલવણું કરવું પડે છે કે સંસ્થાના હેતુઓ અને કાર્યો, માનવ અધિકારોના આદર તથા પોલીસ સહકાર, ઇન્ટરપોલ પોતે અથવા સભ્ય રાજ્યો સામે સંભવિત જોખમો અંગે આવશ્યક સુરક્ષા ઉપાયો ધ્યાનમાં લેતા, તે જારી કરવી આવશ્યક અને યોગ્ય છે કે નહીં. જનરલ એસેમ્બલી દ્વારા જનરલ સેક્રેટેરિયટને સત્તા આપવામાં

આવી છે કે જો કોઈ નોટિસ અસ્થાયી કસ્ટડી માટેની વિનંતીની આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ કરતી ન હોય, તો તેની જારીઆત પર પ્રતિબંધ મૂકી શકે. તેમ છતાં, અમે આ બાબત અભિલેખ પર મૂકવી જ રહી છે કે ઇચ્છિત વ્યક્તિના નિર્દોષતાના અનુમાન અંગેનો ઉલ્લેખ પ્રકાશિત નિયમો અને વિનિયમોનો ભાગ નથી. આ પ્રકારની સ્પષ્ટપણે હાઈલાઈટ કરેલી ચેતવણીઓ માત્ર સંસ્થાની ઇન્ટરનેટ ઉપરની રજૂઆતના અનુરૂપ પૃષ્ઠોમાં જ સમાવેશ પામે છે.

આ વાતનું પુનરુક્તિપૂર્વક ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે કે ઇન્ટરપોલનું જનરલ સચિવાલય નોટિસો અથવા તો પોતાની પહેલ પર, અથવા તો એન.સી.બી. અથવા આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થા અથવા એવી એકમોના વિનંતિ આધારે, જેઓ સાથે ઇન્ટરપોલે વિશેષ કરારો કર્યા છે, પ્રકાશિત કરે છે.

વર્ષ ૨૦૦૮માં એકલા જ ઇન્ટરપોલે ૩૧૨૬ રેડ કોર્નર નોટિસો અને અંદાજે ૩૮૫ ચેલો કોર્નર નોટિસો જારી કરી હતી, આ બાબત નોંધપાત્ર હોવી પણ સંભવ છે.

જપ. આ તબક્કે અમે આ બાબત પણ નોંધપોથીમાં મૂકીએ છીએ કે ભારત સરકાર અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા સરકાર વચ્ચે થયેલ તા. ૧૪મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૯ની પ્રત્યાર્પણ સંધિની કલમ ૧૨, પ્રત્યાર્પણ માટેની વિનંતી રજૂ થાય તે પૂર્વે માંગવામાં આવેલ વ્યક્તિની કામચલાઉ ધરપકડ અંગે છે, જેમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે આવી વિનંતી મોકલવા માટે ઇન્ટરપોલની સુવિધાઓનો ઉપયોગ કરી શકાય. વધુમાં, સંધિની કલમ ૨૧, જેમાં

પરામર્શની જોગવાઈ છે, તેમાં પણ ઇન્ટરપોલની સેવાઓના ઉપયોગનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ઇન્ટરપોલ નોટિસોની બંધનકારક પ્રકૃતિ :

૪૬. ઇન્ટરપોલ દ્વારા જારી કરવામાં આવેલી સૂચનાઓને આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રભાવ ધરાવતા વ્યક્તિગત કેસોમાં વહીવટી નિર્ણયો તરીકે માનવામાં આવતી નથી. તેમની વ્યાખ્યા "આંતરરાષ્ટ્રીય વહીવટી કૃત્ય" તરીકે કરવામાં આવતી નથી. તેમાં નિયમનાત્મક સ્વભાવનો અભાવ છે. તે આંતરરાષ્ટ્રીય ધરપકડ વોરંટનું સ્વરૂપ ધારણ કરતી નથી અને સંબંધિત વ્યક્તિઓને કોઈપણ અન્ય રીતે કાયદેસર રીતે બંધનકારક પણ નથી.

તથાપિ, તેના પ્રાસિકર્તાઓની વધારાની સંખ્યાને કારણે તેઓને માનવ અધિકારો સાથે વિશેષ સંબંધિત વાસ્તવિક લાભ પ્રાપ્ત થાય છે.

વાસ્તવમાં, ઇન્ટરપોલની "રેડ નોટિસો" ઘણીવાર વાસ્તવિક અસરના આંતરરાષ્ટ્રીય ધરપકડ વોરંટ તરીકે કાર્ય કરે છે અને દેશો આવી નોટિસ પ્રાપ્ત થતાં ૪ તરત ૪ વોરંટ જારી કરે છે. તેમ છતાં, તેઓ એવું આ સમજ સાથે કરે છે કે આધારરૂપ પુરાવા સહિત પ્રત્યાર્પણ માટેની વિનંતી રેડ નોટિસના અનુસંધાનમાં વિલંબ વિના આવશે. ત્યારબાદ સંદિગ્ધ વ્યક્તિએ પ્રચલિત પ્રત્યાર્પણ પ્રક્રિયામાંથી પસાર થવું પડે છે. મૂળ વાત એ છે કે "સંદિગ્ધોની ધરપકડ કરવા માટેના વોરંટને તે અધિકારક્ષેત્રમાં કાનૂની સત્તા હોવી આવશ્યક છે જ્યાં સંદિગ્ધ મળી આવે" અને ઇન્ટરપોલની રેડ નોટિસોને આવી સત્તા નથી. તે મુખ્યત્વે પોલીસ એજન્સીઓ વચ્ચે સંચાર સુગમ બનાવવા માટેનું

સાધન છે અને ઇન્ટરપોલ વ્યવસ્થાની સફળતા આજેય સંપૂર્ણપણે સ્વૈચ્છિક સહકાર પર નિર્ભર છે.

તેમ છતાં, તેઓ સંપૂર્ણપણે બાહ્ય અસરો વિહોણા નથી. અનેક રાજ્યો રેડ નોટિસોને કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ માટેની સત્તાવાર વિનંતિ તરીકે માન્યતા આપે છે. તેમ છતાં, આવી વિનંતિથી રાષ્ટ્રીય પોલીસ સત્તાધિકારીઓ માટે કાર્યવાહી કરવી આવશ્યક બનતી નથી અને તે માટે કોઈ કાનૂની આધાર પણ પ્રદાન થતો નથી.

આંતરરાષ્ટ્રીયકરણ સંસ્થામાં સભ્યપદ દ્વારા, જનરલ સેક્રેટરિયેટની દેખરેખ સંબંધિત જોગવાઈ દ્વારા અને માહિતીના આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રભાવની માન્યતા દ્વારા થાય છે.

સફળ શોધનું પરિણામ ઇન્ટરપોલની આગળની કાર્યાત્મક સંડોવણીમાં પણ થતું નથી. સંબંધિત સત્તાધિકારીઓ અથવા જનતાએ સ્થાનિક પોલીસ કચેરીનો સંપર્ક કરવો હોય છે, જે પછી જારી કરનાર સત્તાધિકારી સાથે સંપર્ક સાધે છે અને જરૂરી પગલાં શરૂ કરે છે.

અતએવ, સામાન્ય રીતે સભ્ય રાજ્ય નોટિસ માટે પહેલ કરે છે અને માંગવામાં આવેલ વ્યક્તિને શોધવા અને ધરપકડ કરવા માટે એક અથવા અનેક અન્ય સભ્ય રાજ્યો સાથે સહકાર આપે છે. અસ્તિત્વમાં રહેલી માહિતી માત્ર એક વિશેષ સંચાર માધ્યમ દ્વારા પ્રસારિત કરવામાં આવે છે. ઇન્ટરપોલની ભૂમિકા સેવા એજન્સી જેટલી મર્યાદિત છે. {જુઓ બેટીના શોન્ડોર્ફ-હાઉબોલ્ડ,

આંતરરાષ્ટ્રીય વહીવટી કાયદામાં માહિતીનું વહીવટ – ઇન્ટરપોલનું ઉદાહરણ,
૯ જર્મન એલ.જે. ૧૭૧૯}

સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન (સી.બી.આઈ.)

૪૭. ભારત સરકાર દ્વારા એક વટહુકમ જાહેર કરીને સન ૧૯૪૩માં એક વિશેષ પોલીસ દળની રચના કરવામાં આવી હતી, જેના મુજબ બ્રિટિશ ભારતના કોઈપણ સ્થળે કેન્દ્ર સરકારના વિભાગો સાથે સંબંધિત રીતે થયેલા કેટલાક ગુનાઓની તપાસ કરવાની સત્તા તેમાં નિહિત કરવામાં આવી હતી. ઉક્ત વટહુકમ ૩૦મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૪૬ના રોજ અવસાન પામ્યો. યુદ્ધ સમાપ્ત થયા પછી લાંચ અને ભ્રષ્ટાચારના કેસોનો સામનો કરવાની કેન્દ્ર સરકારને જરૂરિયાત અનુભવાતા, ઉક્ત વટહુકમ રદ કરવામાં આવ્યો અને તેના સ્થાને ૧૯૪૬નો દિલ્હી વિશેષ પોલીસ વટહુકમ લાવવામાં આવ્યો. ડી.એસ.પી.ઈ. અધિનિયમ તે જ વર્ષમાં અસ્તિત્વમાં આવ્યો.

ડી.એસ.પી.ઈ. અધિનિયમ જાહેર થયા પછી, વિશેષ પોલીસ સ્થાપન (એસ.પી.ઈ.)નું અધિપર્યવેક્ષણ ગૃહ વિભાગને સોંપવામાં આવ્યું અને તેના કાર્યોનો વિસ્તાર કરીને ભારત સરકારના તમામ વિભાગોને આવરી લેવામાં આવ્યા. તેનું અધિકારક્ષેત્ર પણ તમામ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો સુધી વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યું. ડી.એસ.પી.ઈ. અધિનિયમે સંબંધિત રાજ્ય સરકારની સંમતિથી તેને રાજ્યો સુધી વિસ્તારવાની જોગવાઈ કરી હતી. દેશની અતિ વિસ્તરતી અર્થવ્યવસ્થાથી ઉદ્ભવતી સમસ્યાઓનો સામનો કરવામાં

એસ.પી.ઈ. સમર્થ નહીં રહે એવી લાગણી થવાને કારણે, ભારત સરકારે તારીખ ૧લી એપ્રિલ, ૧૯૬૩ના ઠરાવ નં ૪/૩૧/૬૧-ટી દ્વારા સ્વીકારેલા ઠરાવના આધારે સી.બી.આઈ.ની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.

પછીથી એસ.પી.ઈ.નું સી.બી.આઈ. સાથે વિલીનીકરણ કરવામાં આવ્યું અને તે તેના એક વિભાગ તરીકે બન્યું. ડી.એસ.પી.ઈ. અધિનિયમની કલમ ૩માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ અનુસાર, કેન્દ્ર સરકાર એવી સૂચનાઓ જારી કરે છે કે જેના દ્વારા સી.બી.આઈ.ને તેની દ્વારા નિર્દિષ્ટ ગુનાઓ બાબતે તપાસ કરવાની સત્તા અપાય છે; તા. ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૯ની સૂચના, એસ.ઓ. ૨૩૦૧ દ્વારા, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૬૩; ૩૬૩એ; ૩૬૫ અને ૩૬૮ સંબંધિત ગુનાઓની તપાસ કરવા માટે સી.બી.આઈ.ને સત્તા આપવામાં આવી હતી.

આ સંધિ-સ્થાને, ડી.એસ.પી.ઈ. અધિનિયમ અંગેની ચર્ચા અનિવાર્ય બને છે.

ડી.એસ.પી.ઈ. અધિનિયમનું શીર્ષક અને પ્રસ્તાવના આ રીતે વાંચાય છે :-

દિલ્હીમાં વિશેષ પોલીસ દળની રચના કરવા, કે જેથી સંઘ પ્રદેશોમાં નિશ્ચિત ગુનાઓની તપાસ કરી શકાય, તથા ઉક્ત દળ પર અધિપ્રભુત્વ અને તેના વહીવટ માટે તથા ઉક્ત ગુનાઓની તપાસ અંગે ઉક્ત દળના સભ્યોની સત્તા અને અધિકારક્ષેત્રને અન્ય વિસ્તારો સુધી વિસ્તૃત કરવા માટે જોગવાઈ કરતો અધિનિયમ.

જ્યારે સંઘ પ્રદેશોમાં નિશ્ચિત ગુનાઓની તપાસ માટે દિલ્હીમાં એક વિશેષ પોલીસ દળની રચના કરવી આવશ્યક છે અને ઉક્ત દળના અધિદર્શન અને વહીવટ માટે તેમજ ઉક્ત ગુનાઓની તપાસ સંબંધે ઉક્ત દળના સભ્યોની સત્તાઓ અને અધિકારક્ષેત્રને અન્ય વિસ્તારો સુધી વિસ્તૃત કરવા માટે જોગવાઈઓ કરવી આવશ્યક છે.

ડી.એસ.પી.ઈ. અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓ કલમ ૨, ૩ અને ૫ છે, જે નીચે મુજબ વાંચે છે:—

૨. વિશેષ પોલીસ સ્થાપનાની રચના અને સત્તાઓ : (૧) પોલીસ અધિનિયમ, ૧૮૬૧ (૧૮૬૧નું ૫) માં જે કંઈ પણ સમાવાયેલ હોય તે છતાં, કેન્દ્ર સરકાર કલમ ૩ હેઠળ સૂચિત ગુનાઓની તપાસ માટે કોઈપણ સંઘ પ્રદેશમાં “દિલ્લી વિશેષ પોલીસ સ્થાપના” તરીકે ઓળખાવા માટે વિશેષ પોલીસ દળની રચના કરી શકશે. (૨) આ બાબતે કેન્દ્ર સરકાર જે આદેશો કરે તેને આધીન રહીને, ઉક્ત પોલીસ સ્થાપનાના સભ્યોને, આવા ગુનાઓની તપાસ તથા એવા ગુનાઓ સાથે સંબંધિત વ્યક્તિઓની ધરપકડના સંબંધમાં, કોઈપણ સંઘ પ્રદેશમાં સર્વત્ર, તે સંઘ પ્રદેશના પોલીસ અધિકારીઓને ત્યાં થયેલા ગુનાઓની તપાસના સંબંધમાં જે તમામ સત્તાઓ, ફરજો, વિશેષાધિકારો અને જવાબદારીઓ હોય છે તે તમામ પ્રાપ્ત રહેશે. (૩) ઉક્ત પોલીસ સ્થાપનાનો ઉપ-નિરિક્ષકના હોદ્દા પર અથવા તેનાથી ઉપરનો કોઈપણ સભ્ય, આ બાબતે કેન્દ્ર સરકાર જે આદેશો કરે તેને આધીન રહીને, તે

સમય માટે જે વિસ્તારમાં હોય તે વિસ્તારમાં આવેલ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીની કોઈપણ સત્તાનો, કોઈપણ સંઘ પ્રદેશમાં, ઉપયોગ કરી શકશે; અને આવી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વેળાએ, ઉપરોક્ત મુજબના આવા કોઈપણ આદેશને આધીન રહીને, તેને તેના સ્ટેશનની હદોમાં એવા અધિકારીના કાર્યો બજાવતા પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી તરીકે માનવામાં આવશે.

૩. વિશેષ પોલીસ સ્થાપના દ્વારા તપાસ કરવામાં આવનારા ગુનાઓ. કેન્દ્રીય સરકાર સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામું પ્રકાશિત કરીને તેવા ગુનાઓ અથવા ગુનાઓના વર્ગો નિર્ધારિત કરી શકે છે, જેઓની તપાસ દિલ્હી વિશેષ પોલીસ સ્થાપના દ્વારા કરવામાં આવવાની હોય.

૫. વિશેષ પોલીસ સ્થાપનાની સત્તાઓ અને અધિકારક્ષેત્રનો અન્ય વિસ્તારોમાં વિસ્તાર : (૧) કેન્દ્ર સરકાર, આદેશ દ્વારા, કલમ ૩ હેઠળની અધિસૂચનામાં નિર્દિષ્ટ કોઈપણ ગુનાઓ અથવા ગુનાઓના વર્ગોની તપાસ માટે, સંઘ પ્રદેશ ન હોય તેવા કોઈપણ રાજ્યના કોઈપણ વિસ્તારમાં (રેલવે વિસ્તારો સહિત) દિલ્હી વિશેષ પોલીસ સ્થાપનાના સભ્યોની સત્તાઓ અને અધિકારક્ષેત્રનો વિસ્તાર કરી શકે છે.

(૨) જ્યારે ઉપકલમ (૧) હેઠળના આદેશ દ્વારા ઉક્ત પોલીસ સ્થાપનાના સભ્યોની સત્તાઓ અને અધિકારક્ષેત્રનો વિસ્તાર આવા કોઈ ક્ષેત્ર સુધી કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેનો કોઈ સભ્ય, આ બાબતમાં કેન્દ્ર સરકાર જે આદેશો કરે

તેને આધિન રહીને, તે ક્ષેત્રમાં પોલીસ અધિકારીના કાર્યો બજાવી શકશે અને આવા કાર્યો બજાવતા વખતે તેને તે ક્ષેત્રના પોલીસ દળનો સભ્ય ગણવામાં આવશે તથા તે પોલીસ દળના પોલીસ અધિકારીને પ્રાપ્ત સત્તાઓ, કાર્યો અને વિશેષાધિકારો તેમાં નિહિત રહેશે અને તે પોલીસ અધિકારી પર આવતી જવાબદારીઓ તેને લાગુ પડશે.

નિઃસંદેહ, ડી.એસ.પી.ઈ. અધિનિયમની કલમ પની દ્રષ્ટિએ, તે હેઠળ સ્થાપિત સત્તાધિકારીની સત્તાઓ સંબંધિત રાજ્યની સંમતિ પ્રાપ્ત થયા પછી કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા વિસ્તૃત કરી શકાય છે, તેમ છતાં અમે નોંધ લઈ શકીએ છીએ કે ભારત સરકારના તા. ૧લી એપ્રિલ, ૧૯૬૩ના ઠરાવના આધારે સી.બી.આઈ.ને સમન્વય, આંતર-રાજ્ય વિષયો તથા ઇન્ટરપોલ સાથે સંબંધિત કાર્યમાં નેશનલ સેન્ટ્રલ બ્યુરો તરીકે ભાગીદારી અંગે તપાસ હાથ ધરવાની સત્તા અપાઈ હતી, જે પરથી એવો પૂર્વાનુમાન થાય છે કે સંબંધિત રાજ્યની સંમતિની આવશ્યકતા નથી.

૪૮. અમે ઉક્ત પ્રશ્નનો ઉદ્દેશ એટલા માટે કર્યો છે કે ડૉ. ધાવન દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોમાંની એક એવી છે કે રાજ્યની સંમતિ વિના, સી.બી.આઈ. અપીલકર્તા પર કોઈ પણ દેખરેખ રાખવા માટે નિર્દેશ આપી શકતી નહોતી અથવા મુંબઈ પોલીસ મારફતે ધરપકડનું વોરંટ અમલમાં મૂકી શકતી નહોતી. જોકે, અમે ઉક્ત પ્રશ્નનો અલગથી વિચાર કરવાનો ઇરાદો રાખીએ છીએ, તેમ છતાં આ તબક્કે અમે બંધારણની સાતમી અનુસૂચિની

યાદી ૧ માં આવેલી સંબંધિત પ્રવેશિકાઓનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ. તે આ મુજબ છે :-

ક. પ્રવેશ ૮ : કેન્દ્રીય અનુસંધાન બ્યુરો.

બ. પ્રવેશ ૧૦ : વિદેશી બાબતો; એવા બધા વિષયો, જે સંઘને કોઈપણ વિદેશી દેશ સાથે સંબંધમાં લાવે છે.

ક. પ્રવેશ ૧૧ : કૂટનીતિક, વાણિજ્યદૂતિય અને વેપાર પ્રતિનિધિત્વ.

ઘ. પ્રવેશ ૧૨ : સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંસ્થા.

ઈ. પ્રવેશ ૧૩ : આંતરરાષ્ટ્રીય પરિષદો, સંઘો તથા અન્ય સંસ્થાઓમાં ભાગીદારી અને ત્યાં લેવામાં આવેલા નિર્ણયોના અમલીકરણ

ફ. પ્રવેશ ૧૪ : વિદેશી દેશો સાથે સંધિઓ અને કરારો કરવામાં આવવા તથા વિદેશી દેશો સાથેની સંધિઓ, કરારો અને પરંપરાઓનું અમલીકરણ.

જી. પ્રવેશ ૧૮ : પ્રત્યાર્પણ

અતે, સંસદની વિધાનસભા વ્યાપક છે અને વિશાળ વ્યાપ્તિ ધરાવતા વિધાનક્ષેત્રને આવરી લે છે. સી.બી.આઈ.ની સંકલન શાખા :

૪૯. સંકલન વિંગ સી.બી.આઈ.નું બિન-તપાસકારી એકમ છે, જે ઇન્ટરપોલ સંબંધિત તથા સી.બી.આઈ.ના સંકલન કાર્યો સંબંધિત સામાન્ય સંકલન અને વહીવટી બાબતોનું કાર્ય સંભાળે છે. તેનું મુખ્ય કર્તવ્ય સી.બી.આઈ.ની શાખાઓ તેમજ અન્ય વિભાગો/ મંત્રાલયો, કાનૂન અમલવારી એજન્સીઓ,

રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ પોલીસ દળો અને વિદેશી પોલીસ/ મિશનો તથા સંસ્થાઓ સાથે, જ્યારે અને જેમ જરૂરી હોય ત્યારે, સંપર્ક સ્થાપિત કરી સંકલન કરવાનું છે. જે મુખ્ય કાર્યો સી.બી.આઈ.ના સંકલન વિંગ દ્વારા સંભાળવામાં આવે છે, તેમાં લુક આઉટ સર્ક્યુલરનાં મામલામાં પ્રાસંગિક કાર્ય આ છે: ભારતમાં તમામ રાજ્ય પોલીસ દળો અને અન્ય કાનૂન અમલવારી એજન્સીઓ પાસે ઇન્ટરપોલ ન્યૂ દિલ્હી મારફતે, ગુનાહિત તપાસો સંભાળવામાં સહાયરૂપ થવા માટે તૈયાર કરાયેલ ઇન્ટરપોલ વૈશ્વિક સંચાર પ્રણાલી (૧- ૨૪/૭) દ્વારા, અન્ય સભ્ય દેશોમાં સ્થિત તેમની સમકક્ષ સંસ્થાઓ સાથે જોડાણ ઉપલબ્ધ છે. સી.બી.આઈ.નું અધિકારક્ષેત્ર

ઇન્ટરપોલ દ્વારા નોટિસ જારી કરવી; વિદેશી અદાલતો દ્વારા ધરપકડનું વોરંટ જારી કરવું તથા તે સંદર્ભે એન.સી.બી. અને સ્થાનિક પોલીસને તે મુજબ કાર્યવાહી કરવાની સત્તા સંબંધિત જોગવાઈઓ માત્ર અધિનિયમમાં જ નહીં, પરંતુ સંબંધિત સંધિ, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા તેમજ તે બાબતમાં કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા જારી કરવામાં આવેલી વિવિધ સૂચનાઓની જોગવાઈઓમાં પણ સમાવિષ્ટ છે.

અધિનિયમ હેઠળની સત્તાઓ

અમે આ વિષયનો બે ભાગોમાં વિચાર કરીશું; એક ધરપકડ પહેલાંનો તબક્કો છે અને બીજો ધરપકડ પછીનો તબક્કો છે.

ધરપકડ પહેલાં

ભાગેડુ ગુનેગારને પકડવાની અથવા તેની તપાસ કરવાની સત્તા, જેમ આપણે અગાઉ અહીં નોંધ્યું છે, અધિનિયમની કલમ ૧૪ ને કલમ ૧૫ સાથે વાંચવાથી પ્રદાન કરવામાં આવી છે. કલમ ૧૪, અનુમોદિત વોરંટ અથવા અસ્થાયી વોરંટ હેઠળ ભાગેડુ ગુનેગારને પકડવાની રીત નિર્ધારિત કરે છે. અધિનિયમની કલમ ૧૪ નીચે મુજબ છે :

૧૪. પ્રમાણીકૃત અને કામચલાઉ વોરંટો. ફરાર અપરાધીને ભારતમાં પ્રમાણીકૃત વોરંટ અથવા કામચલાઉ વોરંટ હેઠળ પકડી શકાય છે.

વિદેશી દેશ દ્વારા હજી સુધી જેના ઉપર વાદવિચારણા થવાની બાકી છે એવા ફરાર ગુનેગારને તથા જે વ્યક્તિ પહેલેથી જ દોષિત ઠરી ચુક્યો છે એવી વ્યક્તિને પકડી પાડવા માટે વોરંટ જારી કરી શકાય છે. ફરાર ગુનેગારને (૧) અનુમોદિત વોરંટ; અને (૨) કામચલાઉ વોરંટ, એમ બે શ્રેણીઓ હેઠળ પકડી શકાય છે. અનુમોદિત વોરંટ એવો વોરંટ છે, જે પ્રથમ તબક્કે એવા વિદેશી દેશ દ્વારા જારી કરવામાં આવ્યો હોય કે જેના સાથે ભારતનો પ્રત્યાર્પણ કરાર છે અને ત્યારબાદ જેને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અનુમોદિત કરવામાં આવ્યો હોય. તેથી, એકવાર વિદેશી દેશ દ્વારા જારી કરાયેલ વોરંટને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અનુમોદન આપવામાં આવે, ત્યારબાદ તે અનુમોદિત વોરંટ બની જાય છે, જેના આધારે કોઈ વ્યક્તિને પકડી પાડવા અને તેને ભારતના કોઈપણ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવા પૂરતી સત્તા પ્રદાન થાય છે. પકડી પાડવાની સત્તામાં તપાસ કરવાની સત્તાનો પણ સમાવેશ થાય છે. કલમ ૧૫ માં "એપ્રિહેન્ડ" શબ્દનો ઉપયોગ

કરવામાં આવ્યો છે, જેનો અર્થ "કોઈ વ્યક્તિને જમ કરવી અથવા કબજામાં લેવી; કાનૂની પ્રક્રિયા હેઠળ ધરપકડ કરવાની અથવા જમ કરવાની ક્રિયા" એવો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે.

અધિનિયમની કલમ ૧૫માં 'સમર્થિત વોરંટ'નું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તે આ મુજબ છે :

૧૫. ફરાર ગુનેગારની પકડ માટેનો સમર્થિત વોરંટ. જ્યાં આ અધ્યાય લાગુ પડે છે એવા કોઈ ૩*[વિદેશી રાજ્ય] માં ફરાર ગુનેગારની પકડ માટે વોરંટ જારી કરવામાં આવ્યો હોય અને એવો ફરાર ગુનેગાર ભારતમાં હોય, અથવા ભારતમાં હોવાનું સંદિગ્ધ માનવામાં આવતું હોય, ત્યાં કેન્દ્રીય સરકાર, જે તે આ બાબતે સંતોષ પામે કે એવો વોરંટ તે જારી કરવાની કાયદેસરની સત્તા ધરાવતા વ્યક્તિ દ્વારા જારી કરવામાં આવ્યો હતો, તો નિર્ધારિત રીત મુજબ એવો વોરંટ સમર્થિત કરી શકે છે, અને તે રીતે સમર્થિત કરાયેલો વોરંટ, વોરંટમાં નામોદ્દેશિત વ્યક્તિને પકડવા અને તેને ભારતના કોઈ દંડાધિકારી સમક્ષ હાજર કરવા માટે પૂરતી સત્તા ગણાશે.

વ્યક્તિની ધરપકડ કરવામાં આવ્યા પછી અનુસરવાની આવશ્યક પ્રક્રિયાઓ.

૫૦. કોઈ વ્યક્તિને તેના પ્રત્યાર્પણના હેતુસર ધરપકડ કરવાની આવશ્યકતા બે શ્રેણીઓમાં આવે છે – (૧) તેવા કિસ્સાઓ જેમાં ભારતનો સંબંધિત દેશ સાથે પ્રત્યાર્પણ સંધિ હોય અને (૨) તેવા કિસ્સાઓ જેમાં આવી કોઈ પ્રત્યાર્પણ સંધિ અસ્તિત્વમાં ન હોય. પ્રથમ શ્રેણીના કિસ્સાઓમાં

અધિનિયમના પ્રકરણ ૩ ની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે. અગાઉ અહીં નોંધ્યા મુજબ, ધરપકડ પોલીસ સત્તાધિકારીઓ દ્વારા અનુમોદિત વોરંટના આધારે કરવામાં આવે છે; ત્યારબાદ કલમ ૧૭ માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસરવાની રહે છે, જેના આધારે ફરાર ગુનેગારને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરવામાં આવે છે. એકવાર મેજિસ્ટ્રેટને સંતોષ થાય કે ફરાર ગુનેગારને તેની સમક્ષ યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત અનુમોદિત વોરંટના આધારે હાજર કરવામાં આવ્યો છે અને જે ગુનો છે તે પ્રત્યાર્પણપાત્ર છે, ત્યારે મેજિસ્ટ્રેટ ફરાર ગુનેગારને કારાવાસમાં મોકલવાનો આદેશ કરશે. ત્યારબાદ કમિટલનું પ્રમાણપત્ર કેન્દ્રીય સરકારને મોકલવામાં આવે છે.

કલમ ૧૭માં એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે જે વ્યક્તિને જેના સમક્ષ હાજર કરવામાં આવે છે, તેના મામલે સમર્થિત વોરંટ યોગ્ય રીતે પ્રમાણીકૃત છે અને જે ગુનાનો તે વ્યક્તિ પર આરોપ મુકાયો હોય અથવા જેના માટે તે વ્યક્તિને પ્રત્યાર્પણ સંબંધિત ગુનામાં દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હોય, તેવા સંજોગોમાં મેજિસ્ટ્રેટે ફરાર ગુનેગારને તેની પરત મોકલવાની રાહ જોવડાવવા માટે કારાગૃહમાં મોકલી આપવો અને તે કમિટલનું પ્રમાણપત્ર તાત્કાલિક કેન્દ્ર સરકારને મોકલવું.

અપીલકર્તાને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૬૩ હેઠળના ગુનાના કૃત્ય માટે પકડી પાડવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવી રહ્યો છે. અમે ઉપર અગાઉ નોંધ્યું છે કે, જો તે શુદ્ધ વૈવાહિક વિવાદ ન હોય, તો તે પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ગુનો છે. સંધિની

શરતો અનુસાર, સી.બી.આઈ. હેતુ અને તાત્પર્ય માટે એન.સી.બી.ની સત્તાનો ઉપયોગ કરે છે અને તેથી તે પોતાની સત્તા ઇન્ટરપોલ પાસેથી જ પ્રાપ્ત કરે છે.

સી.બી.આઈ. આ રીતે ભારતમાં ઇન્ટરપોલની નિયુક્ત સંસ્થા છે અને વોરંટોનું અનુમોદન કરવું સંધિના અમલીકરણ માટેની પ્રક્રિયાનો આવશ્યક અંગ છે.

ગૃહ મંત્રાલયે તા. ૧૮મી માર્ચ, ૧૯૪૯ના પરિપત્ર પત્ર દ્વારા તમામ રાજ્ય સરકારો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને ભારત માટે આઈ.સી.પી.ઓ.- ઇન્ટરપોલના રાષ્ટ્રીય કેન્દ્રીય બ્યુરો તરીકે ઇન્ટેલિજન્સ બ્યુરોની સ્થાપના કરવામાં આવી હોવાનું નક્કી કર્યું હતું. તા. ૧૭મી ઓક્ટોબર, ૧૯૬૬ના પરિપત્ર પત્રના આધારે આઈ.સી.પી.ઓ.-ઇન્ટરપોલ સાથે પત્રવ્યવહાર કરવા માટે ભારતના પ્રતિનિધિ તરીકે સી.બી.આઈ.ની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.

અમે અગાઉ અહીં નોંધ્યું છે કે તા. ૧લી એપ્રિલ, ૧૯૬૩ના એક ઠરાવ દ્વારા ભારત સરકારે સી.બી.આઈ.ને એસ.પી.ઈ.ના ઇન્ટેલિજન્સ બ્યુરો દ્વારા સંભાળવામાં આવતા ગુનાઓની તપાસ કરવાની સત્તાઓ અને ઇન્ટરપોલ સાથે સંબંધિત કાર્યમાં એન.સી.બી. તરીકે ભાગ લેવા માટે સત્તાઓ પ્રદાન કરી હતી. આ બાબત નોંધપાત્ર છે કે સી.બી.આઈ. પોતાની વેબસાઈટ પર દર્શાવે છે કે તે પ્રત્યાર્પણ તથા ઇન્ટરપોલ નોટિસોની જારી પ્રક્રિયા સંબંધિત તમામ નટપટિઓ સંભાળે છે।

પ૧. અમે આ આધારે આગળ વધ્યા છીએ કે સી.બી.આઈ. તથા તેની પ્રતિનિયુક્ત સત્તા, એટલે કે, રાજ્ય પોલીસને કોઈ વ્યક્તિને નજર હેઠળ

રાખવાની; વિદેશી દેશ દ્વારા જારી કરાયેલા ધરપકડ વોરંટ અને રેડ કોર્નર નોટિસના અનુસંધાનમાં તેની ધરપકડ કરવાની સત્તા પૂર્ણ છે. તેવી જ રીતે, ચેલો નોટિસના અનુસંધાનમાં ગુમ થયેલી વ્યક્તિને શોધી કાઢવાની સત્તા પણ પૂર્ણ છે.

તેમ છતાં, વોરંટ પર અનુમોદન કરવું આવશ્યક છે કે નહીં તે અંગેનો પ્રશ્ન, અથવા રેડ કોર્નર નોટિસનો ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળ વ્યક્તિના મૂળભૂત અધિકાર તેમજ તેના ગોપનીયતાના અધિકાર અને પ્રતિષ્ઠાહાનિ સંદર્ભે શું પ્રભાવ થાય છે, તે યોગ્ય તબક્કે વિચારવામાં આવશે.

ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા હેઠળની સત્તાઓ

પર. અમે કસ્ટડી પછીની કાર્યવાહી નક્કી કરતી ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કેટલીક જોગવાઈઓનો પણ ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ.

તથાપિ, તેમાં કોઈ શંકા બહાર છે કે વ્યક્તિને ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ સી.બી.આઈ. અથવા પોલીસ અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવે છે, ભલે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૧(૧)(જી) મુજબ કોઈ વોરંટ જારી કરવામાં આવ્યો ન હોય. તેમાં પૂર્વધારણા એવી છે કે પોલીસ અધિકારી વ્યક્તિને ધરપકડ કરવા બાબતે સંતોષ પામ્યો હોય, જો તે વ્યક્તિ ભારતની બહાર કોઈ સ્થળે કરાયેલ એવા કોઈ કૃત્યમાં સંકળાયેલ હોય, અથવા જેના વિરુદ્ધ વાજબી ફરિયાદ કરવામાં આવી હોય, અથવા જેના સંબંધમાં વિશ્વસનીય માહિતી પ્રાપ્ત થઈ હોય, જે કૃત્ય જો ભારતમાં કરવામાં આવ્યું હોત

તો ગુના તરીકે દંડનીય બનત, અને જેના માટે તે પ્રત્યાર્પણ સંબંધિત કોઈ કાયદા હેઠળ, અથવા અન્યથા, ભારતમાં પકડવામાં આવવા અથવા કસ્ટડીમાં રાખવા માટે જવાબદાર હોય.

તથાપિ, સી.બી.આઈ.ની વેબસાઈટમાં જણાવાયું છે કે, કલમ ૪૧(૧)(જી) હેઠળ કોઈ કાર્યવાહી કરવામાં આવે તેવી સ્થિતિમાં, નિર્ણય લેવા માટે અથવા અન્યથા ભારત સરકારને આગળ મોકલવા હેતુથી તે બાબત તાત્કાલિક ઇન્ટરપોલ વિંગને મોકલવી આવશ્યક છે.

ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના અનુસંધાને, કેન્દ્રીય સરકારની મંજૂરી આવશ્યક માનવામાં આવી છે. તેમ છતાં, અમે નોંધ પર મૂકી શકીએ કે, કડક અર્થઘટન કરતાં, પ્રત્યાર્પણ સંબંધિત મામલામાં સંહિતાની કલમ ૪૧(જી) નો કોઈ પ્રયોગ લાગુ ન પણ પડી શકે. આ સ્પષ્ટ કરવાનું ઇચ્છવામાં આવે છે કે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૪૧(જી) સ્પષ્ટપણે “પ્રત્યાર્પણ સંબંધિત કોઈપણ કાયદા” હેઠળ ધરપકડ કરવા માટે પોલીસની સત્તાનો વિચાર કરે છે અને તે દ્વારા પ્રત્યાર્પણ અધિનિયમની જોગવાઈઓને આધીન રહી સત્તાનો ઉપયોગ કરવાનું અવલોકિત કરે છે. તેથી, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની જોગવાઈઓ અધિનિયમની જોગવાઈઓને આધીન છે. સી.બી.આઈ. અને રાજ્ય પોલીસની સત્તાની મર્યાદા

પૃ. ૨૯ કોર્નર નોટિસમાં સીબીઆઈનું અધિકારક્ષેત્ર

૨૩મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૮ના રોજ સી.બી.આઈ. દ્વારા દાખલ કરાયેલ તેના સોગંદનામામાં નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું :-

"૩(એ) જવાબી પ્રતિવાદી, જે ઇન્ટરપોલ, નવી દિલ્હી (સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન) નો કાર્યકર્તા છે, રજૂ કરે છે કે તે ઇન્ટરપોલ સચિવાલય જનરલ, ફ્રાન્સ, ઇન્ટરપોલના સભ્ય દેશો તથા ભારતની વિવિધ કાયદા અમલવારી એજન્સીઓ વચ્ચે સમન્વયક કડી તરીકે કાર્ય કરે છે.

(બી) વાંછિત ફરાર આરોપીની સ્થળસ્થિતિ અને તેની ધરપકડ અંગે, જવાબદાર પ્રતિવાદીની ભૂમિકા એ છે કે ઇન્ટરપોલ સચિવાલય જનરલ દ્વારા કોઈપણ સભ્ય દેશની વિનંતિ પર જારી કરવામાં આવેલી રેડ કોર્નર નોટિસનું ભારતમાં પ્રસારણ કરવું.

(સી) પોતાના દેશમાંથી બહાર નીકળી ગયેલો હોઈ શકે એવો ફરાર ગુનેગાર શોધવા માટે, સક્ષમ ન્યાયિક સત્તાધિકારી દ્વારા જારી કરાયેલા ધરપકડ વોરંટના આધારે ફ્રાંસના લિયોન ખાતે આવેલ આઈ.પી.એસ.જી. (ઇન્ટરપોલ સચિવાલય જનરલ) મારફતે ઇન્ટરપોલની રેડ કોર્નર નોટિસ જારી કરવામાં આવે છે. રેડ કોર્નર નોટિસ વિવિધ દેશોના ઇમિગ્રેશન/સરહદ નિયંત્રણ સત્તાધિકારીઓને મોકલવામાં આવે છે, જે તેમના સ્થાનિક કાયદાના પ્રાવધાનો અનુસાર એવા વ્યક્તિને કસ્ટડી કરી શકે છે/ઓળખી શકે છે અને આગળની આવશ્યક કાર્યવાહી માટે વિનંતી કરનાર દેશ તથા સંબંધિત સત્તાધિકારીઓને જાણ કરી શકે છે. સ્થાનિક કાનૂની પ્રાવધાનો દેશે દેશે ભિન્ન હોય છે અને જ્યાં

કેટલાક દેશોએ રેડ કોર્નર નોટિસને કાનૂની માન્યતા આપી છે, ત્યાં કેટલાક દેશો એવી માન્યતા આપતા નથી. રેડ કોર્નર નોટિસના આધારે ફરાર વ્યક્તિનું સ્થાન જાણવા મળે ત્યારબાદ, સંબંધિત કાયદો અમલીકરણ એજન્સીએ રાજદ્વારી માર્ગોથી સંબંધિત દેશને તાત્કાલિક ધરપકડ માટેની વિનંતી મોકલવાની રહે છે અને ત્યારબાદ પ્રત્યાર્પણ માટેની વિનંતી, જે સાથે તમામ આવશ્યક દસ્તાવેજો યોગ્ય રીતે જોડાયેલા હોય, મોકલવાની રહે છે. વિનંતી કરનાર દેશ દેશનિકાલ માટેની વિનંતી પણ કરી શકે છે.

(ડી) રેડ કોર્નર નોટિસ સક્ષમ ન્યાયિક સત્તાધિકારી દ્વારા જારી કરાયેલા ધરપકડ વોરંટના આધાર પર હોય છે, જે કોઈપણ સભ્ય દેશની કાયદા અમલવારી એજન્સીને ફરાર ગુનેગારની ધરપકડ અંગે અનુગામી કાર્યવાહી કરવાની સત્તા આપે છે.

(ઈ) અન્ય દેશોના નેશનલ સેન્ટ્રલ બ્યુરો (ઈન્ટરપોલના સભ્ય દેશો) પણ તેમના વોન્ટેડ વિષયક વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ રેડ કોર્નર નોટિસ જારી કરવા માટે આઈપીએસજીને વિનંતી કરે છે અને બધા સભ્ય દેશો પોતાના પ્રચલિત કાયદા અનુસાર તેમની શોધખોળ, ધરપકડ અને પ્રત્યાર્પણ/દેશનિકાલ માટે કાર્યવાહી કરે છે.

(એફ) એ જ રીતે ઈન્ટરપોલ જનરલ સચિવાલય ગુમ થયેલ વ્યક્તિઓ, ઘણી વખત સગીરો,ને શોધવામાં સહાય કરવા માટે અથવા પોતાની ઓળખ આપી

શકતા ન હોય તેવી વ્યક્તિઓની ઓળખ સ્થાપિત કરવામાં સહાય કરવા માટે 'ચેલો નોટિસ' પ્રસિદ્ધ કરે છે.

(જી) એક વ્યક્તિને રેડ કોર્નર નોટિસના અનુસંધાને કસ્ટડીમાં લેવામાં આવે પછી, તેને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે છે અને ત્યારબાદ પ્રત્યાર્પણ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની જોગવાઈઓ અનુસાર આગળની કાર્યવાહી કરવામાં આવે છે."

પૃ. પ્રશ્ન એ છે કે રેડ કોર્નર નોટિસના પરિણામો ભારતના સંવિધાનની કલમો ૧૪, ૧૯ અને ૨૧ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં નાગરિકની નાગરિક સ્વતંત્રતાનું ઉલ્લંઘન કરે છે કે કેમ. જોકે, તે વિષય પર પ્રવર્તતા પહેલાં, અમે સંઘની કાર્યકારી સત્તાઓનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ. ઇન્ટરપોલની વિનંતિ પર ભારત સંઘ દ્વારા વિદેશ મંત્રાલય અથવા સી.બી.આઈ. મારફતે લેવાતી કોઈપણ કાર્યવાહી, સંવિધાનની કલમ ૭૩માં સમાવિષ્ટ તેની કાર્યકારી સત્તાના ક્ષેત્રમાં આવે છે. અમે અગાઉ સંવિધાનની સાતમી અનુસૂચિની ચાદી - ૧ની પ્રવેશ નં ૮, ૧૦ થી ૧૪ અને ૧૮ જેવા વિધાન ચાદીના સંબંધિત પ્રવેશોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. અમે આ પછી નોંધ કરી શકીએ કે ફોજદારી કાનૂન સંબંધિત બાબતો અંગે સમવર્તી ચાદીમાં પ્રવેશ નં ૧ અને ૨ હેઠળ તેની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, જે આ પ્રમાણે છે:-

"૧. ફોજદારી કાયદો, જેમાં આ સંવિધાનના પ્રારંભ સમયે ભારતીય દંડ સંહિતામાં સમાવિષ્ટ તમામ વિષયોનો સમાવેશ થાય છે, પરંતુ ચાદી ૧ અથવા

યાદી ૨ માં નિર્દિષ્ટ કોઈપણ વિષય સંબંધિત કાયદાઓ વિરુદ્ધના ગુનાઓનો સમાવેશ થતો નથી અને નાગરિક સત્તાને સહાયરૂપ થવા માટે નૌકાદળ, સૈન્યદળ અથવા વાયુદળ અથવા સંઘના અન્ય કોઈપણ સશસ્ત્ર દળોના ઉપયોગનો પણ સમાવેશ થતો નથી.

૨. ફોજદારી પ્રક્રિયા, જેમાં આ સંવિધાનના પ્રારંભ સમયે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતામાં સમાવેશ પામેલ તમામ બાબતોનો સમાવેશ થાય છે."

નિર્વિવાદ રીતે કેન્દ્ર સરકારને સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૨ ની પ્રવેશિકા ૨ માં આવતી પોલીસ બાબતે કોઈ અધિકારક્ષેત્ર નથી. તેમાં રેલવે અને ગામ પોલીસનો સમાવેશ થાય છે, પરંતુ યાદી ૧ ની પ્રવેશિકા ૨એની જોગવાઈઓને આધીન છે, જે નીચે મુજબ છે :—

૨એ. નાગરિક સત્તાને સહાયરૂપ થવા માટે કોઈપણ રાજ્યમાં સંઘના કોઈપણ સશસ્ત્ર દળની અથવા સંઘના નિયંત્રણ હેઠળની કોઈપણ અન્ય દળની અથવા તેની કોઈપણ ટુકડી અથવા એકમની તૈનાતી; આવી તૈનાતી દરમિયાન આવા દળોના સભ્યોની સત્તાઓ, અધિકારક્ષેત્ર, વિશેષાધિકારો અને જવાબદારીઓ.

૫૫. શું આ સંઘવાદના સિદ્ધાંતનું ઉલ્લંઘન કરે છે, એ જ પ્રશ્ન છે —

કેન્દ્ર સરકારની રાજ્યની સરખામણીએ સત્તા બે શ્રેણીમાં છે.

કોઈ રાજ્યમાં આચરાયેલા કોઈપણ ગુનાના સંદર્ભમાં રાજ્યની પોલીસ સત્તા રાજ્યની વિધાનકારી સક્ષમતાની અંદર આવે છે. રાજ્ય માત્ર ત્યારે જ કેટલીક

અતિભૌગોલિક અધિકારક્ષેત્ર સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકે, જ્યારે ગુનાનો એક ભાગ તે રાજ્યમાં અને બીજો ભાગ અન્ય કોઈ રાજ્ય અથવા અન્ય કેટલાંક રાજ્યોમાં આચરાયો હોય. આવી સ્થિતિમાં, કોઈ રાજ્યમાં આચરાયેલા ગુનાના તે ભાગ અંગે તપાસ શરૂ કરતાં પહેલાં, રાજ્યએ સંબંધિત રાજ્યની સંમતિ લઈને આગળ વધવું પડે અથવા અન્ય રાજ્યની પોલીસ સાથે કાર્ય કરવું આવશ્યક બને. કોઈ મુદ્દાની તપાસ અંગે તેની અધિકારક્ષેત્ર સીમિત છે. બંધારણની સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧ માં સમાવિષ્ટ વિવિધ પ્રવેશિકાઓને ધ્યાનમાં રાખતાં, કોઈ રાજ્યમાં આચરાયેલા મામલાની તપાસના વિષયમાં કેન્દ્રીય સરકારનું અધિકારક્ષેત્ર બાકાત છે તે બાબતે કણમાત્ર શંકા રહી શકતી નથી.

૫૬. ભારતમાંથી કોઈપણ અન્ય વિદેશી દેશમાં ફરાર ગુનેગારનું પ્રત્યાર્પણ, તે દેશ સાથે કોઈ સંધિ કરવામાં આવી છે કે નહીં તે હકીકતને અવગણીને, સંપૂર્ણપણે કેન્દ્ર સરકારના વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્રમાં આવે છે. ભારતમાંથી કોઈ વ્યક્તિનું અન્ય કોઈ વિદેશી દેશમાં પ્રત્યાર્પણ સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા અધિનિયમ, એટલે કે અધિનિયમ, હેઠળ આવરી લેવાયેલું છે. ઈન્ટરપોલના બંધારણને, સમયાંતરે સી.બી.આઈ. દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલા ઠરાવો સાથે સંબંધિત રીતે ધ્યાનમાં રાખતાં, રેડ કોર્નર નોટિસને સ્વયંપ્રમાણે સક્ષમ અદાલત દ્વારા જારી થયેલા ધરપકડ વોરંટનો દરજ્જો પ્રાપ્ત થતો નથી. તે માત્ર જારી કરનાર સત્તાધિકારી દ્વારા તેના પર નજર રાખવા અને પ્રત્યાર્પણ માટે

વાંછિત વ્યક્તિને કામચલાઉ અથવા અંતિમ રીતે ધરપકડ કરવા બાબતની વિનંતિ માત્ર છે. અધિનિયમ અને સંધિના ઉપબંધોને અમલમાં મૂકવા જરૂરી છે. જ્યારે પણ ઈન્ટરપોલ તરફથી વિનંતિ પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે સત્તાધિકારીએ કેન્દ્ર સરકારની તરફથી કાર્ય કરવું ફરજિયાત છે. ઈન્ટરપોલ સભ્ય રાજ્યો દ્વારા એન.સી.બી.ઓ.ની રચનાની જોગવાઈ કરે છે. તમામ સભ્યો માટે એન.સી.બી.ઓ.ની રચના કરવી આવશ્યક છે, જે પ્રાપ્ત થયેલી કોઈપણ વિનંતિના પ્રસંગે સભ્ય રાજ્યોની અંદર અને/અથવા ઈન્ટરપોલ સાથે કાર્યપ્રણાલીના સંકલન માટે ઈન્ટરપોલના ઉપબંધોના અર્થમાં સત્તાધિકારી હોવી જોઈએ. ગુમ થયેલ વ્યક્તિનું સ્થાન શોધવું અને/અથવા ફરાર ગુનેગારના અસ્તિત્વસ્થાનનો પત્તો લગાવવો સરળ કાર્ય નથી. ઈન્ટરપોલના શબ્દપ્રયોગોના અર્થમાં આવેલ સત્તાધિકારીએ રાજ્ય પોલીસના સહકારથી કાર્ય કરવું આવશ્યક છે. તે હેતુ માટે તેને એકથી વધુ રાજ્યોને વિનંતિ કરવી પડી શકે. ગુમ થયેલ વ્યક્તિ અથવા ફરાર ગુનેગાર એક રાજ્યમાંથી બીજા રાજ્યમાં જઈ શકે. એવા પ્રસંગે એક માત્ર રાજ્ય માટે ગુમ થયેલ વ્યક્તિ અથવા ફરાર ગુનેગારનો પત્તો લગાવવો શક્ય નથી.

૫૭. ડી.એસ.પી.ઈ. અધિનિયમ હેઠળ સી.બી.આઈ.ની રચના કરવામાં આવી હોવા છતાં, તેના કાર્યો બહુવિધ છે. તે જોગવાઈઓ અનુસાર, વિશેષ કરીને ડી.એસ.પી.ઈ. અધિનિયમની કલમ ૩ અને પના અનુસંધાને કાર્ય કરતી વખતે, તે તપાસ અધિકારી તરીકે કાર્ય કરે છે. આ અધિનિયમમાં

અધિનિયમમાં નિર્દિષ્ટ સ્વરૂપના ગુનાઓ અથવા સમયાંતરે જારી કરવામાં આવતી વિવિધ જાહેર સૂચનાઓમાં નિર્દિષ્ટ ગુનાઓના આચરણનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ડી.એસ.પી.ઈ. અધિનિયમની કલમ ૩ અનુસાર પ્રથમ માહિતી અહેવાલો નોંધવા આવશ્યક છે. તે હેતુ માટે, સમગ્ર ભારતમાં અનેક શાખાઓ ધરાવતી સી.બી.આઈ., ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૫૪ના અર્થમાં પોલીસ સ્ટેશનના ઈન્ચાર્જ અધિકારી સમાન છે. ડી.એસ.પી.ઈ. અધિનિયમમાં નિર્દિષ્ટ સત્તાધિકારી, એટલે કે સી.બી.આઈ.ના સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ઓફ પોલીસ, કોઈપણ તપાસ હાથ ધરવા હકદાર અધિકારી છે. માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે કોઈ રાજ્યમાં થયેલા ગુના અંગે તપાસ હાથ ધરવામાં આવે અને તે ભારતીય પ્રદેશમાં અથવા કેન્દ્ર સરકારના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રની અંદર ન હોય, ત્યારે સંબંધિત રાજ્યની સંમતિ મેળવવી આવશ્યક બને છે.

૫૮. અમે આ બાબત સાથે સંબંધિત નથી, કારણ કે અમારા માટે આ નિર્ધારિત કરવું આવશ્યક નથી કે દેશની ઉચ્ચ અદાલતો દ્વારા સી.બી.આઈ. પાસે તપાસ કરાવવાનો નિર્દેશ આપવો અનુમત્ય છે કે નહીં. કાયદો જેમ હાલ અસ્તિત્વમાં છે, તે મુજબ અમે નોંધ પર મૂકીએ છીએ કે ઉચ્ચ અદાલતો દ્વારા આવા નિર્દેશો આપવું અનુમત્ય છે.

૫૯. સી.બી.આઈ.ને ભજવવાની જુદી જુદી ભૂમિકાઓ છે. જ્યારે તે એન.સી.બી. તરીકે કાર્ય કરે છે, ત્યારે સી.બી.આઈ.ના એક વિભાગ તરીકે, તે સંધિ હેઠળ કાર્ય કરે છે. તે ઇન્ટરપોલના બંધારણની શરતો અનુસાર કાર્ય કરે

છે. તે કેન્દ્રીય સરકારના એક પ્રાધિકરણ તરીકે કાર્ય કરે છે. આવા કાર્યના કારણે તે તપાસ ચલાવતી નથી, જોકે તે માટે તે અધિકૃત છે. તે એન.સી.બી. તરીકે કાર્ય કરે છે, જેને ઇન્ટરપોલ અને/અથવા વિદેશી દેશ પાસેથી પ્રાપ્ત વિનંતીને અમલમાં મૂકવાની હોય છે. જ્યારે તે આવું કરે છે, ત્યારે નિર્વિવાદ રીતે તેને પોતાનું મન લગાવી વિચાર કરવો પડે છે. તે કોઈપણ કાર્યવાહી માત્ર એટલા માટે જ કરી શકે છે કે તે કાયદેસર રીતે કરવાની અનુમતિ હોય. તે સંપૂર્ણ સ્વૈરિછક વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ કરતી નથી. જો તે માટેનો કેસ બન્યો હોય, જેમાં આ પ્રશ્ન પણ સમાવેશ થાય છે કે શું કોઈ પ્રત્યાર્પણલાયક ગુનો બન્યો છે કે નહીં, તો તેને કાર્ય કરવું પડે છે. ઉપરોક્ત હેતુ માટે તે ડી.એસ.પી.ઈ. અધિનિયમની ચાર દિવાલોની અંદર આવેલી એજન્સી તરીકે કાર્ય કરતી નથી. તે, ફરીથી કહેવું પુનરુક્તિ થશે, કેન્દ્રીય સરકારના એક પ્રાધિકરણ તરીકે કાર્ય કરે છે.

૬૦. તેથી, ડી.એસ.પી.ઈ. અધિનિયમની કલમ પની જોગવાઈઓ તથા આ અદાલતના કેટલાક નિર્ણયોનો વિચાર કરતાં, તેની સત્તાઓ પરની મર્યાદા આ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં કોઈપણ રીતે લાગુ પડે છે એવું અમારા મત અનુસાર કહી શકાય તેમ નથી.

૬૧. તેથી, સી.બી.આઈ. ઇન્ટરપોલ દ્વારા કરવામાં આવેલી વિનંતિ સંબંધે આયોજન અને સમન્વય કરવાનો હકદાર છે. તેને અનુમોદિત વોરન્ટ મેળવવો પડી શકે છે. અધિનિયમની કલમ ૩૪બીના અથ માં તેને કામચલાઉ વોરન્ટ

આપવો પડી શકે છે. અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળની દેખરેખ માત્ર તે કારણસર, ગોપનીયતાના અધિકાર સહિતના વ્યક્તિગત અથવા ખાનગી અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરતી હોવું જરૂરી નથી.

૬૨. ગોપનીયતાનો અધિકાર ભારતના બંધારણની કલમ ૨૧ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં અથવા અન્યથા, મૂળભૂત અધિકાર તરીકે સ્પષ્ટપણે સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યો નથી. તેમ છતાં, ખરક સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. એન્ડ અર્ધર્સ [(૧૯૬૪)૧ એસસીઆર ૩૩૨] માં આ અદાલતે કરેલી વિસ્તૃત વ્યાખ્યાના પરિણામે, તેને ‘વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્ય’નો અનિવાર્ય ઘટક માનવામાં આવ્યો હતો. જોકે, ગોવિંદ વિ. સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ [(૧૯૭૫)૨ એસસીસી ૧૪૮] માં, મધ્ય પ્રદેશ પોલીસ નિયમો, જે દેખરેખ સંબંધિત હતા, તેના સંદર્ભમાં ગોપનીયતાના અધિકારના પ્રશ્ન પર વિસ્તૃત દૃષ્ટિકોણ અપનાવી આ અદાલતે મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે ઉક્ત નિયમન “કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા”નું ઉલ્લંઘન કરતું નથી. તેમ છતાં, કલમ ૧૯(એ), (ડી) અને ૨૧માંથી ઉત્પન્ન થતો મર્યાદિત ગોપનીયતાનો મૂળભૂત અધિકાર માન્ય રાખવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ તે સર્વથા નિરંકુશ નથી અને તેથી કલમ ૧૯ની ઉપકલમ (પ) મુજબ તેના પર વાજબી પ્રતિબંધો મૂકી શકાય તેમ હોવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. મેથ્યુ, જે. એ જણાવ્યું હતું :

કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં ખાનગીપણાનો અધિકાર અનિવાર્ય રીતે દરેક પ્રકરણના આધારે વિકાસની પ્રક્રિયામાંથી પસાર થવાનો રહેશે. તેથી, ભલે એવું માન્ય

રાખીએ કે વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાનો અધિકાર, ભારતના સમગ્ર પ્રદેશમાં મુક્તપણે અવરજવર કરવાનો અધિકાર અને વક્તવ્ય સ્વાતંત્ર્ય મળીને તેમાંથી ઉપજતા એક સ્વતંત્ર ખાનગીપણાના અધિકારનું સર્જન કરે છે, જેને મૂળભૂત અધિકાર તરીકે વર્ણવી શકાય, તથાપિ અમને એવું લાગતું નથી કે એવો અધિકાર પરિપૂર્ણ છે.

તેથી પણ, કાયદાનો વિકાસ આ અદાલતે આર. રાજગોપાલ વિ. તમિલ નાડુ રાજ્ય, ૧૯૯૫(૧) આર.આર.આર. ૩૫૨ : [(૧૯૯૪)૬ એસ.સી.સી. ૬૩૨] માં કર્યો હતો.

૬૩. કાયદાનું સિદ્ધાંત પીપલ્સ યુનિયન ફોર સિવિલ લિબર્ટીઝ (પીયુસીએલ) વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, ૧૯૯૭(૧) આર.સી.આર. (સિવિલ) ૭૨૦ : [(૧૯૯૭)૧ એસ.સી.સી. ૩૦૧] માં નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં એમ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું :

અતેએવ, એ ઠરાવમાં અમને કોઈ સંકોચ નથી કે ગોપનીયતાનો અધિકાર બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળ સંરક્ષિત "જીવન" અને "વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા" ના અધિકારનો એક ભાગ છે. એકવાર કોઈ નિર્ધારિત મામલામાં તથ્યો ગોપનીયતાના અધિકારનું નિર્માણ કરે, ત્યારે અનુચ્છેદ ૨૧ લાગુ પડે છે. જણાવેલ અધિકારને "કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા અનુસાર સિવાય" મર્યાદિત કરી શકાય નહીં.

મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. મધુકર નારાયણ મરડીકર, ૧૯૯૧(૧) આર.સી.આર. (ક્રિમિનલ) ૫૭૯ : ૧૯૯૧(૧) એસ.સી.ટી. ૧૦૨ : [(૧૯૯૧)૧ એસ.સી.સી. ૫૭], માં, આ અદાલતે એક વેશ્યાના ગોપનીયતાના અધિકારનું કસ્ટડી કર્યું હતું. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે સહેલાઈથી સફ્ફુલાચ્યૂત ગણાતી સ્ત્રી પણ પોતાની ગોપનીયતાની હકદાર છે અને કોઈપણ વ્યક્તિ તેને જ્યારે અને જેમ ગમે ત્યારે તેની ગોપનીયતામાં હસ્તક્ષેપ કરી શકતી નથી.

૬૪. આ કેસમાં, અપીલકર્તા તથા તેમની પુત્રી ક્યાં છે તે અંગેની માહિતી આપવા સિવાય, અન્ય કોઈ કાર્યવાહી કરવામાં આવી નહોતી.

૬૫. ઉપરોક્ત પરિપ્રેક્ષ્યમાં, અમે આ અદાલતના મલક સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ પી એન્ડ એચ [(૧૯૮૧)૧ એસસીસી ૪૨૦] ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ. આ કેસમાં અરજદારોએ પંજાબ પોલીસ નિયમો હેઠળ તેમના અધિકારક્ષેત્રના પોલીસ સ્ટેશન દ્વારા જાળવવામાં આવતા નજર રાખવાના રજિસ્ટરમાંથી તેમના નામ દૂર કરવા માંગતી અરજી દાખલ કરી હતી. આ અદાલતે, પંજાબ પોલીસના અધિકારક્ષેત્રને યથાવત રાખતાં, દેખરેખ રાખવાની પદ્ધતિ અંગે અવલોકનો કર્યા હતા.

૬૬. આ કેસે પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે સી.બી.આઈ. અને પોલીસ સત્તાધિકારીઓ દ્વારા દેખરેખની પ્રવૃત્તિઓના અમલીકરણ સંબંધિત કેટલીક અસ્પષ્ટ બાબતો પર ભારે ભાર મૂક્યો હતો. માલક સિંહ (ઉપરોક્ત) મામલે આ અદાલતે સ્પષ્ટપણે એવો વિચાર વ્યક્ત કર્યો હતો કે પોલીસ દ્વારા જે

નિયમો હેઠળ દેખરેખ રાખવામાં આવે છે, તે નિયમોના અનુસરણમાં દેખરેખ રાખવામાં આવે. તેમ છતાં, રેડ કોર્નર અથવા ચેલો કોર્નર નોટિસના અનુસરણમાં હાથ ધરાતી દેખરેખ અંગે આવા કોઈ માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો નક્કી કરવામાં આવ્યા નથી. અમારી દૃષ્ટિએ, કેન્દ્ર સરકાર અને વિશેષ કરીને વિદેશ મંત્રાલયે આ બાબતમાં યોગ્ય માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો ઘડવા જોઈએ. નિર્વિવાદ રીતે, આ હાલના કેસમાં અપીલકર્તા વિરુદ્ધ રેડ કોર્નર નોટિસના આધારે આગળની કાર્યવાહી કરવામાં આવી નથી અને કરી પણ શકાઈ હોત નહીં.

૬૭. વકીલમંડળમાં આ બાબત સ્વીકારવામાં આવી છે કે નાગરિકના પ્રત્યાર્પણ માટેની કાર્યવાહી અધિનિયમની જોગવાઈઓના અનુસંધાને નિર્ધારિત પૂર્વશરતો પૂર્ણ થાય તે શરતે આરંભી શકાય. અધિનિયમ મુજબ વિદેશી દેશ દ્વારા વિનંતી કરવામાં આવવી આવશ્યક છે, ભલે તેના સાથે સંધિ કરવામાં આવી હોય કે ન હોય. આવી કોઈ વિનંતીના અભાવે કોઈ કાર્યવાહી આરંભી શકાતી નથી. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, અપીલકર્તાની ધરપકડ થઈ શકતી હતી કે નહીં, તે પ્રશ્નમાં પ્રવેશ કરવાની અમારી માટે આવશ્યકતા નથી.

૬૮. અમે પૂર્વે અહીં નોંધ્યું છે કે, સીબીઆઈ તરફથી તેના અધિકારની મર્યાદાના પ્રશ્ન સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે સોગંદપૂર્વક કરવામાં આવેલું સોગંદનામું.

તે ઉપરાંત સી.બી.આઈ. એ પણ જણાવ્યું છે કે :

(૧) વર્તમાન મામલામાં, અપીલકર્તાના એ નિવેદનો કે પ્રથમદ્રષ્ટ્યા આ મામલો વૈવાહિક વિવાદમાંથી ઉદ્ભવે છે, તે બધા પ્રશ્નો એવા છે કે જેમની તપાસ અધિનિયમની કલમ ૫ મુજબ કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા નિયુક્ત પ્રત્યાર્પણ અદાલત દ્વારા અથવા અરજદારને સંબંધિત દેશમાં પ્રત્યર્પિત કર્યા પછી કરવી આવશ્યક છે.

(૨) કોઈપણ સ્થિતિમાં, અરજકર્તાની કોઈ ધરપકડ કરવામાં આવી નથી, કારણ કે સી.બી.આઈ. અમેરિકન સરકાર પાસેથી આવશ્યક દસ્તાવેજોની રાહ જોઈ રહી છે.

(૩) ઉપરાંત, આંતરરાષ્ટ્રીય બાળ અપહરણના નાગરિક પાસાઓ અંગેની હેગ કન્વેન્શનનો ભારત પક્ષકાર અથવા હસ્તાક્ષરકર્તા નથી, તે હકીકતથી પણ વર્તમાન કેસમાં કોઈ ફરક પડતો નથી.

(૪) વધુમાં, અરજદાર સાથે કોઈ માલવસ્તુ સમાન વર્તન કરવામાં આવી રહ્યું છે એવું કહેવું ખોટું છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની સક્ષમ અદાલતે અરજદાર વિરુદ્ધ ધરપકડ વોરંટ જારી કર્યો છે. આંતરરાષ્ટ્રીય બાધ્યતાઓ હેઠળ, જ્યારે તેવી વિનંતી કરવામાં આવે ત્યારે, સી.બી.આઈ.ને ધરપકડ વોરંટના અનુસંધાનમાં જારી કરાયેલ રેડ કોર્નર નોટિસ પર કાર્યવાહી કરવી જરૂરી છે. જો ધરપકડ વોરંટ/રેડ કોર્નર નોટિસના અનુસંધાનમાં ફરાર વ્યક્તિઓને પકડી પાડવામાં ન આવે, તો આવા વ્યક્તિઓ માટે દંડમાંથી બચી જવું અત્યંત સહેલું બની

જાય. અરજદારને આ અધિનિયમ હેઠળ તેમજ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની ન્યાયિક પ્રક્રિયા હેઠળ હકો પ્રાપ્ત છે (જો અંતે તેને પ્રત્યાર્પિત કરવામાં આવે તો).

(૫) અંતે, આજદિન સુધી સીબીઆઈને અરજદારની ધરપકડ અને પ્રત્યાર્પણ માટે યુએસ સત્તાધિકારીઓ તરફથી કોઈ વિનંતી પ્રાપ્ત થઈ નથી. વિદેશ મંત્રાલયે પણ, તેના સંયુક્ત સચિવ (કાઉન્સ્યુલર), શ્રી પી.એમ. મીણા દ્વારા, ૧૫મી એપ્રિલ ૨૦૦૮ના તારીખના સોગદનામા દ્વારા સ્વીકાર્યું હતું કે:

(૧) અધિનિયમ તથા ભારત સરકાર અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા વચ્ચેની પ્રત્યાર્પણ સંધિ મુજબ, પ્રત્યાર્પણ માટેની નોડલ એજન્સી ભારત સરકારના વિદેશ મંત્રાલય, નવી દિલ્હી છે.

(૨) રેડ કોર્નર નોટિસ પ્રાપ્ત થવા પર તે વ્યક્તિની ધરપકડ કરવી એ અચૂક પ્રચલિત પ્રથા નથી, પરંતુ સ્થાનિક પોલીસ દ્વારા તેનો પત્તો લગાવવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે. ધરપકડ અને પ્રત્યાર્પણના પ્રશ્ન અંગે વિચારણા સ્થાનિક કાયદાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, જેમાં ભારતીય પ્રત્યાર્પણ અધિનિયમ તેમજ વિનંતી કરનાર દેશ સાથેની પ્રત્યાર્પણ સંધિનો સમાવેશ થાય છે, કરવામાં આવશે. કોઈ વ્યક્તિનું પ્રત્યાર્પણ ત્યારે જ ઉદ્ભવે જ્યારે પ્રત્યાર્પણ માટેની વિનંતી તે દેશ પાસેથી ઔપચારિક રીતે પ્રાપ્ત થાય. વર્તમાન કેસમાં, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના સત્તાધિકારીઓ તરફથી કોઈ ઔપચારિક વિનંતી પ્રાપ્ત થઈ નથી.

(૩) વધુમાં, પ્રચલિત પ્રથાનુસાર, વૈવાહિક બાબતોને સંબંધિત કેસોમાં એવો અભિપ્રાય અપનાવવામાં આવે છે કે આવી બાબતોને સામાન્ય રીતે ઢિગુન અપરાધિતાની કસોટી પૂર્ણ કરતી હોવાનું માનવામાં ન આવે.

(૪) કોઈ પણ હાલતમાં, કારણ કે વર્તમાન કેસ ઘરેલુ કાનૂનનો કેસ છે, તેથી કાયદા મંત્રાલયનો અભિપ્રાય માંગવામાં આવશે અને તેને વિચારણામાં લેવામાં આવશે.

૬૯. તેથી, એ સ્પષ્ટ છે કે જ્યારે કોઈ વિદેશી દેશ તરફથી વિદેશ મંત્રાલયને વિનંતી પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તેની દખલગીરી અત્યંત આવશ્યક બને છે.

૭૦. લર્નેડ એટોર્ની જનરલે અમારી સમક્ષ જણાવે છે કે વિદેશ મંત્રાલય એવા પ્રકારના મુદ્દાઓને હંમેશા કાયદા અને ન્યાય મંત્રાલયને તેમના અભિપ્રાય માટે સંદર્ભિત કરે છે કે આપેલ પરિસ્થિતિમાં પ્રત્યાર્પણપાત્ર ગુનો બન્યો છે કે નહીં. અમને જાણ કરવામાં આવી છે કે વૈવાહિક વિવાદના મામલામાં અપહરણને સ્વતઃ પ્રત્યાર્પણપાત્ર ગુનો માનવામાં આવતો નથી. વધુમાં એવો વાદ કરવામાં આવ્યો હતો કે યુ.એસ.એ.માં સક્ષમ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા આદેશના ઉલ્લંઘન માટે માત્ર છ મહિનાની કેદની જ સજા નિર્ધારિત હોવાથી, અપીલકર્તાને ઉક્ત ગુનાના આચરણ માટે પણ પ્રત્યાર્પિત કરી શકાય નહીં. તેમ છતાં, અમે નોંધપાત્ર રીતે રેકૉર્ડ પર મૂકી શકીએ છીએ કે યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સે ૧૯૯૩નો ઇન્ટરનેશનલ પેરેન્ટલ કિડનેપિંગ ક્ષાઈમ એક્ટ

અમલમાં મૂક્યો છે. જોકે, ભારતમાં કાયદો ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ની જોગવાઈઓ દ્વારા શાસિત રહેશે. નિષ્કર્ષ

૭૧. અમે ઉપર પહેલેથી જ ઠરાવ્યું છે કે પ્રત્યાર્પણ સંબંધિત બાબતોમાં કોઈ દેશના નગરપાલિકા કાયદાઓ સર્વોચ્ચ પ્રભુત્વ ધરાવે છે. તેથી, તે દેશના નગરપાલિકા કાયદાઓને ધ્યાનમાં રાખીને આવા નોટિસો અંગે નિર્ણય લેવાનો સંબંધિત રાજ્યનો વિષય છે. તેથી, અમારી દૃષ્ટિએ, રેડ કોર્નર નોટિસમાં ફેરફાર કરવો ન જોઈએ એવું વડી અદાલતે ધારણ કર્યું તે સ્પષ્ટપણે ખોટું હતું. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ પોતાના મૂળભૂત અધિકારના ભંગ અંગે અને/અથવા અન્યથા પોતાના મૂળભૂત અધિકારના ભંગ અંગે ફરિયાદ કરે છે, ત્યારે તેને ન્યાયિક પુનર્વિલોકનનો અધિકાર પ્રાપ્ત છે. અહીં આ બાબત ભૂલવી જોઈએ નહીં કે અપીલકર્તા અને પ્રતિવાદી નં. ૬ વચ્ચેનો વિવાદ, મૂળભૂત રીતે વૈવાહિક વિવાદ હોવાથી, ખાનગી વિવાદ છે અને પ્રત્યાર્પણ માટેની વિશિષ્ટ વિનંતીના અભાવે, તેમાંથી કોઈ પ્રત્યાર્પણયોગ્ય ફોજદારી ગુનો નીપજી શકતો નથી.

વડી અદાલતે, આ રીતે, અમારા મત મુજબ, યુ.એસ.એ.ની સરકાર તરફથી ભારત સંઘની કાર્યપાલક સરકારને કોઈ વિનંતી કરવામાં આવી ન હતી અથવા ત્યારપછીની તરફથી તેના વતી કોઈ અધિકૃતતા આપવામાં આવી ન હતી, તેવી સ્થિતિમાં અધિનિયમની જોગવાઈઓ ધ્યાનમાં લેવામાં નિષ્ફળ રહી હોવાને કારણે, ગંભીર ભૂલ કરી હતી.

જ્યારે પણ નાગરિકનો મૂળભૂત અધિકાર ભંગ પામે છે, ત્યારે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની પોતાની અસાધારણ સત્તાને ધ્યાનમાં રાખીને તેમજ ન્યાય સુધી પહોંચવાનો અધિકાર માનવ અધિકાર છે તે બાબત સમક્ષ રાખીને, વડી અદાલતો માત્ર એટલા કારણે તેમને દૂર નહીં ધકેલે કે રેડ કોર્નર નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી. તેથી, ફોજદારી મામલાઓમાં ઉચ્ચ અદાલતોને એ તપાસવાનો અધિકાર છે કે આવી રેડ કોર્નર નોટિસ, જો કોઈ હોય, તો તેને કઈ રીતથી અમલમાં મુકવાની કોશિશ કરવામાં આવે છે અને/અથવા સ્થાનિક પોલીસ ભારતના નાગરિકને ધરપકડની ધમકી આપે છે કે કેમ, જ્યારે તેઓ લાગુ પડતી જોગવાઈઓ મુજબ અને જે સમયે તે લાગુ પડે તે સિવાય આવું કરવા હકદાર નથી.

વધુમાં, જો દિવાણી અદાલતે પસાર કરેલા કોઈપણ આદેશના ઉદ્ધંધનને રેડ કોર્નર નોટિસ જારી કરવાની આધારભૂત કારણરૂપ બનાવવામાં આવે, તો નિર્વિવાદ રીતે અદાલત આ બાબતે તપાસ કરશે કે તે જ વસ્તુએ દીવાની પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૩ અને જજએ હેઠળ નિર્ધારિત કસોટીઓ પૂર્ણ કરી છે કે નહીં.

૭૨. કસ્ટડીના પ્રશ્ન સંબંધે, તેમ છતાં, અમે ઉપરોક્ત રીતે નોંધ્યું છે કે બોમ્બેની કુટુંબ અદાલતે તમામ હેતુઓ અને ઉદ્દેશ્યો માટે મેસાર્યુસેટ્સ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશ પર આધાર રાખીને અથવા તેના આધારે બાળકની કસ્ટડી તેની માતાના હિતમાં સોંપવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો, પરંતુ

બોમ્બે વડી અદાલતે તેની અમલવારી પર સ્થગિત થવા મૂકી છે. તેથી, સક્ષમ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલત દ્વારા અન્ય કોઈ અથવા વધુ આદેશ પસાર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, અપીલકર્તા પોતાની પુત્રીની કાયદેસર કસ્ટડી ધરાવે છે એવો માનવો જોઈએ.

૭૩. અંતમાં, આ નોંધવું આવશ્યક છે કે દિવાની કાર્યવાહી સંહિતાની કલમો ૧૩ અને ૪૪એમાં સમાવિષ્ટ કડક જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં રાજ્ય મેસેચ્યુસેટ્સની પ્રોબેટ અને ફેમિલી અદાલત દ્વારા કરાયેલા કસ્ટડી અને/અથવા પ્રતિબંધક આદેશના અમલીકરણની માંગ કરતું નથી. ફેમિલી અદાલતે પણ પ્રકરણના આ પાસા પર વિચાર કર્યો હોય તેમ લાગતું નથી. કોઈપણ સ્થિતિમાં, કારણ કે મામલો વડી અદાલત સમક્ષ લંબિત છે, તેથી તેમાં અંતિમ નિર્ણય માત્ર તે જ આપશે. ઉપરોક્ત કારણોસર, પડકારાયેલ ચુકાદો ટકી શકતો નથી. તેથી તે રદ કરવામાં આવે છે. અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે. તેમ છતાં, કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, ખર્ચ અંગે કોઈ આદેશ કરવામાં આવશે નહીં.

સ્થગિત થવા

*Translation of this Judgement has been provided by M/S
Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd..*

અસ્વીકરણઃ સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.